

RuralProof

Esošās situācijas analīze Latvijā

Metodikas autors:

Analīzes autori:

Satura rādītājs

1.	Dati par mērķa partnerreģionu	4
1.1.	Pamatdati par mērķa partnerreģionu	4
1.2.	Detalizēti dati par mērķa partnerreģionu	10
2.	Attīstības šķēršļi un iespējas	20
2.1.	Attīstības izaicinājumu un iespēju novērtējums	20
2.2.	Galveno attīstības izaicinājumu padziļināta analīze	21
3.	Attīstības izvērtējums pēdējo 20 gadu laikā	42
3.1.	Attīstība, stagnācija vai atpalcība izvēlētajās jomās	42
3.2.	Attīstības centienu kopsavilkums	54
4.	Nacionālo un ES atbalsta sistēmu efektivitāte	56
5.	Esošo politikas instrumentu analīze	66
5.1.	Politikas veidošanas procesi attiecībā uz jūsu reģionu	66
5.2.	Esošie politikas instrumenti, kas ietekmē reģionu	68
6.	Mērķa lauku teritoriju SVID analīze	74
7.	No esošās situācijas uz stratēģisko fokusu	86
7.1.	No esošās situācijas uz labo praksi	86
7.2.	SVID kā filtrs labās prakses atlasei	888
8.	Pielikums: RuralProof kopējā terminoloģija	90
9.	Izmantotie avoti	92

Priekšvārds

Kā aprakstīts RuralProof projekta pieteikuma formā, 1. fāzes (1. un 2. semestra) galvenā aktivitāte ir esošās situācijas analīze (Status Quo analysis).

Šajā uzdevumā projekta partneriem tiek lūgts **izvērtēt lauku attīstības izaicinājumus savos reģionos** (vai izvēlētajās lauku teritorijās, ja partneris ir ministrijas tipa institūcija). Šo aktivitāti koordinēs vadošais partneris (LP) un BURST, kas darbojas kā konsultatīvais partneris — nodrošinot kopējo metodoloģiju un nepārtrauktu atbalstu gan analīzei, gan noslēguma gadījumu izpētei. BURST arī sagatavos kopsavilkuma ziņojumu, balstoties uz katra partnera dokumentiem.

Šīs esošās situācijas analīzes metodoloģija (veidlapa) sniedz detalizētas norādes partneriem, lai nodrošinātu, ka analīze balstīta uz visaptverošu pašnovērtējumu un ir viegli interpretējama starptautiskā kontekstā. Tāpēc, **lai izprastu konkrētā lauku reģiona daudzslāņaino problēmu sistēmu un izaugsmes iespējas, kā arī tā reģionālās īpatnības**, veidlapā iekļauti daudzi ieteikto datu kopumi un jautājumi. Lai arī tie sākotnēji var šķist apjomīgi, ne visi jautājumi ir vienlīdz svarīgi katram partnerim. Attiecīgi veidlapu ieteicams aizpildīt detalizēti, ņemot vērā partnera reģionālā līmeņa un teritorijas raksturlielumus, **īpašu uzmanību pievēršot tieši sava reģiona izaicinājumiem un izrāviena iespējām**.

Šajā analīzē identificētie izaicinājumi, attīstības vajadzības un iespējas būs arī pamats labās prakses meklējumiem 2. posmā, kura laikā partneri prezentēs savus (un arī dažus ES) labās prakses piemērus. Šīs prakses varētu tikt integrētas citu partneru politikas ietvaros, lai risinātu konkrētus lauku attīstības izaicinājumus.

Esošās situācijas analīzes laika grafiks un uzdevumi:

Uzdevums / notikums	Termiņš
Kopējā metodoloģija (veidlapa) esošās situācijas analīzei	24.07.2025
Esošās situācijas analīzes izstrāde	31.01.2026 (pirmais melnraksts: 14.11.2025)
Iesaistīto pušu forumi par esošās situācijas analīzi	08-09/2025 un 11-12/2025
Vadlīnijas gadījumu izpētei	30.11.2025
Starpreģionālā sanāksme Nr. 2 – analīžu melnrakstu apspriešana, vadlīniju prezentēšana	2025. gada decembra sākumā
Gadījumu izpētes izstrāde	01–03/2026
Kopsavilkuma ziņojums par RuralProof esošās situācijas analīzi	03/2026
Starpreģionālā sanāksme Nr. 3 – gadījumu izpēšu un kopsavilkuma prezentēšana	05/2026

1. Dati par mērķa partnerreģionu

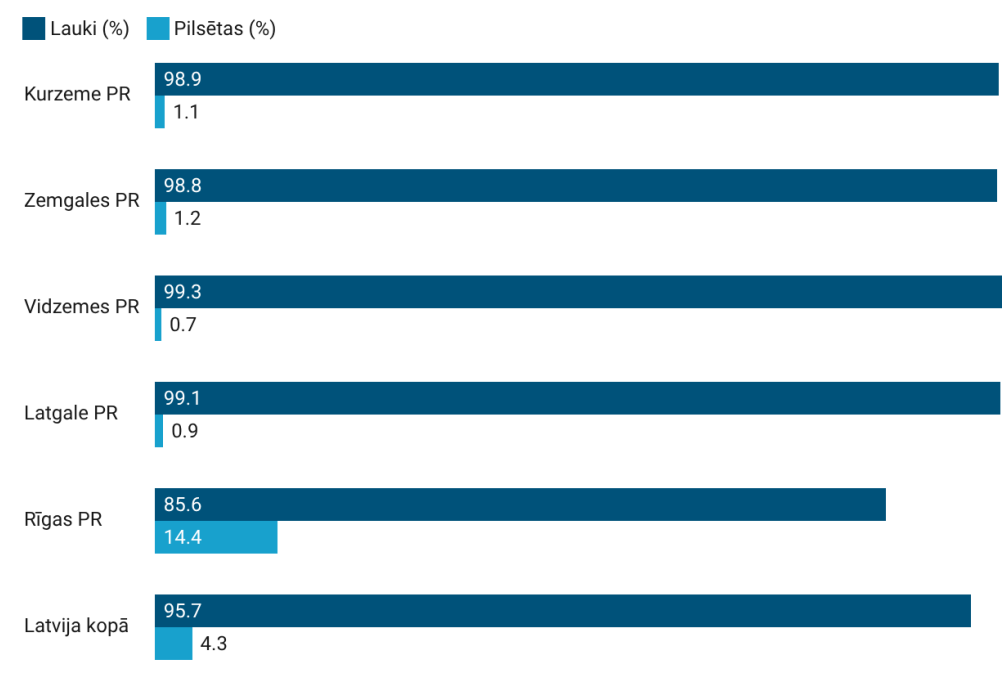
Kā "Lauku teritorija" šajā dokumentā tiek definēta visa Latvijas teritorija, izņemot valstspilsētas un novadu teritoriālās vienības – pilsētas ar iedzīvotāju skaitu virs 5000.

Gadījumos, kur dati nav pieejami teritoriālo vienību dalījumā, tika izmantoti novadu mēroga dati, izņemot valstspilsētas. Atsevišķi dati tika izmantoti, ņemot vērā CSP lauku un pilsētu dalījumu, kur lauku telpa tiek definēta kā visa teritorija ārpus pilsētām.

1.1. Pamatdati par mērķa partnerreģionu

Katram partnerim jānorāda pamatdati atbilstošā reģionālajā līmenī, papildinot tos (iekavās) ar datiem no vienu līmeni augstākā NUTS līmeņa. Tas ļauj saglabāt salīdzināmību.

Partnerorganizācijas nosaukums	Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija
Pārvaldes līmenis – izvēlieties: <i>(Nacionālā, reģionālā vai vietējā publiskā iestāde, vai cita)</i>	Nacionāla publiskā iestāde
Reģiona nosaukums un NUTS klasifikācija	Latvija - NUTS1 (LV0), NUTS2 (LV00), pieci plānošanas reģioni kā NUTS3 līmenis: LV005 Latgale LV009 Zemgale LV00A Rīga LV00B Kurzeme LV00C Vidzeme
Iedzīvotāju skaits reģionā <i>(iekavās arī dati par augstāko NUTS līmeni)</i>	Latvijā kopumā - 1 878 575, no tā lauku teritoriju iedzīvotāji 373 210 (19,9 % no kopējā). 1) Kurzemes plānošanas reģions: Kopējais iedzīvotāju skaits – 278 142 Lauku teritorijās – 83 502 (30% no kopējā) 2) Zemgales plānošanas reģions: Kopējais iedzīvotāju skaits – 153 067 Lauku teritorijās – 71 357 (31,8% no kopējā) 3) Vidzemes plānošanas reģions: Kopējais iedzīvotāju skaits – 276 953 Lauku teritorijās – 108 880 (39,3% no kopējā) 4) Latgale plānošanas reģions: Kopējais iedzīvotāju skaits – 164 694 Lauku teritorijās – 78 513 (32,3% no kopējā) 5) Rīgas plānošanas reģions:

	<p>Kopējais iedzīvotāju skaits – 855 547 Lauku teritorijās – 30 958 (3,6% no kopējā)</p> <p>(CSP, 2024)</p>																					
<p>Reģiona platība (km²)</p>	<p>Latvija kopā: kopējā platība – 64 569,82 km², lauku teritorija – 61 815,5 km² (95,7% no kopējās)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kurzemes plānošanas reģions: kopējā platība – 16 053,94 km², lauku teritorija – 15 883,15 km² (98,9% no kopējās) • Latgales plānošanas reģions: kopējā platība – 14 549,13 km², lauku teritorija – 14 422,96 km² (99,1% no kopējās) • Rīgas plānošanas reģions: kopējā platība – 3 434,99 km², lauku teritorija – 2 940,18 km² (85,6% no kopējās) • Vidzemes plānošanas reģions: kopējā platība – 19 799,61 km², lauku teritorija – 19 657,72 km² (99,3% no kopējās) • Zemgales plānošanas reģions: kopējā platība – 10 732,15 km², lauku teritorija – 10 600,97 km² (98,8% no kopējās) <p>(RAIM, 2024)</p> <p>Lauku un pilsētu teritoriju īpatsvars plānošanas reģionos</p> <p>Lauki - pagasti un pilsētas ar iedzīvotāju skaitu zem 5000, RAIM, 2024.</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Reģions</th> <th>Lauki (%)</th> <th>Pilsētas (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Kurzeme PR</td> <td>98.9</td> <td>1.1</td> </tr> <tr> <td>Zemgales PR</td> <td>98.8</td> <td>1.2</td> </tr> <tr> <td>Vidzemes PR</td> <td>99.3</td> <td>0.7</td> </tr> <tr> <td>Latgale PR</td> <td>99.1</td> <td>0.9</td> </tr> <tr> <td>Rīgas PR</td> <td>85.6</td> <td>14.4</td> </tr> <tr> <td>Latvija kopā</td> <td>95.7</td> <td>4.3</td> </tr> </tbody> </table>	Reģions	Lauki (%)	Pilsētas (%)	Kurzeme PR	98.9	1.1	Zemgales PR	98.8	1.2	Vidzemes PR	99.3	0.7	Latgale PR	99.1	0.9	Rīgas PR	85.6	14.4	Latvija kopā	95.7	4.3
Reģions	Lauki (%)	Pilsētas (%)																				
Kurzeme PR	98.9	1.1																				
Zemgales PR	98.8	1.2																				
Vidzemes PR	99.3	0.7																				
Latgale PR	99.1	0.9																				
Rīgas PR	85.6	14.4																				
Latvija kopā	95.7	4.3																				
<p>Galvenie ekonomikas sektori reģionā (3 nozīmīgākie pēc IKP apjoma)</p>	<p>2023. gadā Latvijā:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi 2. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 3. Rūpniecība. 																					

	<ul style="list-style-type: none"> • Kurzemes plānošanas reģions: <ol style="list-style-type: none"> 1. Rūpniecība 2. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 3. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi • Zemgales plānošanas reģions: <ol style="list-style-type: none"> 1. Rūpniecība 2. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 3. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi • Vidzemes plānošanas reģions: <ol style="list-style-type: none"> 1. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 2. Rūpniecība 3. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi • Latgales plānošanas reģions: <ol style="list-style-type: none"> 1. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 2. Rūpniecība 3. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi • Rīgas plānošanas reģions: <ol style="list-style-type: none"> 1. Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts, transports un uzglabāšana, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi 2. Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana, izglītība, veselība un sociālā aprūpe 3. Finanšu un apdrošināšanas darbības, operācijas ar nekustamo īpašumu, profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi, administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība
<p>IKP uz vienu iedzīvotāju (iekavās arī dati par augstāko NUTS līmeni)</p>	<p>Latvijā: faktiskajās cenās: 4 697 (2004.gads), 11 428 EUR (2014.gads) 21 642 EUR (2024.gads) salīdzināmajās cenās: 9244 (2004.gads), 13136 EUR (2014.gads), 16910 EUR (2024.gads) https://data.stat.gov.lv/sq/28326</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kurzemes plānošanas reģions Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās:

3 908 EUR (2004. gads), 7 865 EUR (2014. gads), 14 452 EUR (2023. gads).

- Zemgales plānošanas reģions

lekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās:

2 747 EUR (2004. gads), 7 108 EUR (2014. gads), 13 626 EUR (2023. gads).

- Vidzemes plānošanas reģions

lekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās:

2 844 EUR (2004. gads), 6 684 EUR (2014. gads), 12 762 EUR (2023. gads).

- Latgales plānošanas reģions

lekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās:

2 278 EUR (2004. gads), 5 801 EUR (2014. gads), 11 536 EUR (2023. gads).

- Rīgas plānošanas reģions

lekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās:

7 228 EUR (2004. gads), 17 516 EUR (2014. gads), 30 440 EUR (2023. gads).

(CSP, 2024. <https://data.stat.gov.lv/sq/28328>)

Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju statistiskajos reģionos

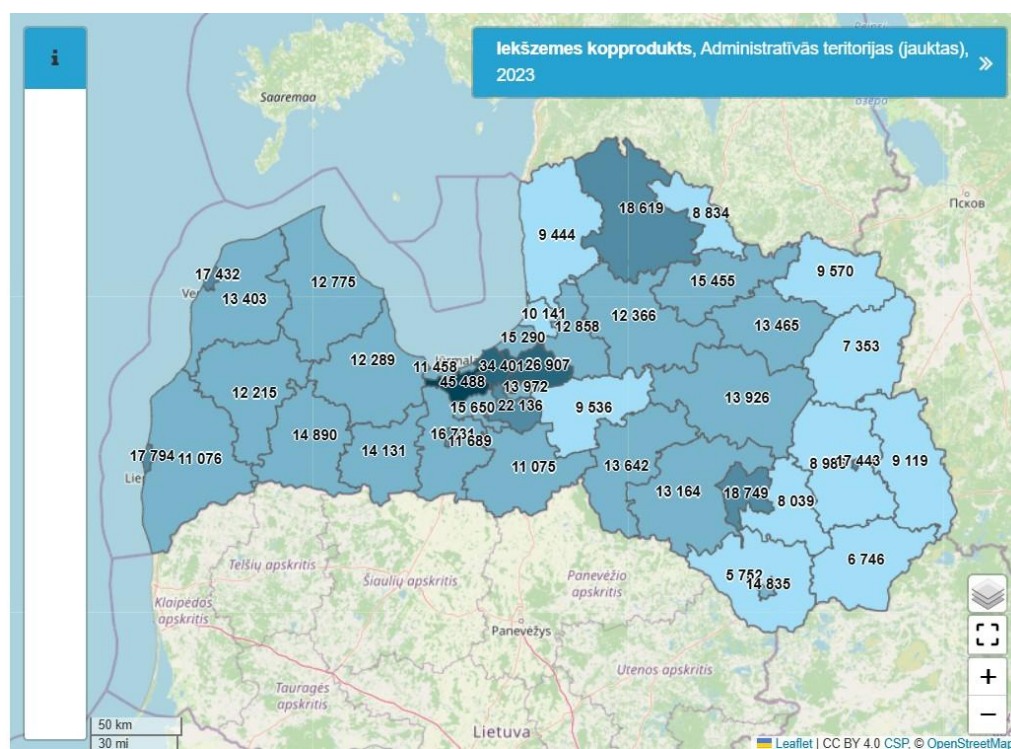
CSP, 2023

Novadi ar zemāko IKP uz iedzīvotāju 2023.gadā

CSP, 2023

	IKP uz 1 iedzīvotāju (EUR)
Augšdaugavas novads	5,752
Krāslavas novads	6,746
Balvu novads	7,353
Preiļu novads	8,039
Valkas novads	8,834
Rēzeknes novads	8,986
Ludzas novads	9,119
Limbažu novads	9,444
Alūksnes novads	9,570
Ogres novads	9,536
Latvijas vidējais	21,028

<https://geo.stat.gov.lv/stage2/#>

Vispārējs reģiona apraksts un raksturojums *Lūdzu, sniedziet aprakstu līdz 2000 rakstzīmēm. Ieteicams norādīt būtiskas atšķirības*

Iedzīvotāju blīvums Latvijā vidēji ir 30 cilvēki/km², bet lauku reģionos, jo īpaši attālākos novados, piemēram, Ventspils novadā, pat 4 cilvēki/km² un izteikta depopulācija. Lauku iedzīvotāju skaits samazinās negatīvas dabiskās izaugsmes un emigrācijas dēļ, ko veicina labi atalgotu darbavietu trūkums un pakalpojumu centralizācija.

Ekonomikas struktūru raksturo bioekonomikas nozaru (lauksaimniecība, mežsaimniecība) dominance, taču tām ir zema pievienotā vērtība un produktivitāte, kas ievērojami atpaliek no Rīgas un ES rādītājiem. Lielākās novirzes no valsts vidējā rādītāja vērojamas IKP un nodarbinātības jomā:

<p>salīdzinājumā ar augstāku reģionālo līmeni.</p>	<p>Latgalē IKP uz vienu iedzīvotāju ir tikai aptuveni 51% no valsts vidējā rādītāja, un bezdarba līmenis tur joprojām ir visaugstākais (aptuveni 11%), savukārt Rīgas apkārtnē ir vienīgais reģions ar iedzīvotāju skaita pieaugumu. Infrastruktūras un pakalpojumu jomā kritisks faktors ir ceļu stāvoklis - gandrīz puse grants ceļu ir sliktas kvalitātes, kas pastiprina perifērijas efektu. Digitālā pieejamība reģionos ir relatīvi laba, taču joprojām pastāv tā sauktās "baltās zonas". Dzīvojamais fonds lauku teritorijās ir novecojis un bieži vien bez pamata ērtībām, kas kopā ar lēno kreditēšanu reģionos kavē jaunu speciālistu piesaisti un veicina "smadzeņu aizplūšanu". Dati liecina, ka Rīgas reģionam kopumā ir jaunāka vecuma struktūra, savukārt lauku un attālākās teritorijas Latvijā noveco ātrāk nekā vidēji valstī, radot papildu spiedienu uz sociālajām un veselības aprūpes sistēmām.</p>
<p>Kuri pārvaldes līmeņi ir iesaistīti lauku attīstībā reģionā?</p>	<p>Visos līmeņos – no valsts līdz reģionālajam (plānošanas reģioni) un vietējam (pašvaldības).</p>
<p>Lauku attīstības aģentūru vai tīklu klātbūtne reģionā (Lūdzu, uzskaitiet galvenās — vai tās ir publiskas vai privātas)</p>	<p>SIA “Lauku konsultāciju un izglītības centrs” ir ar vietējiem birojiem visos reģionos, kas darbojas arī kā tehniskās palīdzības īstenotājs - Nacionālais KLP tīkls.</p> <p>Vietējā līmenī darbojas 33 vietējās rīcības grupas (VRG), kas aptver visu Latvijas lauku teritoriju un īsteno LEADER/SVVA, un tās apvieno Latvijas Lauku forums – nacionāla darbības mēroga NVO.</p> <p>Kopieniu līmenī lauku teritoriālajās vienībās ir 393 iedzīvotāju padomes (VARAM dati, 2026. gada janvāris), vairāk nekā 120 vietas ir pievienojušās Viedo ciemu kustībai (LLF dati, 2026. gads), kā arī dažādas organizētas un neformālas vietējās aktīvistu grupas, kas strādā savas teritorijas attīstības labā vairāk nekā 300 teritoriālajās vienībās lauku teritorijās (LLF dati, 2024. gads).</p>

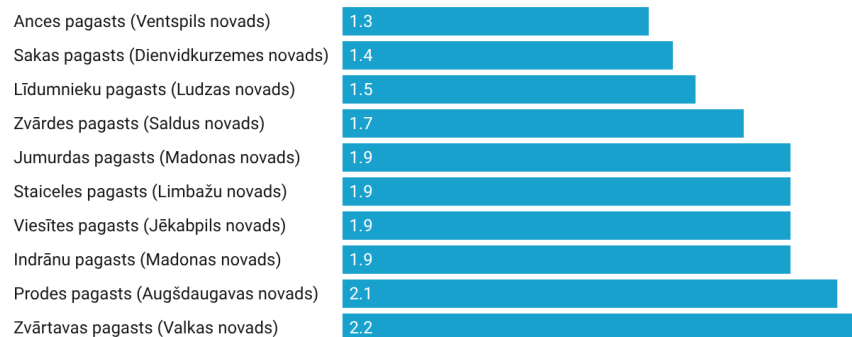
1.2. Detalizēti dati par mērķa partnerreģionu

Lūdzu, sniedziet padziļinātus datus par savu reģionu un iespēju robežās — arī plašākā kontekstā. Ar [zilu](#) atzīmētie dati ir pēc izvēles. Piezīme: daži no šiem datiem būs nepieciešami arī sadaļā 2.2 — tos varat atkārtoti izmantot.

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Iedzīvotāju skaits						
Iedzīvotāju blīvums (cilv./km ²), RAIM, 2025						
Kopējais / lauku teritorija (lauku teritorijas un pilsētas ar iedz. skaitu zem 5000)	18 / 9	229 / 12	15 / 9	18 / 8	277 / 45	32 / 11

Pagasti ar viszemāko iedzīvotāju blīvumu

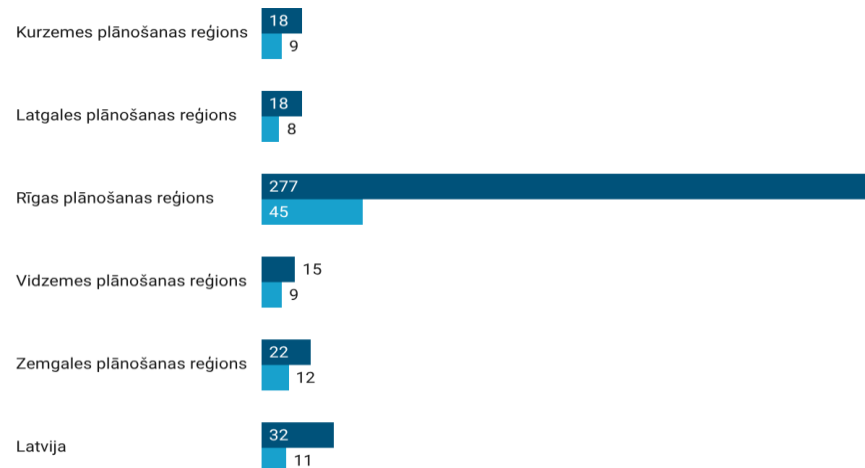
Iedzīvotāju blīvums (cilv./km²), RAIM 2024

Iedzīvotāju blīvums plānošanas reģionos

Iedzīvotāji uz km², RAIM 2024

■ Kopā ■ Lauki un pilsētas zem 5000 iedz.

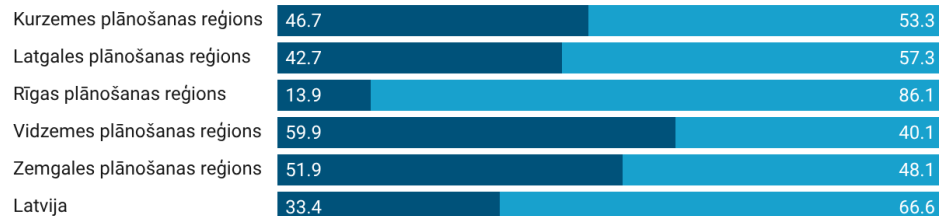
Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –														
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)														
Lauku iedzīvotāju īpatsvara izmaiņas (%), noapaļojot <i>Lauku teritorijas un pilsētas ar iedz. skaitu zem 5000</i> RAIM, 2024 https://raim.gov.lv/query-selection/result?item%5B%5D=215	-15%	-20%	-12%	-23.5%	1.2%	-14%														
<p>Iedzīvotāju skaita izmaiņas pagastos un pilsētās zem 5000</p> <p>RAIM, 2014 pret 2024</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Reģions</th> <th>Izmaiņas (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Latgales plānošanas reģions</td> <td>-22</td> </tr> <tr> <td>Zemgales plānošanas reģions</td> <td>-18.3</td> </tr> <tr> <td>Kurzemes plānošanas reģions</td> <td>-14.5</td> </tr> <tr> <td>Latvija</td> <td>-13.2</td> </tr> <tr> <td>Vidzemes plānošanas reģions</td> <td>-11.9</td> </tr> <tr> <td>Rīgas plānošanas reģions</td> <td>2.1</td> </tr> </tbody> </table>							Reģions	Izmaiņas (%)	Latgales plānošanas reģions	-22	Zemgales plānošanas reģions	-18.3	Kurzemes plānošanas reģions	-14.5	Latvija	-13.2	Vidzemes plānošanas reģions	-11.9	Rīgas plānošanas reģions	2.1
Reģions	Izmaiņas (%)																			
Latgales plānošanas reģions	-22																			
Zemgales plānošanas reģions	-18.3																			
Kurzemes plānošanas reģions	-14.5																			
Latvija	-13.2																			
Vidzemes plānošanas reģions	-11.9																			
Rīgas plānošanas reģions	2.1																			
Atšķirība starp ierašanās un aizbraukšanas gadījumiem	-231	-274	-46	-258	-3 427	-4 236														

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Reģiona iedzīvotāju īpatsvars, kas dzīvo apdzīvotās vietās ar iedzīvotāju skaitu vairāk nekā 5000	53,3% (teritorijas virs 5000)	48,1%	40,1%	57,3%	86,1%	66,6%
RAIM, 2024						

Iedzīvotāju proporcija apdzīvotās vietās pēc iedzīvotāju skaita

RAIM 2024

- Pagasti un pilsētas <5000 (%)
- Pilsētas (%)

Novecojoša sabiedrība

Novecošanas indekss	144.4	134.1	142.0	182.7	127.8	139.1
<i>Reģionā kopā</i>						
Dabiskais iedzīvotāju skaita samazinājums uz 01.01.2024., skaits	-2 254	-1 622	-2 130	-2 734	-5 034	-13 774
<i>Reģionā kopā</i>						

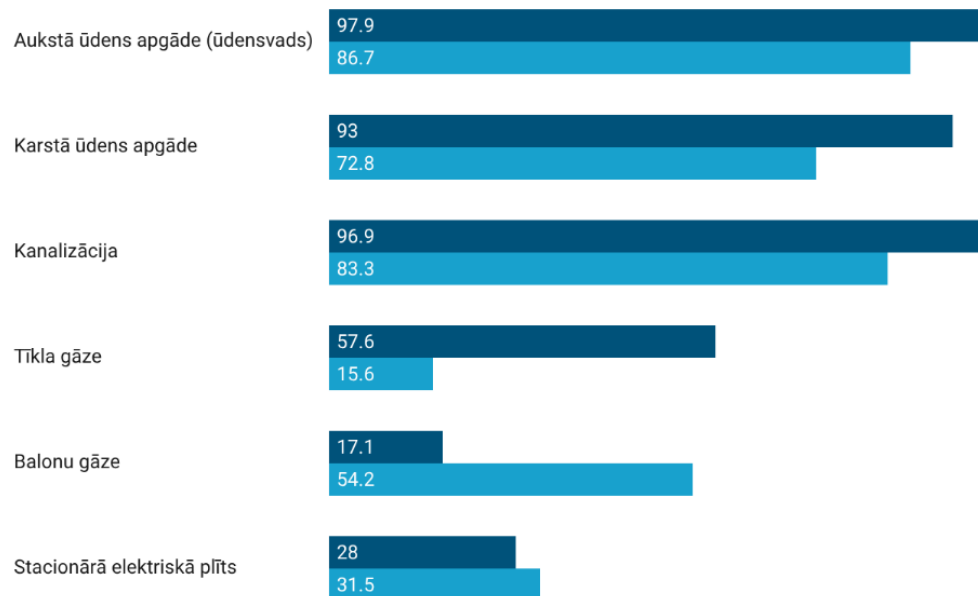
Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –												
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)												
Vidējais paredzamais dzīves ilgums dzimšanas brīdī (piemēram, salīdzinājumā ar pilsētām) <i>Reģionā kopā, CSP, 2024</i>	Kopā: 76.4, 71.3 (vīrieši). 81.1 (sievietes) Laukos: 75.3, 70,8 (vīrieši), 80,4 (sievietes)																	
Vidējais paredzamais dzīves ilgums (gadi) CSP, 2024 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Kategorija</th> <th>Kopā (gadi)</th> <th>Laukos (gadi)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Kopā</td> <td>76.4</td> <td>75.3</td> </tr> <tr> <td>Vīrieši</td> <td>71.3</td> <td>70.8</td> </tr> <tr> <td>Sievietes</td> <td>81.1</td> <td>80.4</td> </tr> </tbody> </table>							Kategorija	Kopā (gadi)	Laukos (gadi)	Kopā	76.4	75.3	Vīrieši	71.3	70.8	Sievietes	81.1	80.4
Kategorija	Kopā (gadi)	Laukos (gadi)																
Kopā	76.4	75.3																
Vīrieši	71.3	70.8																
Sievietes	81.1	80.4																
Gados vecu cilvēku skaits, kuri dzīvo vieni mājāsaimniecībā (65+, 2024.gads, %)	22,4	19,5	19,3	18,7	17,8	19% (laukos 14,8%, pilsētās 20,5%)												
Gados vecu cilvēku (65+) īpatsvars, kas dzīvo vieni mājāsaimniecībā CSP, 2024 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Kategorija</th> <th>Īpatsvars (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Laukos</td> <td>14.8</td> </tr> <tr> <td>Pilsētās</td> <td>20.5</td> </tr> <tr> <td>Latvijā kopā</td> <td>19</td> </tr> </tbody> </table>							Kategorija	Īpatsvars (%)	Laukos	14.8	Pilsētās	20.5	Latvijā kopā	19				
Kategorija	Īpatsvars (%)																	
Laukos	14.8																	
Pilsētās	20.5																	
Latvijā kopā	19																	

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Izbūvētā infrastruktūra						
Mājsaimniecību īpatsvars, kurām pieejami būtiskie komunālie pakalpojumi (piemēram, gāze, elektrība, ūdens, kanalizācija)	<p>Aukstā ūdens apgāde (ūdensvads): Latvijā 94,7%; Pilsētās 97,9%; Lauku teritorijās 86,7%</p> <p>Karstā ūdens apgāde: Latvijā 87,2%; Pilsētās 93,0%; Lauku teritorijās 72,8%</p> <p>Kanalizācija: Latvijā 93,0%; Pilsētās 96,9%; Lauku teritorijās 83,3%</p> <p>Tīkla gāze: Latvijā 45,6%; Pilsētās 57,6%; Lauku teritorijās 15,6%</p> <p>Balonu gāze (sašķidrinātā gāze): Latvijā 27,7%; Pilsētās 17,1%; Lauku teritorijās 54,2%</p> <p>Stacionārā elektriskā plīts: Latvijā 29,0%; Pilsētās 28,0%; Lauku teritorijās 31,5%</p>					

Pamatērtību pieejamība mājokļos pilsētās un laukos,

CSP, 2024

■ Pilsētas (%) ■ Lauku teritorijas (%)

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Pakalpojumu pieejamība						
Pašvaldībā deklarēto bērnu skaits, kuri ir sasnieguši pusotra gada vecumu un kuriem pašvaldība nenodrošina vietu pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē <i>Novados, izņemot valstspilsētas (RAIM, 2025)</i>	48 (30% no kopējā)	12 (7% no kopējā)	191 (100% no kopējā)	0	1586 (83% no kopējā)	1837 (76% no kopējā)
Piekļūstamība						
Asfaltēto ceļu īpatsvars CSP, 2024 <i>Reģionos kopā</i>	29.0%	27.7%	25.8%	24.1%	53.7%	28.8%
4G pārklājuma īpatsvars un mobilo internetu pieslēgumu skaits <i>Reģionos kopā</i>	95,7%	94%	92%	88,8%	96,2%	94,3%

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –												
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)												
Interneta pieejamības izmaiņas pilsētās un lauku teritorijās																		
Interneta pieejamības īpatsvars māsaimniecībās, CSP																		
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Teritorija</th> <th>2014 (%)</th> <th>2024 (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Pilsētas</td> <td>77.1</td> <td>95.7</td> </tr> <tr> <td>Pilsētas (bez Rīgas)</td> <td>74.7</td> <td>95.6</td> </tr> <tr> <td>Lauku teritorijas</td> <td>64.8</td> <td>90.8</td> </tr> </tbody> </table>							Teritorija	2014 (%)	2024 (%)	Pilsētas	77.1	95.7	Pilsētas (bez Rīgas)	74.7	95.6	Lauku teritorijas	64.8	90.8
Teritorija	2014 (%)	2024 (%)																
Pilsētas	77.1	95.7																
Pilsētas (bez Rīgas)	74.7	95.6																
Lauku teritorijas	64.8	90.8																
Uzņēmējdarbība																		
Darbojošos MVU skaits																		
<i>Reģionos kopā</i> CSP, 2024	23625	16118	24238	17207	95073	176261												
Lielo uzņēmumu skaits (virs 250 darbiniekiem)																		
<i>Reģionos kopā</i> (CSP, 2024)	17	14	13	14	189	247												
Nodarbinātība																		
Bezdarba līmeņa izmaiņas pēdējo 20 gadu laikā reģionā																		
(CSP, 2024)	6.7%	7,8%	6,8%	9,9%	6,9%	Latvija -7,3% Pilsētas- 7.0% Lauki – 7,9%												

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Bezdarba līmenis (%) 2024. gadā						
CSP, 2024						
Latvija	7.3					
Lauki	7.9					
Pilsētas	7					
Bezdarbs jauniešu vidū (15–24 gadi) – izmaiņas (Eurostat, 2024)	Latvija - 13,6% Lauki - 14,7%					
Ilgstoši bezdarbnieku (ilgāk nekā gadu) īpatsvars no kopējā bezdarbnieku skaita (RAIM, 2024)	11%	9%	14%	36,7%	5.7%	15.8%
Ģimeņu īpatsvars bez algota darbinieka (Reģionos kopā CSP, 2024)	Latvija – 31,0% Pilsētas – 31,7% Lauki – 30,8 %					
Ģimeņu īpatsvars bez algota darbinieka (%)						
Ģimenes, kurās neviens no pieaugušajiem nestrādā algotu darbu. Avots: CSP, 2024.						
Latvija	31					
Pilsētas	31.7					
Lauki	30.8					

Tēma / rādītājs	Partnerreģiona dati (NUTS3)					Dati vienu līmeni augstāk –
	(1) Kurzemes plānošanas reģions	(2) Zemgales plānošanas reģions	(3) Vidzemes plānošanas reģions	(4) Latgale plānošanas reģions	(5) Rīgas plānošanas reģions	Latvija (NUTS2)
Vietējo darbinieku īpatsvars, kas strādā savā pašvaldībā <i>Reģionos kopā CSP, 2022</i>	81.4%	68%	68.7%	83.7%	94.8%	

2. Attīstības šķēršļi un iespējas

2.1. Attīstības izaicinājumu un iespēju novērtējums

Novērtējiet turpmāk norādītos **attīstības izaicinājumus un iespējas** savā reģionā un tā mērķa lauku teritorijās. Kuri no tiem visvairāk raksturo jūsu reģionu? Lūdzu, **norādiet attiecīgā faktora nozīmību** skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē nopietnu problēmu/izaicinājumu, bet 7 – izrāviena punktu/iespēju.

Izaicinājumi/iespējas	Nozīmība: 1 – izaicinājums / 7 – izrāviena punkts (atzīmējiet ar "X")						
Zema iedzīvotāju blīvuma pakāpe / zems iedzīvotāju skaits			X				
Novecojoša sabiedrība			X				
(Jauniešu) migrācija, "smadzeņu aizplūšana / pieplūdums"		X				X	
Izbūvētā infrastruktūra (transports, komunālie pakalpojumi)					X		
Pakalpojumu pieejamība		X					
Piekļūstamība / attālums no centriem		X					
Uzņēmējdarbība		X					
Nodarbinātība		X					
Vietējie (pašu) finanšu resursi			X				
Attīstības fondu pieejamība (ES, nacionālie vai citi ārējie fondi)					X		
Kopienas plānošana / no apakšas uz augšu vērsta iesaiste				X			
Mājokļu pieejamība un kvalitāte		X					
Atjaunīgie energoresursi (vēja, saules, ūdens, biomasa)					X		
Klimata pārmaiņas un vides riski				X			
Pielāgoties spēja krīzes situācijām (dabas katastrofas, militārais apdraudējums)				X			
Vāja piekļuve digitālajiem tīkliem					X		

2.2. Galveno attīstības izaicinājumu padziļināta analīze

Tagad, lūdzu, sīkāk izklāstiet tos izaicinājumus vai iespējas, kurus iepriekšējā tabulā novērtējāt kā 1 vai 2 (izaicinājums) vai 6 vai 7 (izrāviens/iespēja).

Mēģiniet sniegt datus kontekstā. Norādiet reģionālās īpatnības, piemēram, nošķirtas teritorijas vai īpaši problemātiskas zonas, kā arī būtiskas atšķirības reģiona ietvaros vai salīdzinājumā ar augstākiem teritoriālajiem līmeņiem.

Zema iedzīvotāju blīvuma pakāpe / zems iedzīvotāju skaits

Lūdzu, norādiet datus/parādības par šādiem aspektiem:

- o Iedzīvotāju īpatsvara izmaiņas kopējā apjomā laika gaitā (piemēram, pēdējo 3 dekažu iedzīvotāju un blīvuma izmaiņu salīdzinājums, īpašu uzmanību pievēršot teritorijām ar zemu blīvumu).
- o Neto iekšējās migrācijas balance uz 1000 iedzīvotājiem (atšķirība starp ierašanos un aizbraukšanu).
- o Iekšējās un ārējās migrācijas cēloņi (reģionālo un ārpusreģionālo, t.sk. starpvalstu migrāciju iemesli).

(PĒC IZVĒLES): Ja dati pieejami, cik liela iedzīvotāju daļa dzīvo apdzīvotās vietās ar vairāk nekā 5 000 vai 20 000 iedzīvotāju? Jūs varat arī sniegt skaidrojošu aprakstu par šī faktora izaicinājuma vai iespējas raksturu.

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

Novecojoša sabiedrība

Lūdzu, sniedziet šādus datus:

- o Vecuma atkarības koeficients (personu vecumā 65+ attiecība pret vecumu grupu 15–64).
- o Sociālā izolācija – vientuļo veco ļaužu skaits, kuri dzīvo vieni.
- o Dabiskais iedzīvotāju skaita samazinājums.
- o Vidējais paredzamais mūža ilgums dzimšanas brīdī (piemēram, salīdzinot ar pilsētu reģioniem).

(PĒC IZVĒLES): Ja dati pieejami, lūdzu, pārbaudiet arī sekojošo:

- o esošo sociālās aprūpes iestāžu skaits;
- o veco ļaužu īpatsvars dienas aprūpē;
- o aprūpes kapacitāte un kapacitātes trūkums reģionā;
- o veco ļaužu aktīvo/neaizvietoto ienākumu attiecība pret darbspējīgajiem;
- o pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars, kas strādā u.c.

Iespējams pievienot skaidrojumu par problēmas vai iespējas būtību.

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

(Jauniešu) migrācija, “smadzeņu aizplūšana / pieplūdums”

Lūdzu, norādiet:

- o Neto migrāciju / iedzīvotāju skaita izmaiņas dažādās vecuma grupās (piemēram, jaunieši 18–34 gadi) un izglītības līmeņos (piemēram, kvalificēti strādnieki, augstskolu absolventi).
- o Ja dati ir pieejami, analizējiet, vai augstāks izglītības līmenis korelē ar izceļošanu? (Piemēram, vai augsti izglītotie biežāk pārceļas uz pilsētām? Vai attālākas teritorijas kļūst segregētākas?)
- o Apsveriet arī 21. gadsimta nodarbinātības tendences – attālināto darbu, mājas biroju pieaugumu – kā iespējamo iespēju, vai šīs tendences var palīdzēt piesaistīt vai noturēt augstas pievienotās vērtības darbiniekus mazāk centrālās vietās?

Jūs varat pievienot arī skaidrojošu aprakstu par šī faktora problēmām vai iespējām.

Reģionālo un nacionālo attīstības dokumentu analīze laika posmā no 2007. līdz 2027. gadam parāda, ka jauniešu migrācija Latvijas lauku teritorijās ir atzīta netieši, bet konsekventi, kā viens no cilvēkkapitāla un teritoriālās attīstības izaicinājumiem. Jau analizētā perioda sākumposmā plānošanas dokumentos uzsvērta izglītības, nodarbinātības un dzīves kvalitātes nozīme, tomēr jaunieši lauku vai attālās teritorijās kā atsevišķa mērķgrupa šajos dokumentos nav skaidri definēti.

Kurzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums paredz, ka “*reģiona attīstība balstāma izglītības pieejamības, cilvēkkapitāla attīstības un nodarbinātības veicināšanā*”, vienlaikus neiezīmējot specifiskus pasākumus jauniešu noturēšanai lauku teritorijās. Plānošanas dokumentos ir ietvertas tematiskas sadaļas par mūžizglītību un cilvēkresursu attīstību, kas “*tieši vai netieši skar iedzīvotāju iespējas reģionā dzīvot un attīstīties, tai skaitā jauniešiem*”, taču jauniešu migrācija netiek analizēta kā atsevišķs politikas jautājums.

Līdzīga pieeja izmantota visos plānošanas periodos. Gan 2014.–2020. gada, gan 2021.–2027. gada plānošanas periodu reģionālajās attīstības programmās visos četros plānošanas reģionos dominē plašs attīstības rāmējums, kurā prioritātes ir mobilitāte, infrastruktūra, pakalpojumu pieejamība, uzņēmējdarbība un dzīves vide. Šajās programmās tiek pieņemts, ka *“dzīves kvalitātes uzlabošana un ekonomiskā attīstība veicinās iedzīvotāju noturēšanu reģionā”*, tomēr netiek precizēts, kā šie pasākumi ietekmē tieši jauniešu migrācijas lēmumus, īpaši lauku teritorijās.

Nacionālā līmeņa dokumenti šo pieeju pastiprina. Gan Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam, gan 2021.–2027. gada periodam uzsver, ka *“izglītība, nodarbinātība, sociālā iekļaušana un demogrāfija ir būtiski valsts attīstības faktori”*, tomēr tajos nav izdalīta skaidra jauniešu politika lauku reģionos, t.i. attīstības mērķi vai sasniedzamajiem rezultātiem. Jaunieši parādās netieši - caur izglītības sistēmu, darba tirgu un dzīves kvalitātes mērķiem, kas *“ietekmē arī migrāciju un pakalpojumu pieejamību”*, bet bez konkrētiem indikatoriem vai teritoriāli diferencētiem risinājumiem.

Reģionu salīdzinājums rāda, ka atšķiras nevis migrācijas virziens, bet **tās intensitāte un telpiskais raksturs**. Zemgales un Kurzemes dokumentos īpaši uzsvērta funkcionālā saikne ar attīstības centriem un mobilitātes nozīme, pieņemot, ka *“uzlabota transporta un pakalpojumu pieejamība veicinās iedzīvotāju noturēšanu”*. Vidzemes attīstības programmās lielāks akcents likts uz kopienu attīstību, kultūru un vietējām iniciatīvām, radot plašāku platformu jauniešu dzīvei laukos, savukārt Latgales plānošanas dokumenti izceļas ar to, ka *“jauniešu iesaiste dokumentu izstrādē un rekomendāciju sniegšanā”* ir tieši pieminēta kā attīstības procesa sastāvdaļa.

Vienlaikus visos reģionos saglabājas kopīga iezīme: jauniešu migrācija lauku teritorijās un “smadzeņu aizplūšana” tiek risināta **netieši**, caur vispārējiem attīstības instrumentiem. Jauniešu politika reģionālajos attīstības dokumentos bieži ir netieši integrēta, atkarīga no vietējo pašvaldību aktivitātes un saistīta ar ekonomiku, mobilitāti un dzīves kvalitāti, nevis ar mērķtiecīgiem jauniešu noturēšanas pasākumiem.

Attālinātais darbs un digitālā nodarbinātība pēdējā plānošanas perioda attīstības plānošanas dokumentos tiek minēti kā daļa no inovāciju, uzņēmējdarbības un pakalpojumu attīstības, tomēr tie **nav nostiprināti kā mērķtiecīgs politikas instruments lauku jauniešu piesaistei**, īpaši ārpus reģionālajiem centriem. Tas kopumā norāda uz nepilnīgu lauku dimensijas integrāciju nacionālajā un reģionālajā politikas plānošanā attiecībā uz jauniešu migrāciju, atstājot iniciatīvu viedošanu (vai neveidošanu) pašvaldību ziņā.

Teritorija	Dominējošā tendence 18–34 gadu grupā	Izglītības līmeņa korelācija ar migrāciju	Teritoriālās īpatnības	Attālinātā darba potenciāls
Latvijas lauku teritorijas kopumā	Ilgstoši negatīva neto migrācija jauniešu vidū	Augstāks izglītības līmenis korelē ar izceļošanu uz pilsētām/ārvalstīm	Pieaug telpiskā polarizācija: centri / perifērija	Augsts teorētiskais potenciāls, zema sistemātiska izmantošana
Kurzemes plānošanas reģiona lauki	Aizplūšana no perifērijas, selektīvs pieplūdums piekrastē	Augstāk izglītotie biežāk pamet lauku teritorijas	Piekrastes zonas / iekšzemes attālās teritorijas	Vidējs – atkarīgs no digitālās infrastruktūras
Zemgales plānošanas	Migrācija uz Rīgu un reģionālajiem centriem	Izglītība palielina ikdienas migrāciju vai pārceļšanos	Funkcionālais tuvums Rīgai	Vidējs, piepilsētās – augsts

reģiona lauki				
Vidzemes plānošanas reģiona lauki	Strukturāls samazinājums, izņēmumi atsevišķās vietās	Augstāk izglītotie koncentrējas centros	Izteikta iekšēja diferenciācija	Salīdzinoši augsts, ja ir pakalpojumi
Latgales plānošanas reģiona lauki	Visizteiktākā jauniešu aizplūšana	Spēcīga korelācija starp izglītību un izceļošanu	Attālums no Rīgas, zemāka darba tirgus daudzveidība	Potenciāls pastāv, bet ierobežots

Latvijas kontekstā lauku jauniešu migrācijas tēmas izvērtēšanu būtiski apgrūtina vairāki sistemātiski trūkumi. Pirmkārt, nav regulāru un savstarpēji salīdzināmu datu par jauniešu migrāciju tieši lauku teritorijās, kas būtu pieejami dalījumā pēc izglītības līmeņa (piemēram, atsevišķi izdalot cilvēkus ar augstāko izglītību un vidējo izglītību). Otrkārt, lai gan attālinātais darbs bieži tiek minēts kā iespēja lauku teritoriju pievilcības stiprināšanai, pašlaik trūkst pierādījumos balstītas informācijas par tā faktisko ietekmi uz jauniešu izvēli dzīvot vai atgriezties laukos. Treškārt, pieejamā statistika ir ierobežota attiecībā uz migrācijas plūsmām reģiona ietvaros (lauki-reģionālie centri, lauki-pilsētas), ne tikai starp reģioniem vai uz ārvalstīm. Visbeidzot, politikas un plānošanas dokumentos jaunieši pārsvarā parādās kā netieša mērķgrupa, bet lauku jaunieši netiek izdalīti, līdz ar to bieži trūkst skaidru, uzraugāmu indikatoru un mehānismu, kas ļautu novērtēt, vai un kā konkrētie pasākumi reāli ietekmē jauniešu noturēšanu vai piesaisti lauku teritorijās.

Pieejamā starptautiskās ilgtermiņa migrācijas statistika pēc statistiskajiem reģioniem un vecuma grupām liecina, ka jauniešu emigrācija Latvijā joprojām ir strukturāli negatīva, lai gan pēdējās desmitgades laikā tās intensitāte ir būtiski samazinājusies.¹ Vienlaikus jāuzsver, ka šie dati ir pieejami tikai valsts un statistisko reģionu līmenī, un nav regulāri pieejamas precīzas datu rindas tieši par lauku teritorijām, kas ierobežo iespējas tieši novērtēt migrācijas ietekmi uz lauku attīstību.

Kopumā Latvijā jauniešu vecumā no 15 līdz 24 gadiem migrācijas saldo uzlabojās no –2399 2014. gadā līdz –1799 2024. gadā, savukārt vecuma grupā no 25 līdz 34 gadiem uzlabojums bija vēl izteiktāks – no –3204 līdz –642. Tas liecina, ka jauniešu aizplūšana uz ārvalstīm joprojām pārsniedz atgriešanos, taču emigrācijas apjoms ir būtiski samazinājies, īpaši jaunajiem pieaugušajiem, kas ir ekonomiski aktīvākā un reģionu attīstībai kritiski svarīgākā vecuma grupa.

Reģionālā griezumā migrācijas dinamika ir nevienmērīga. Pozitīvākas tendences vērojamas vairākos reģionos jauniešu vecumā no 25 līdz 34 gadiem: Vidzemē migrācijas saldo mainījies no –502 līdz +54, Kurzemē no –708 līdz +23, bet Latgalē no –620 līdz +6, kas norāda uz iespējamu atgriešanās migrācijas pieaugumu vai emigrācijas samazināšanos šajā vecuma grupā. Zemgalē situācija ir uzlabojusies, taču joprojām saglabājas negatīva (no –466 līdz –88), savukārt Rīgas statistiskajā reģionā migrācijas saldo saglabājas negatīvs un pat pasliktinājies jaunākajās vecuma grupās (piemēram, vecumā no 15 līdz 24 gadiem no –438 līdz –1004), kas var atspoguļot jauniešu mobilitāti izglītības un darba iespēju dēļ starptautiskā mērogā.

¹ Iedzīvotāju starptautiskā ilgtermiņa migrācija reģionos CSP, 2014. pret 2024.gadu <https://data.stat.gov.lv/sq/28414>

Jauno pieaugušo (25–34 gadi) starptautiskās migrācijas saldo Latvijas reģionos, 2014–2024

CSP dati

■ 2014 ■ 2024

Tomēr, ņemot vērā, ka pieejamā statistika neļauj nošķirt migrāciju tieši no lauku teritorijām un uz tām, nav iespējams precīzi noteikt jauniešu aizplūšanas apjomu tieši no laukiem. Neskatoties uz to, reģionālie dati skaidri apstiprina, ka jauniešu migrācija joprojām ir pastāvīga strukturāla problēma visos plānošanas reģionos, un kopējais negatīvais migrācijas saldo jaunākajās vecuma grupās norāda uz ilgstošu izaicinājumu nodrošināt demogrāfisko atjaunošanos, darbaspēka pieejamību un ilgtspējīgu attīstību ārpus lielākajiem attīstības centriem.

Iekšējā migrācija

Iekšējās migrācijas profili vēl vairāk izceļ reģionālās īpatnības, kas ir būtiskas lauku teritorijām. Vidzemē un Zemgalē ir salīdzinoši augstāka iekšējā mobilitāte Latvijas ietvaros, atspoguļojot pakāpenisku migrāciju no lauku teritorijām uz pilsētām un reģionālajiem centriem. Kurzemē ir augstāka teritoriālā stabilitāte apvienojumā ar līdzīgu emigrācijas īpatsvaru uz ārzemēm, savukārt Latgalē ir zemākā teritoriālā stabilitāte, zemāka iekšējā mobilitāte un augsts emigrācijas īpatsvars, kas norāda uz straujākiem "aiziešanas" modeļiem no lauku teritorijām. Šī dinamika veicina pieaugošu telpisko polarizāciju un attālo lauku teritoriju segregāciju.²

Pieejamajā statistikā nav detalizētu datu par jauniešu migrāciju starp lauku teritorijām un reģionālajiem centriem, attiecīgi nav iespējams tieši analizēt vienu no plānošanas dokumentos visbiežāk izmantotajiem pieņēmumiem – ka uzlabota mobilitāte un funkcionālas saites ar centriem veicina

jauniešu

noturēšanu

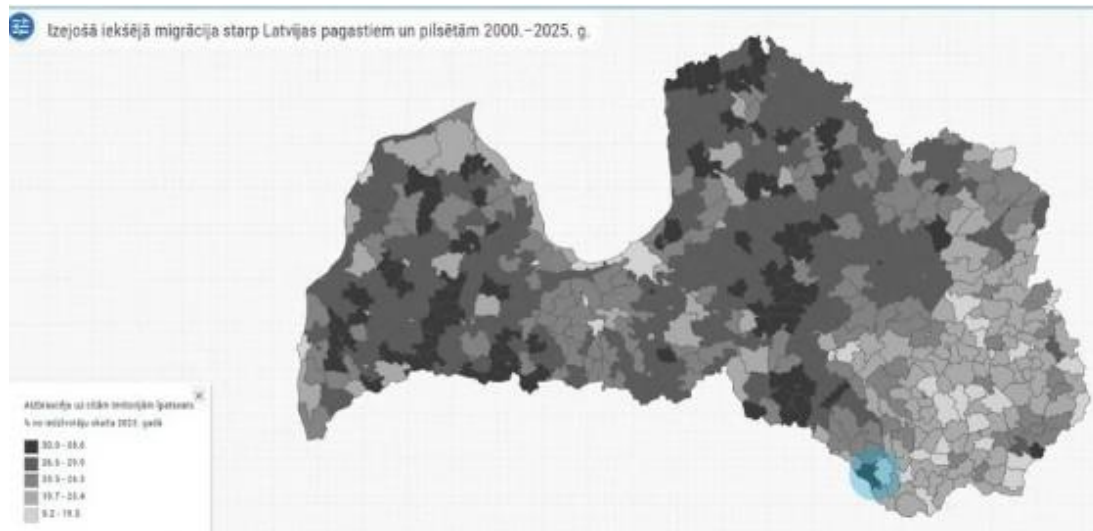
reģionā.

<https://tools.stat.gov.lv/migration/lv/map/out/4/2000/2025/points>

Iespējamie migrācijas iemesli ir identificējami vietējā mērogā, piemēram, aplūkojot divus pagastus vienā novadā, izmantojot Vietējās rīcības grupas sniegto kvalitatīvo informāciju, tika identificētas būtiskas atšķirības starp Šēderes un Sventes pagastu Augšdaugavas novadā (ekrānšāviņš no

² Centrālā statistikas pārvalde. Iedzīvotāju migrācija un dzīvesvietas stabilitātes dati (2011–2024), reģionālais griezumam. Data.stat.gov.lv.

CSP kartes). Šēderes pagastā migrācijas rādītāji ir ievērojami augstāki, un viens no skaidrojumiem **ģeogrāfiski tuvu vietu lielai atšķirībai migrācijas tendencēs** ir skolas neesamība, kā arī ierobežotāka piekļuve reģionālajam centram – ceļa segums atsevišķos posmos joprojām nav asfaltēts. Savukārt Sventes pagastā joprojām darbojas vidusskola, un ģeogrāfiski tas atrodas tuvāk lielākam attīstības centram, nodrošinot labāku piekļuvi izglītības, darba un pakalpojumu iespējām.

Vienlaikus jāuzsver, ka pieejamie statistikas dati neļauj precīzi noteikt, vai migrācija attiecas tieši uz jauniešiem. Dati parāda tikai kopējo migrācijas apjomu un vidējo vecumu, bet ne vecumgrupu struktūru. Tas nozīmē, ka aiz vienāda vidējā rādītāja var slēpties ļoti atšķirīgas situācijas – piemēram, vairāku jauniešu aizbraukšana vai, alternatīvi, pāris vidēja vai vecāka gadagājuma iedzīvotāju pārcelšanās. Tādēļ, lai pamatoti izvērtētu mobilitātes, izglītības pieejamības un funkcionālo saišu ietekmi uz jauniešu noturēšanu laukos, būtu nepieciešami detalizētāki, vecumgrupās sadalīti migrācijas dati, kā arī kvalitatīvi vietējā līmeņa novērojumi.

Izglītība un “smadzeņu aizplūšana”

Tieši dati par migrāciju pēc izglītības līmeņa (piemēram, augstskolu absolventiem) nav pieejami, kas būtiski ierobežo iespējas izvērtēt “smadzeņu aizplūšanu” kā mērķētu politikas jautājumu.

Netieši, balstoties uz vecuma grupu datiem, var secināt, ka vecuma grupā 25–34 gadi, kur koncentrējas augstāk izglītotie jaunieši, migrācijas saldo uzlabojas straujāk nekā vecuma grupā 15–24 gadi. Tas var norādīt uz to, ka daļa augstāk izglītoto jauniešu stabilizējas vai atgriežas vēlākā dzīves posmā. Tomēr bez tiešiem datiem par izglītības līmeni nav iespējams droši secināt, vai un kādā mērā augstāks izglītības līmenis korelē ar izceļošanu vai atgriešanos.³⁴

Papildu kontekstu sniedz dati par iedzīvotāju ar augstāko izglītību īpatsvaru reģionos. 2024. gadā Latvijā kopumā 32,5% pieaugušo iedzīvotāju bija ar augstāko izglītību, bet reģionālās atšķirības ir būtiskas: Rīgas statistiskajā reģionā šis rādītājs sasniedz 41,2%, kamēr pārējos reģionos tas ir ievērojami zemāks – Vidzemē 26,6%, Zemgalē 25,0%, Kurzemē 24,8% un Latgalē 24,7%. Šī atšķirība norāda uz augstāk izglītoto iedzīvotāju koncentrāciju galvaspilsētas reģionā, vienlaikus dati par izglītības līmeni liecina par būtisku cilvēkkapitāla pieaugumu visos Latvijas reģionos. Laika

³ Centrālā statistikas pārvalde. Iedzīvotāju starptautiskā ilgtermiņa migrācija reģionos, valstspilsētās un novados, migrācijas saldo pa vecuma grupām (2014–2024). Data.stat.gov.lv.

⁴ Analītisks secinājums, balstīts uz vecuma grupu migrācijas datu salīdzinājumu.

periodā no 2011. līdz 2024. gadam augstāko izglītību ieguvušo pieaugušo īpatsvars būtiski pieaudzis visos statistiskajos reģionos

Vienlaikus šie dati neļauj tieši noteikt, vai zemāks augstāk izglītoto īpatsvars reģionos ir migrācijas rezultāts, izglītības pieejamības atšķirību sekas vai abu faktoru kombinācija. Tāpat nav iespējams noteikt, cik liela daļa augstāk izglītoto jauniešu pēc studijām atgriežas ārpus galvaspilsētas reģiona vai lauku teritorijās. Tomēr reģionālās atšķirības izglītības struktūrā, apvienojumā ar migrācijas datiem, liecina par ilgstošām strukturālām nelīdzsvarotībām cilvēkkapitāla telpiskajā sadalījumā.

Digitālā piekļuve un attālinātais darbs

Attālinātais darbs un digitālā nodarbinātība rada potenciālas iespējas **intelektuālā darbaspēka piesaistei** lauku teritorijām, īpaši vecuma grupā no 25 līdz 34 gadiem. Priekšnosacījumi ir uzlabojušies, jo pēdējo desmit gadu laikā laukos ir ievērojami palielinājusies piekļuve internetam mājāsaimniecībās. Tomēr digitālā piekļuve joprojām ir zemāka nekā pilsētās, un **Latgale atpaliek no valsts vidējā rādītāja**, ierobežojot attālo lauku teritoriju spēju pilnībā izmantot šo iespēju. Turklāt intervijas apstiprina, ka ar savienojamību vien nepietiek bez paralēliem uzlabojumiem pakalpojumos, mājokļu jomā un vietējā darba tirgū.^{5 6} Tāpat plānošanas reģionu un pašvaldību pārstāvji norādīja uz nestabilu un mainīgu interneta pieslēguma vai tā kvalitātes pieejamību par teritorijās, kur tehniski norādīta laba pieejamība.

Plānošanas periods no 2007. līdz 2013. gadam

Šajā periodā jauniešu migrācija reģionālajos un nacionālajos attīstības dokumentos tiek skatīta netieši, galvenokārt kā daļa no kopējām demogrāfiskajām un nodarbinātības tendencēm. Pieejamie dati neļauj analizēt jauniešu migrāciju pa vecuma grupām vai teritoriju tipiem. Politikas uzsvars likts uz izglītības sistēmas attīstību, nodarbinātības veicināšanu un dzīves kvalitātes uzlabošanu, pieņemot, ka šie faktori kopumā mazinās iedzīvotāju aizplūšanu, tostarp jauniešu vidū.^{7 8 9 10}

Plānošanas periods no 2014. līdz 2020. gadam

Šajā periodā kļūst pieejami detalizētāki ilgtermiņa migrācijas dati vecuma grupās, kas ļauj identificēt jauniešu aizplūšanu kā strukturālu problēmu. Migrācijas saldo jauniešu grupās saglabājas negatīvs visos reģionos, īpaši 15–24 gadu vecumā. Reģionālajos dokumentos tomēr saglabājas plaša pieeja – jauniešu migrācija netiek definēta kā atsevišķs politikas jautājums, bet tiek risināta caur mobilitātes, infrastruktūras, pakalpojumu pieejamības un uzņēmējdarbības atbalstu.

Plānošanas periods no 2021. gada līdz 2027. gadam

Dati no 2014. līdz 2024. gadam apliecina migrācijas saldo uzlabošanu, īpaši vecuma grupā 25–34 gadi, kur vairākos reģionos tas kļūst tuvu nullei vai pat nedaudz pozitīvs. Tas iezīmē ierobežotu “noturēšanas vai atgriešanās logu” pēc izglītības iegūšanas. Tomēr 15–24 gadu vecuma grupā aizplūšana saglabājas negatīva visos reģionos. Plānošanas dokumentos jauniešu migrācija

⁵ Centrālā statistikas pārvalde. IKT izmantošana mājāsaimniecībās, 2014–2024. Data.stat.gov.lv.

⁶ Projekta “Rural Proof” ietvaros veiktās intervijas ar reģionu un pašvaldību pārstāvjiem (2026).

⁷ Latvijas Republikas Saeima. *Nacionālais attīstības plāns 2014–2020*. Rīga, 2012.

⁸ Vid VARAM. *Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013–2019*. Rīga, 2013.

⁹ Centrālā statistikas pārvalde. *Iedzīvotāju starptautiskā ilgtermiņa migrācija reģionos, valstspilsētās un novados*. Data.stat.gov.lv.

¹⁰ Latvijas Republikas Saeima. *Latvija 2030 – Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Rīga, 2010.

joprojām tiek risināta netieši, un trūkst mērķētu pasākumu tieši lauku jauniešu noturēšanai, kā arī skaidru indikatoru šo pasākumu ietekmes novērtēšanai.

Nacionālā līmenī NAP 2014–2020 un NAP 2021–2027 nostiprina šo pieeju, neizdalot skaidrus mērķus attiecībā uz bērnu un jauniešu noturēšanu vai piesaisti lauku teritorijās.

Reģionālās atšķirības šajā jomā identificējamās pēc migrācijas intensitātes un mobilitātes profila, nevis pēc kopējās tendences:

Vidzeme - augsta iekšējā mobilitāte; 25–34 gadu grupā migrācijas saldo kļūst pozitīvs.

Kurzeme - lielāka teritoriālā stabilitāte; 25–34 grupā neliels pozitīvs saldo; augsta digitālā piekļuve.

Zemgale - aktīva iekšējā pārvietošanās; 25–34 grupā migrācijas saldo saglabājas negatīvs.

Latgale vizitērtākā jauniešu aizplūšana; zemākā teritoriālā stabilitāte; 25–34 grupā migrācijas saldo tuvu nullei.

Valsts un reģionālo attīstības dokumentu (2007.–2027. g.) analīze liecina, ka jauniešu migrācija tiek konsekventi atzīta **netieši**, izmantojot izglītības, nodarbinātības un dzīves kvalitātes mērķus, taču **jaunieši netiek definēti kā atsevišķa teritoriāla mērķgrupa**, īpaši lauku kontekstā. Reģionālās pieejas atšķiras pēc uzsvara: Zemgale un Kurzeme koncentrējas uz mobilitāti un funkcionālām saitēm ar centriem; Vidzeme lielāku uzvaru liek uz kopienas un vietējām iniciatīvām; Latgale skaidri piemin jauniešu iesaistīšanos, bet saskaras ar vissmagāko emigrācijas spiedienu. Visos reģionos jauniešu noturēšanas jautājums tiek risināts galvenokārt ar vispārējiem attīstības instrumentiem, nevis mērķtiecīgām lauku stratēģijām lauku vai attālām teritorijām, ne teritorijām, kurās ir vidusskolas vai pamatskolas, ne tādām, kurās nav pieejamas izglītības iestādes.

Intervijās ar plānošanas reģionu pārstāvjiem tika uzsvērts, ka pēc administratīvi teritoriālās reformas jaunatnes darba organizācija novados kļūst ļoti atšķirīga un būtiski ietekmē jauniešu iesaisti lauku teritorijās. Pašvaldību dokumentu analīze parāda, ka daļa novadu **izvēlas centralizētu modeli** – jaunatnes darba koordinācija notiek attīstības centrā, aktivitātes pagastos tiek organizētas noteiktos laikos vai mobilā formā, bet atbildīgā darbinieka amats bieži ir apvienots ar citām jomām, piemēram, kultūru vai sportu. Savukārt citi novadi **saglabā decentralizētu pieeju**, nodrošinot jaunatnes darbinieka ikdienas klātbūtni pagastos un pastāvīgu pieejamību jauniešiem, tādējādi skaidri demonstrējot jauniešu lomu novada attīstībā arī ārpus centra. Reģionu pārstāvji sarunās īpaši akcentē, ka tieši regulāra kopienas līdera klātbūtne teritorijā veicina uzticēšanos un līdzdalību, kamēr centralizētā modelī jauniešu iesaiste attālākajos pagastos biežāk kļūst epizodiska, un jaunatnes aktivitātes koncentrējas attīstības centros, kas saskan ar plašāk novērojamo jauniešu mobilitātes un telpiskās koncentrācijas tendenci.

Izbūvētā infrastruktūra

Lūdzu, norādiet datus par šādiem aspektiem:

- Vidējais ikdienas sabiedriskā transporta (autobusu / vilcienu) savienojumu skaits starp reģiona lauku apdzīvotajām vietām un galvenajiem pakalpojumu centriem (piemēram, slimnīcām, nodarbinātības centriem, koledžām), darba dienu rīta (6.00–9.00) un vakara (16.00–19.00) stundās.
- Vispārējā komunālo pakalpojumu nodrošināšana (piemēram, māsaimniecību īpatsvars ar piekļuvi būtiskajai infrastruktūrai: gāze, elektrība, ūdens, kanalizācija), pašpietiekamo māsaimniecību īpatsvars (piemēram, energokopienas skaits).

Jūs varat pievienot arī skaidrojošu aprakstu par šī faktora problēmām vai iespējām.

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

Pakalpojumu pieejamība

Lūdzu, sniedziet vispārīgu pārskatu par pamatpakalpojumu pieejamību reģionā. Varat koncentrēties uz visproblemātiskākajiem vai vislabāk funkcionējošajiem.

Pakalpojumu veidi: bērnu ārsti, pirmsskolas, sākumskolas, pensionāti, ģimenes atbalsta centri, mājas aprūpe, klientu apkalpošanas centri, ģimenes ārsti, pediatri, ambulatorās klīnikas, neatliekamā palīdzība, pārtikas veikali, pasta nodaļas.

Jūs varat pievienot arī skaidrojošu aprakstu par šī faktora problēmām vai iespējām.

Pēdējo 20 gadu laikā pakalpojumu pieejamību Latvijas lauku teritorijās ir ietekmējusi **centralizācija, demogrāfiskā lejupslīde un pieaugoša atkarība no mobilitātes un digitālajiem risinājumiem**. Lai gan pakalpojumu kvalitāte atsevišķos sektoros ir uzlabojusies, **fiziskā pieejamība reti apdzīvotās lauku teritorijās ir pasliktinājusies**, īpaši ārpus pašvaldību un reģionālajiem attīstības centriem.

Galvenie pakalpojumu veidi – datu un plānošanas saskaņotība

Izglītība

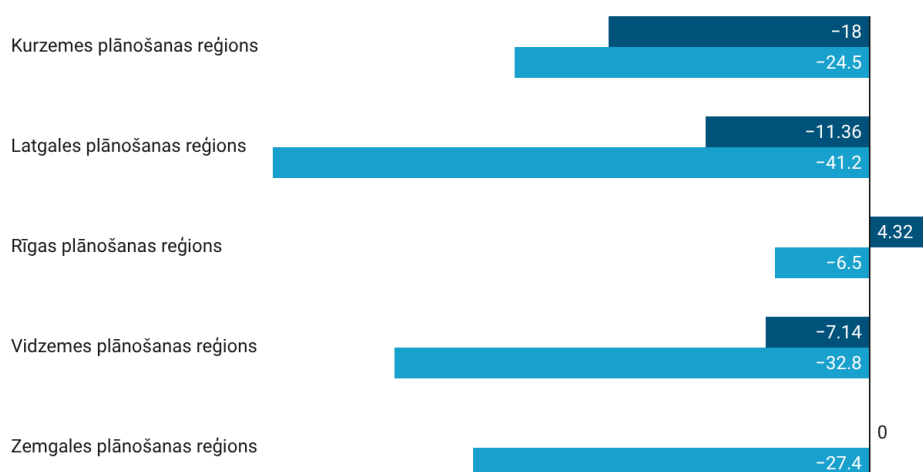
Izglītības pakalpojumu pieejamība lauku teritorijās pēdējā desmitgadē ir būtiski samazinājusies. Laikā no 2011. līdz 2023. gadam vispārīglītojošo skolu skaits Latvijā kopumā samazinājās par 19 %, savukārt Latgales plānošanas reģionā kritums bija ievērojami straujāks – par 32 % (no 146 līdz 99 skolām).¹¹

Izglītības pieejamība arvien vairāk ir koncentrēta lielākos attīstības centros, un daudzviet laukos izglītība no lokāli pieejama pakalpojuma ir kļuvusi par pakalpojumu, kas ir atkarīgs no transporta pieejamības un ikdienas mobilitātes. Samazinājums ir īpaši izteikts lauku teritorijās un pilsētās ar iedzīvotāju skaitu zem 5000. Šajās teritorijās Latgalē skolu skaits saruka par 41,2 % (no 102 līdz 60 skolām), Vidzemē – par 32,8 %, Zemgalē – par 27,4 %, bet Kurzemē – par 24,5 %. Tikai Rīgas plānošanas reģionā samazinājums šajās teritorijās bija salīdzinoši neliels (-6,5 %).

Vispārējās izglītības iestāžu skaits (skaits, IZM)

RAIM, salīdzinājums 2011.gads pret 2023.gadu

■ Pilsētas ■ Lauki un pilsētas zem 5000

¹¹ RAIM dati, <https://raim.gov.lv/query-selection/result?item%5B%5D=198>

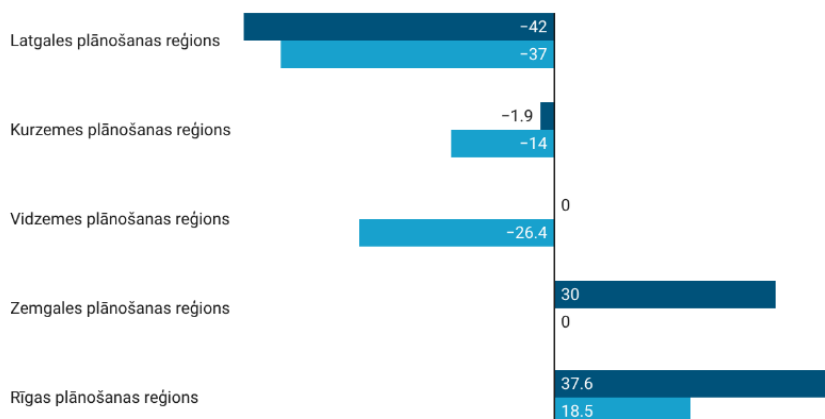
Pirmsskolas izglītības iestāžu skaita izmaiņas Latvijā kopumā raksturo pieaugums, taču šī izaugsme ir koncentrēta galvenokārt galvaspilsētas reģionā, kamēr vairākos reģionos, īpaši Latgalē, vērojams būtisks samazinājums.

Laikā no 2011. līdz 2023. gadam kopējais pirmsskolas izglītības iestāžu skaits Latvijā palielinājās par 6,5 % (no 589 līdz 627 iestādēm). Tomēr Latgales plānošanas reģionā šajā pašā periodā iestāžu skaits samazinājās par 39,6 % (no 96 līdz 58), kas ir straujākais kritums starp visiem reģioniem. Samazinājums novērots arī Vidzemē (–15,4 %) un Kurzemē (–7,3 %), kamēr Rīgas reģionā iestāžu skaits būtiski pieauga (+35,5 %).

Samazinājums īpaši izteikts lauku teritorijās un pilsētās ar iedzīvotāju skaitu zem 5000. Šajās teritorijās Latgales reģionā pirmsskolas izglītības iestāžu skaits saruka par 37 % (no 46 līdz 29 iestādēm), bet Vidzemē – par 26 %, Kurzemē – par 14 %, savukārt Zemgalē iestāžu skaits saglabājās nemainīgs. Kopumā Latvijā šajās teritorijās iestāžu skaits samazinājās par 16 %.

Pirmsskolas izglītības iestāžu skaita izmaiņas (% , 2011–2023)

RAIM, salīdzinājums 2011.gads pret 2023.gadu

Pasta pakalpojumi un ikdienas pakalpojumi

Pasta un ikdienas pakalpojumi ir būtiski centralizēti. Fizisko pasta nodaļu skaits valstī samazinājās no aptuveni 618 2014. gadā līdz apmēram 155 2024. gadā, palielinot ceļošanas attālumus un atkarību no transporta, īpaši gados vecākiem iedzīvotājiem un cilvēkiem ar ierobežotām digitālajām prasmēm.

Pasta nodaļas valstī 618 (2014) ↓ 155 (2024)

Bibliotēkas un klientu apkalpošanas centri

Bibliotēku skaits kopumā ir samazinājies mērenāk nekā citos pakalpojumu veidos (ap –23%), taču vienlaikus strauji pieaugusi to funkcionālā loma. Valsts un pašvaldību vienoto klientu apkalpošanas centru (VPVKAC) skaits publiskajās bibliotēkās kopš 2018. gada audzis no 2 līdz 64, bet kopējais VPVKAC tīkls – līdz gandrīz 315 vietām.

Bibliotēkas (publiskās) 809(2014) ↓ 712 (2024)

Valsts un pašvaldību vienotie klientu apkalpošanas centri (VPVKAC)

VPVKAC tīkls kopš 2015. gada ir strauji paplašinājies, sasniedzot aptuveni **315 klientu apkalpošanas vietas** visā Latvijā. Pieejamie dati liecina, ka **lielākā daļa VPVKAC atrodas pagastos**, nevis pilsētās, kas norāda uz mērķtiecīgu pakalpojumu izvietošanu ārpus lielajiem centriem. Analizējot VPVKAC izvietošanu kopsakarībā ar administratīvo iedalījumu un iedzīvotāju skaitu novados (2024. gads), redzams, ka klientu apkalpošanas centru tīkls Latvijā **primāri seko administratīvajai struktūrai**, nevis iedzīvotāju blīvumam vai vienkāršotam pilsētu–lauku dalījumam.

Datu salīdzinājums rāda, ka **novados ar lielu pagastu skaitu VPVKAC tīkls ir blīvāks**, neatkarīgi no kopējā iedzīvotāju skaita. Tas attiecas gan uz novadiem ar salīdzinoši lielu iedzīvotāju skaitu (piemēram, Tukuma, Cēsu, Valmieras, Ogres novads), gan uz novadiem ar mazāku iedzīvotāju skaitu, bet plašu un sadrumstalotu teritoriju (piemēram, Ludzas, Krāslavas, Balvu, Alūksnes, Valkas novads). Šādos gadījumos VPVKAC pilda teritoriālās pieejamības nodrošināšanas funkciju, nevis pakalpojumu efektivitātes vai izmaksu optimizācijas lomu.

Pretēja situācija novērojama Pierīgas novados, kur iedzīvotāju skaits ir augsts, pagastu skaits neliels un transporta pieejamība laba, tādējādi pakalpojumu pieejamība tiek nodrošināta ar mazāku VPVKAC skaitu.

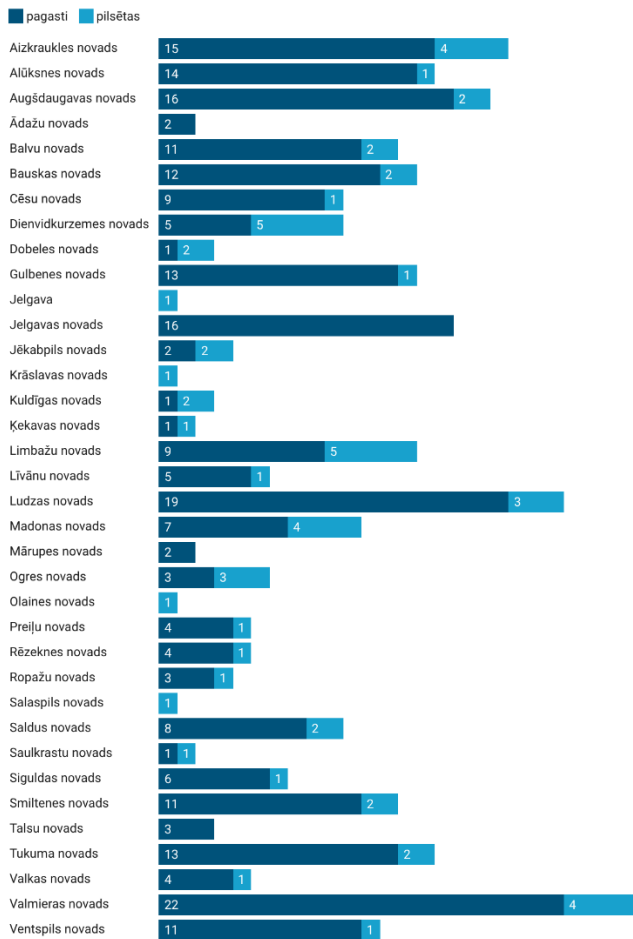
VPVKAC izvietošanu nevar korekti interpretēt, balstoties tikai uz to atrašanās vietu pilsētās vai pagastos, jo nozīmīga ir teritorijas platība un apdzīvotuma struktūra, ceļu kvalitāte un mobilitātes iespējas teritorijā, kā arī pagastu un apdzīvoto vietu, un iedzīvotāju skaits, kas būtu šo pakalpojumu izmantotāji. VPVKAC ir **viens no vislabākajos pierādāmajiem piekļūstamības kompensācijas instrumentiem lauku teritorijās**, kas daļēji mazina pakalpojumu centralizācijas radītās sekas, īpaši novados ar plašu teritoriju un izklidētu apdzīvotību.

VPVKAC valstī

56(2014) ↑ 315 (2025)

Valsts un pašvaldību vienotie klientu apkalpošanas centri Latvijā (2025)

VPVKAC skaits pa pagastiem un pilsētām Latvijas novados

Veselības aprūpe

Veselības aprūpes pakalpojumi uzrāda jauktas tendences. Ģimenes ārstu absolūtais skaits vairākos reģionos ir stagnējis vai samazinājies – Latgalē (no 186 līdz 162), Zemgalē (no 161 līdz 156) un Kurzemē (no 207 līdz 203), savukārt Vidzemē tas būtībā nav mainījies (no 200 līdz 199). Tajā pašā laikā ģimenes ārstu skaits uz 10 000 iedzīvotāju visos reģionos ir pieaudzis. Šis pieaugums galvenokārt ir saistīts ar iedzīvotāju skaita samazināšanos, nevis ar būtisku veselības aprūpes kapacitātes palielināšanos reģionos.¹²

Reģionālās atšķirības saglabājas, un vairākos reģionos ģimenes ārstu pieejamība joprojām ir zemāka nekā valstī vidēji, īpaši Latgalē (6,8 uz 10 000 iedzīvotāju) un Zemgalē (7,0). Tas norāda, ka, neskatoties uz relatīvo rādītāju uzlabojumu, primārās veselības aprūpes kapacitāte reģionos nav būtiski pieaugusi.

Lauku teritorijās faktiskā pieejamība joprojām ir ierobežota attāluma, transporta pieejamības un ārstu prakšu kapacitātes dēļ. Pat gadījumos, kad statistiski uz vienu iedzīvotāju ir vairāk ārstu, tas ne vienmēr nozīmē labāku pieejamību praksē, jo ģimenes ārstu prakses bieži apkalpo plašas teritorijas ar izklīdētu apdzīvotību un ierobežotām aizvietošanas iespējām.

¹² SPKC dati, <https://statistika.spkc.gov.lv/>

Sociālie pakalpojumi

Valsts līmenī sociālās aizsardzības izdevumi kopš 2014. gada ir vairāk nekā dubultojušies¹³, tomēr datu trūkuma dēļ reģionālā griezumā nav iespējams apstiprināt, ka lauku teritorijās pakalpojumu faktiskā pieejamība būtu uzlabojusies samērīgi ar izdevumu pieaugumu. Plānošanas dokumentos sociālie pakalpojumi laukos bieži tiek risināti caur mobilām vai centralizētām formām

Laikā **no 2004. līdz 2013. gadam** daudzās lauku teritorijās joprojām bija saglabājies relatīvi blīvs vietējo pakalpojumu tīkls, tostarp pamatskolas, feldšerpunktus, bibliotēkas un vietējos sociālos dienestus. ES finansējums atbalstīja infrastruktūras modernizāciju, taču agrīnās demogrāfiskās lejupslīdes pazīmes jau liecināja par turpmāku konsolidācijas spiedienu. Interviju dati apstiprina, ka šajā periodā **lielākā daļa ikdienas pakalpojumu bija pieejami pagastā**, pat ja kvalitāte un personāla nodrošinājums bija nevienmērīgs.

Laikā **no 2014. līdz 2020. gadam** pakalpojumu sniegšana arvien vairāk virzījās uz **centralizētiem modeļiem**. Skolu tīkla optimizācija, veselības aprūpes pakalpojumu koncentrācija un sociālo pakalpojumu konsolidācija samazināja vietējo piekļuves punktu skaitu. Lauku iedzīvotājiem tas nozīmēja **ilgāku ceļa laiku** uz skolām, ģimenes ārstiem un sociālajiem dienestiem, īpaši teritorijās ar vāju sabiedrisko transportu. Vietējie dalībnieki ziņo, ka dažās lauku pašvaldībās piekļuve ģimenes ārstam vai sociālajam darbiniekam sāka prasīt **iepriekšēju koordināciju, kopīgu transportu vai paļaušanos uz radniekiem**, kas liecina par pāreju no "pieejas bez iepriekšēja pieraksta" uz "organizētu piekļuvi".

Laikposms **no 2021. līdz 2027. gadam**, ko spēcīgi ietekmēja Administratīvi teritoriālā reforma (ATR), pastiprināja šīs tendences. Pašvaldību apvienošanās stiprināja administratīvo kapacitāti un ļāva nodrošināt standartizētāku pakalpojumu sniegšanu, tomēr **attālums līdz pakalpojumiem daudzos lauku teritorijās palielinājās**. Digitalizācija un e-pakalpojumu un klientu apkalpošanas centru (VPVKAC, bibliotēku) paplašināšana daļēji mazināja piekļuves nepilnības, taču pilnībā nekompensēja klātienē pakalpojumu zudumu. Plānošanas reģioni izceļ piemērus, kad sabiedriskais transports kursē tikai dažas reizes nedēļā, padarot pat formāli pieejamus pakalpojumus praktiski nesasniedzamus vecāka gadagājuma iedzīvotājiem vai māsaimniecībām bez privātajām automašīnām.

Reģionālās atšķirības:

Kurzeme - mazāk dramatisks izglītības tīkla kritums, bet lielu attālumu dēļ augsta atkarība no transporta. Pēdējo 10–20 gadu laikā pakalpojumu tīkls lauku teritorijās ir konsolidēts, īpaši izglītībā, taču mazāk strauji nekā Latgalē un Vidzemē. Lielu attālumu un retas apdzīvotības dēļ pakalpojumu pieejamība ir ļoti atkarīga no transporta un mobilitātes risinājumiem, kā paredzēts plānošanas dokumentos.

Zemgale - salīdzinoši labākā funkcionālā pieejamība, īpaši ap centriem; perifērijā saglabājas "baltie plankumi". Zemgales lauku teritorijās pakalpojumu pieejamība funkcionāli ir salīdzinoši labāka, īpaši ap novadu centriem un transporta koridoriem. Izglītības tīkla konsolidācija bijusi

¹³ CSP dati, Sociālās aizsardzības izdevumi pēc ESSPROS klasifikācijas Latvijā (milj. eiro) , <https://data.stat.gov.lv/sq/28454>

mērena, un plānošanas dokumentu uzsvars uz sasniedzamību praksē darbojas labāk nekā citos reģionos.

Vidzeme - ļoti strauja izglītības iestāžu konsolidācija; formāli veselības rādītāji maskē ģeogrāfiskās piekļuves problēmas. Vidzeme izceļas ar ļoti strauju izglītības iestāžu un citu klātienē pakalpojumu samazinājumu lauku teritorijās. Lai gan veselības aprūpes rādītāji formāli saglabājas, pakalpojumu pieejamību būtiski ierobežo lieli attālumi un atkarība no privātā transporta.

Latgale - lauku teritorijās ir relatīvi visaugstākais risks pamatpakalpojumu nepieejamībai, ko nosaka straujš izglītības un citu klātienē pakalpojumu tīkla sarukums. Plānošanas dokumentos paredzētie kompensējošie risinājumi (mobilie un digitālie pakalpojumi) ne vienmēr pilnībā kompensē fiziskās pieejamības zudumu, īpaši teritorijās ar vāju sabiedrisko transportu un augstu sociāli ievainojamo iedzīvotāju īpatsvaru.

Visā Latvijas lauku teritorijās joprojām pastāv būtiska strukturāla spriedze starp **formālo pakalpojumu pieejamību** un **praktisko izmantojamību**, ko nosaka transporta pieejamība, digitālās prasmes un vietējās institucionālās spējas.

Piekļūstamība

Lūdzu, norādiet datus par:

- Vidējo ceļošanas laiku ar sabiedrisko transportu no lauku mājāsaimniecībām līdz pamatpakalpojumiem (piemēram, ģimenes ārsts, pasts, pārtikas veikals).
- Vai pastāv piekļūstamības problēmas attiecībā uz sabiedriskā transporta pieturām (autobuss / vilciens) sasniedzamību kājām?
- Vai pastāv pieprasījuma sabiedriskā transporta iespējas, tostarp cilvēkiem ar invaliditāti?
- Tiešsaistes / digitālo pakalpojumu pieejamība (valsts pārvalde, veselības aprūpe utt.).

Jūs varat pievienot arī skaidrojošu aprakstu par šī faktora problēmām vai iespējām.

Pieejamie dati par piekļūstamību Latvijas lauku teritorijās ir **fragmentāri un nevienmērīgi**, īpaši attiecībā uz sabiedriskā transporta izmantošanu un reālo ceļošanas laiku no lauku mājāsaimniecībām līdz pamatpakalpojumiem. Standartizēti, salīdzināmi rādītāji (minūtēs vai kilometros) par piekļuvi ģimenes ārstam, pastam vai veikalam **publiski nav pieejami**. Līdz ar to analīze balstās uz netiešiem rādītājiem (mobilitātes struktūra, sabiedriskā transporta izmantošanas īpatsvars, pieturu sasniedzamības metodikas) un institucionāliem datiem (VPVKAC izvietojums, digitālo pakalpojumu pieejamība).

Kopumā dati norāda, ka lauku teritorijās piekļūstamība arvien vairāk balstās uz **individuālo mobilitāti, kompensējošiem pakalpojumu punktiem un digitāliem risinājumiem**, nevis uz regulāru sabiedrisko transportu vai fizisku tuvumu pakalpojumiem.

Sabiedriskais transports un ceļošanas laiks

Tieši dati par vidējo ceļošanas laiku ar sabiedrisko transportu no lauku mājāsaimniecībām līdz pamatpakalpojumiem analīzes veicējiem nebija pieejami, savukārt pēc CSP mobilitātes apsekojuma (2021) datiem sabiedriskais transports veido salīdzinoši nelielu daļu ikdienas pārvietošanās šajos braucienos, turklāt sabiedriskā transporta izmantošanas īpatsvars laika gaitā ir samazinājies (2017: 9,9; 2021: 6,5). Zemāka sabiedriskā transporta izmantošana praksē nozīmē augstu atkarību no privātā auto vai neformālas palīdzības, kas palielina riskus senioriem, jauniešiem un personām bez auto.

Latvijā praksē plānošanā tiek izmantota 3 km sasniedzamības ap pieturām metodika (balstoties uz ATD pieturu reģistru un ceļu tīkla datiem), ko izmanto pašvaldību un reģionu līmeņa analīzēs.

Vienlaikus jāuzsver, ka 3 km ir kartogrāfisks, nevis sociāli universāls sliekšnis – cilvēkiem ar ierobežotu mobilitāti tas ne vienmēr nozīmē reālu piekļuvi.

Latvijā ir vairākkārt dažādās Latvijas vietās testēti lauku mobilitātes pilotprojekti, tostarp transports pēc pieprasījuma (piemēram, Kurzemē – SuRuMo projekts Kurzemē ar pilotteritoriju Alsungā vai MAMBA projekts Vidzemē ar pilotteritoriju Mazsalacas un Alūksnes novados). Paralēli pastāv sociālā atbalsta mehānismi transporta izdevumu kompensēšanai personām ar invaliditāti. Jāmin, ka šie risinājumi šobrīd nav sistemātiski aptverti vienotā statistikas sistēmā, tie pārsvarā pastāv pilotu vai lokālu iniciatīvu līmenī.

Digitālie un tiešsaistes pakalpojumi

Interneta pieejamība laukos (90,8%) ir zemāka nekā pilsētās, taču pietiekama, lai digitālie pakalpojumi funkcionētu kā nozīmīgs kompensējošs risinājums. Valsts pārvaldes pakalpojumu katalogs (Latvija.gov.lv) aptver vairāk nekā 6000 pakalpojumu, tomēr precīza **e-pakalpojumu izmantošanas statistika nav pieejama reģionu vai lauku–pilsētu griezumā**. Plānošanas dokumentos digitālā piekļuve tiek uzsvērtā kā risinājums, taču praksē to ierobežo digitālās prasmes un atbalsta trūkums.

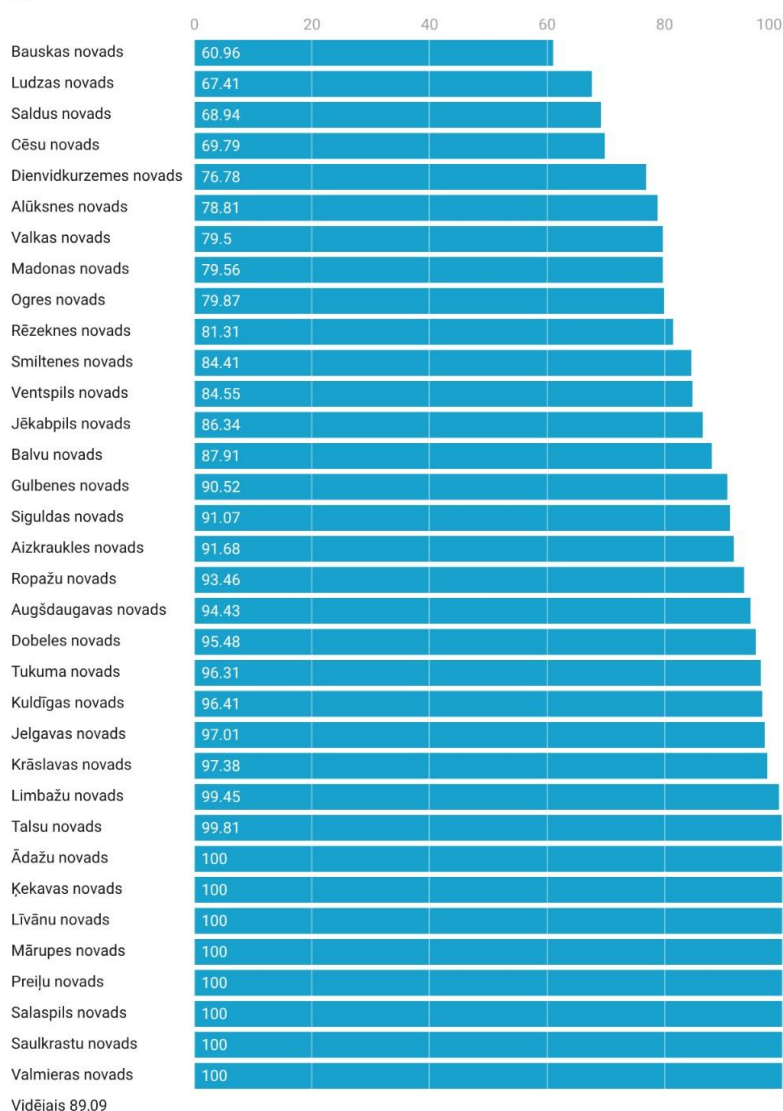
Internets valstī	73,4%(2014)↑94,3% (2024)
Internets laukos	64,8%(2014)↑90,8% (2024)

(CSP dati)

Asfaltēto reģionālo autoceļu īpatsvars (%)

RAIM, 2024

Procenti

2007. līdz 2013. gada plānošanas periodā lauku teritorijās sabiedriskais transports un fiziska tuvība bija galvenais piekļūstamības pamats, bet digitālie risinājumi izmantoti minimāli. Nākamajā plānošanas periodā pakalpojumu centralizācija pastiprināja piekļūstamības problēmas un pieaug mobilitātes slogs. Savukārt pašreizējā plānošanas periodā piekļūstamība arvien vairāk tiek risināta caur digitāliem risinājumiem, VPKAC un pilotprojektiem, bet bez pilnīgas sabiedriskā transporta aizvietošanas.

Reģionālās atšķirības: Latgalē visstrukturētāk definēts “IKT pēdējās jūdzes” izaicinājums un dažādos attīstības dokumentos digitālā piekļuve un mobilitāte skaidri sasaistīta ar pakalpojumu pieejamību. Kurzemē un Vidzemē īstenoti praktiski lauku mobilitātes pilotiem (transporta pēc pieprasījuma), kas sasniedzis iedzīvotājus un radījis vēlmi pēc alternatīviem risinājumiem. Vidzemes attīstības plānošanas dokumentos mobilitāte plānošanā definēta kā horizontāls

jautājums; uzsvars uz mazo centru lomu pakalpojumu pieejamībā Zemgalē labi dokumentēta pieturu sasniedzamības metodika (3 km pieeja) un ciešāka sasaiste ar transporta koridoriem.

Pieejamie dati rāda, ka Latvijas lauku teritorijās piekļūstamība pamatpakalpojumiem pēdējo 20 gadu laikā **nav sistemātiski uzlabojusies**, bet ir transformējusies – no fiziskas tuvības uz **mobilitātē, digitālajos risinājumos un kompensējošos pakalpojumu punktos balstītu modeli.**

Kopienas plānošana / no apakšas uz augšu vērsta iesaiste

- Cik lielā mērā jūs reģionā novērojat sadarbības vai no apakšas uz augšu balstītas līdzdalības (piemēram, no vietējām kopienām, pilsoniskās sabiedrības vai uzņēmējiem) trūkumu reģionālajā plānošanā un pakalpojumu sniegšanā? Kādi ir galvenie šķēršļi ciešākai sadarbībai?
- Ja šī joma jūsu reģionā tiek uzskatīta par stipro pusi: Kas ir galvenie virzītājspēki (vietējās kopienas, NVO, uzņēmumi)? Kādi mehānismi vai prakses ir visefektīvākās līdzdalības un sadarbības veicināšanā?

Jūs varat pievienot arī skaidrojošu aprakstu par šī faktora problēmām vai iespējām.

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

Uzņēmējdarbība

- Kā jūs vērtējat uzņēmējdarbības līmeni savā reģionā?
- Ja uzņēmējdarbības trūkums ir raksturīgs, kādā mērā tas ir izaicinājums un kādās nozarēs?
- Kādi ir galvenie faktori, kas ierobežo uzņēmējdarbību (piemēram, nepietiekama piekļuve finansējumam; ierobežota uzņēmējdarbības izglītība / prasmju trūkums; vāja atbalsta infrastruktūra (inkubatori, mentoringa programmas); birokrātiskie vai normatīvie šķēršļi)?

(PĒC IZVĒLES): Ja dati pieejami, lūdzu, aprakstiet:

- Kā mainās uzņēmumu īpatsvars noteicošajās tautsaimniecības nozarēs (piemēram, primārajās, ražošanā, īsajās piegādes ķēdēs, tūrismā, pakalpojumos)?
- Kādas specifiskas nozares piedāvā būtiskas iespējas vietējiem MVU (piemēram, amatniecība, rekreācija, kultūra, attālināts darbs)?
- Vai veidojas uzņēmumi, kas balstās uz vietējiem resursiem (piemēram, lauksaimniecības pārstrāde, sociālās kooperatīvi)? Šādi uzņēmumi var radīt darbvietas arī zemu kvalificētai sabiedrības daļai.)
- Vai teritorija ir piemērota augstas pievienotās vērtības uzņēmumu attīstībai?

Laika posmā no 2014. līdz 2022. gadam Latvijas plānošanas reģionos vērojamas strukturālas izmaiņas uzņēmējdarbības nozaru īpatsvarā. Visos reģionos samazinājies tirdzniecības, transporta, izmitināšanas un citu tirgus pakalpojumu īpatsvars, savukārt pieaugusi lauksaimniecības un rūpniecības nozīme. Vienlaikus valsts pārvaldes, izglītības, veselības un sociālo pakalpojumu īpatsvars kopumā ir palielinājies, īpaši Latgales plānošanas reģionā. Kopumā reģionu ekonomikas struktūra kļuvusi līdzsvarotāka, samazinoties pakalpojumu sektora dominancei.

Uzņēmējdarbības aktivitāte Latvijas lauku teritorijās visos piecos plānošanas reģionos uzrāda jauktu modeli. Lai gan kopējais jaundibināto uzņēmumu skaits kopš 2014. gada visos plānošanas reģionos ir samazinājies, **kopējais uzņēmumu skaits turpina pieaugt, esošo uzņēmumu izdzīvošanu un pakāpenisku mikro un mazo uzņēmumu skaita pieaugumu, nevis dinamisku jaunuzņēmumu izaugsmi vai uzņēmumu izaugsmi.**

Laikā no 2014. līdz 2024. gadam vairākos Latvijas plānošanas reģionos pieauga jaunizveidoto uzņēmumu skaits lauku teritorijās un mazpilsētās, kas norāda uz uzņēmējdarbības aktivitātes relatīvu nostiprināšanos ārpus lielākajiem pilsētu centriem. Straujākais pieaugums bija Latgales plānošanas reģionā, kur jaunizveidoto uzņēmumu skaits lauku teritorijās palielinājās par 25% (no 193 līdz 242 uzņēmumiem), kam seko Vidzeme ar pieaugumu par 12%. Kurzemē un Zemgalē

pieaugums bija mērenāks – 2–4%, tomēr arī šajos reģionos saglabājās pozitīva attīstības tendence (RAIM dati).

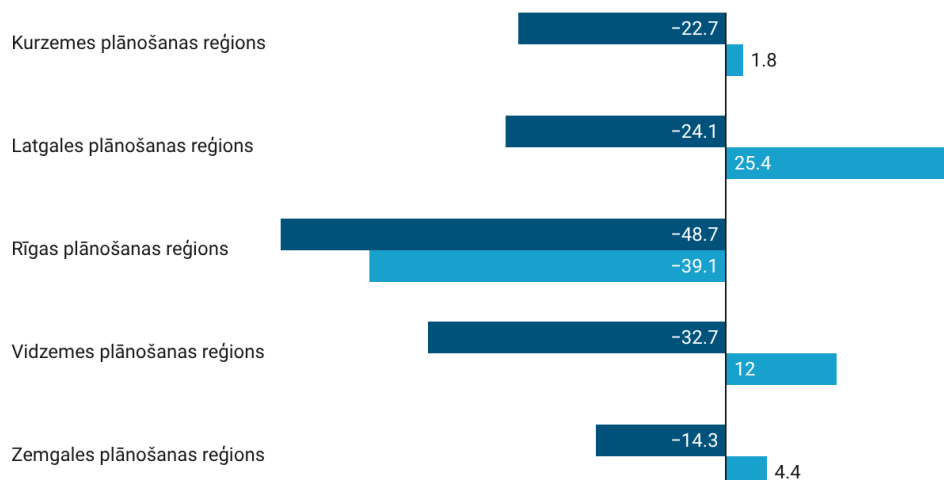
Šīs tendences liecina, ka uzņēmējdarbības aktivitāte arvien biežāk veidojas arī ārpus lielākajām pilsētām, kas var būt saistīts ar vietējo iniciatīvu attīstību, dzīvesvietas izvēles maiņu vai atbalsta instrumentu pieejamību reģionos. Tas norāda uz lauku teritoriju potenciālu kā uzņēmējdarbības attīstības vidi, īpaši reģionos, kur vērojams stabils vai pieaugošs jauno uzņēmumu skaits. Vienlaikus pilsētās visos plānošanas reģionos novērots jaunizveidoto uzņēmumu skaita samazinājums, kas dažos reģionos ir būtisks – piemēram, Latgalē par 24%, Vidzemē par 33%, Kurzemē par 23% un Zemgalē par 14%, bet visstraujākais kritums bijis Rīgas plānošanas reģionā (–49%). Arī lauku teritorijās Rīgas reģionā novērots samazinājums (–39%), kas norāda uz uzņēmējdarbības aktivitātes kopēju lejupslīdi šajā reģionā.

Tomēr, neskatoties uz pieaugumu lauku teritorijās, absolūtais jaunizveidoto uzņēmumu skaits Latgales reģionā joprojām ir būtiski zemāks nekā citos reģionos, kas norāda uz saglabājamo strukturālām atšķirībām uzņēmējdarbības vidē un ierobežotākām ekonomiskās attīstības iespējām.

Jaunizveidoto uzņēmumu skaita izmaiņas (2014–2023)

RAIM dati, salīdzinājums 2014.gads pret 2023.gadu, %

■ Pilsētas ■ Lauki un pilsētas zem 5000

Lauku uzņēmējdarbība nepazūd, bet pārorientējas uz mazāka mēroga mazo un vidēju uzņēmumu veidošanas modeli, nevis strauju jaunuzņēmumu pieaugumu.

Nozaru sadalījumā no 2014. līdz 2022. gadam reģionu ekonomikas struktūra ir mainījusies pakāpeniski, bez krasām pārbīdēm starp nozarēm. Visos plānošanas reģionos ir samazinājies tirdzniecības, transporta, izmitināšanas un citu tirgus pakalpojumu īpatsvars, savukārt pieaugusi lauksaimniecības nozīme un mēreni – arī apstrādes rūpniecības īpatsvars. Vienlaikus ir palielinājies valsts pārvaldes, izglītības, veselības un sociālo pakalpojumu īpatsvars, īpaši Latgales plānošanas reģionā (CSP).

Šīs pārmaiņas norāda uz **pakalpojumu sektora dominances samazināšanos** un relatīvi līdzsvarotāku nozaru struktūru, tomēr lauku teritorijās tas vienlaikus nozīmē **augstu atkarību no primārās ražošanas un publiski finansētām darbībām**. Paplašinātas vērtību ķēdes un privātā

sektora diversifikācija lauku telpā joprojām ir vāja, bet strukturālās izmaiņas nenozīmē automatizētu pievienotās vērtības pieaugumu lauku teritorijās.

Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam un reģionu attīstības programmās uzņēmējdarbība lauku teritorijās tika skatīta galvenokārt kā nodarbinātības un ekonomiskās aktivitātes uzturēšanas instruments. Savukārt esošā perioda nacionālajā attīstības plānā uzsvars tiek likts uz produktivitāti, pievienoto vērtību un vietējo resursu efektīvāku izmantošanu, atzīstot, ka jaunu uzņēmumu skaita pieaugums pats par sevi vairs nav galvenais mērķis. Datu tendences – mazāk jaunu uzņēmumu, bet vairāk esošo – **saskan ar šo plānošanas paradigmas maiņu**, lai gan lauku telpā joprojām trūkst instrumentu, kas ļautu pāriet no izdzīvošanas uzņēmējdarbības uz izaugsmi orientētu modeli.

Starp galvenajiem ierobežojumiem uzņēmējdarbības attīstībai lauku teritorijās, kas konstatēti dažādos reģionos, ir ierobežota piekļuve investīciju kapitālam maziem lauku uzņēmumiem, kvalificēta darbaspēka trūkums, vāji vietējās uzņēmējdarbības atbalsta instrumenti (mentorēšana, inkubācija, izaugsmes atbalsts) un administratīvais slogs, kas nesamērīgi ietekmē mikrouzņēmumus. Attālās lauku teritorijās uzņēmējdarbības izaugsmi vēl vairāk ierobežo sezonālitate, zems iedzīvotāju blīvums un attālums no tirgiem.

Reģionālā griezumā vērojamas atšķirības:

Kurzemes lauku teritorijas raksturo izteikta divdabība starp ekonomiskajiem mezgliem un plašām iekšzemes teritorijām. Uzņēmējdarbības dzīvotspēju būtiski ietekmē sezonālitate un darbaspēka pieejamība. Lai gan Kurzēmē ir lielākais jaunuzņēmumu skaita kritums, kopējais uzņēmumu skaits pieaug, norādot uz mikrouzņēmumu noturību, bet ierobežotu mērogošanos.

Zemgales lauku teritorijās dominē stabils primārais sektors, kas nodrošina relatīvi mazāku jaunuzņēmumu kritumu. Tomēr uzņēmējdarbības attīstību ierobežo pārstrādes, inovāciju un kvalificēta darbaspēka trūkums, un pievienotā vērtība bieži netiek noturēta konkrētajā teritorijā.

Vidzemes lauku teritorijas raksturo līdzsvarots apdzīvojuma tīkls un augstākā uzņēmējdarbības bāzes noturība, kas atspoguļojas straujākajā kopējā uzņēmumu skaita pieaugumā. Neskatoties uz jauno uzņēmumu kritumu, Vidzemē ir augsts potenciāls nišas nozarēm, ja tās tiek sasaistītas ar sadarbību un inovācijām.

Latgalē lauku teritorijās uzņēmējdarbības bāzes pieaugums ir vislētākais, ko nosaka augsta atkarība no primārā sektora un publiskajiem pakalpojumiem. Vienlaikus reģionam ir ievērojams potenciāls pārtikas pārstrādē, koksnes izmantošanā un sociālajā uzņēmējdarbībā, taču tam nepieciešama mērķēta investīciju un prasmju kombinācija.

Neskatoties uz šīm problēmām, lauku teritorijām **ir skaidrs potenciāls uzņēmējdarbībai ar pievienoto vērtību, kuras pamatā ir vietējie resursi**: pārtikas pārstrāde, koksnes izstrādājumi, amatniecība, tūrisms, sociālie uzņēmumi un īsas piegādes ķēdes. **Darbības ar augstu pievienoto vērtību un zināšanu ietilpīgas joprojām ir ierobežotas, taču tās varētu paplašināties**, ja tās apvienotu ar uzlabotu digitālo savienojamību, prasmju attīstību un vietējā līmeņa atbalsta ekosistēmu. Kopumā lauku uzņēmējdarbība Latvijā ir klātesoša un noturīga, taču to joprojām ierobežo strukturāli apstākļi, kas ierobežo inovācijas, mērogošanu un ilgtermiņa darbvietu radīšanu.

Nodarbinātība

- Kā pēdējo 20 gadu laikā mainījies bezdarba līmenis jūsu reģionā?

- Kā mainījies bezdarbs jauniešu vidū (15–24)?
- Ilgstoši bezdarbnieku (ilgāk nekā gadu) īpatsvars.
- Vai pastāv nozaru pieprasījums pēc speciālistiem? Vai to varētu aizpildīt viesstrādnieki / migranti?
- Vai pastāv apakšreģioni vai apdzīvotās vietas, kur gandrīz visi iedzīvotāji strādā uz vietas? Lielākā daļa darbaspēka dodas uz darbu ārpus teritorijas?
- Kuras nozares izceļas ar augstu nodarbinātības līmeni?

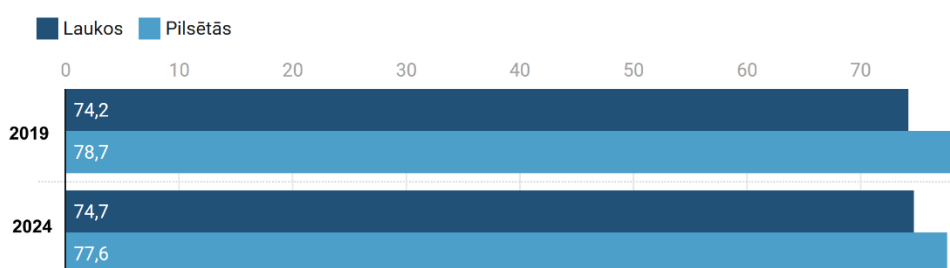
(PĒC IZVĒLES): Ja dati pieejami, ieteicams aplūkot:

- gados vecāku iedzīvotāju (65+) nodarbinātības rādītājus;
- sezonālo (dienas vai pat nedēļas) pendelēšanas īpatsvaru;
- ikdienas pārvietošanās sadalījums pa nozarēm un vecuma grupām;
- ģimeņu bez algota iztikas līdzekļa īpatsvaru;
- saistību starp izglītības līmeni un bezdarbu;
- pasīvo ienākumu īpatsvaru (piemēram, pensijas, pabalsti u.c.).

Pēdējo divu desmitgažu laikā nodarbinātības apstākļi Latvijas lauku teritorijās visos piecos plānošanas reģionos kvantitatīvā izteiksmē ir būtiski uzlabojušies, tomēr strukturālas problēmas joprojām pastāv. Pēc pēckrīzes maksimuma sasniegšanas 2011. gadā bezdarba līmenis visos reģionos strauji samazinājās: no 18,9 % Vidzemē, 18,5 % Kurzemē un 20,6 % Zemgalē līdz attiecīgi 5,9 %, 6,5 % un 6,3 % 2024. gadā. Tas liecina par vispārēju darba tirgus stabilizāciju, tostarp lauku teritorijās, un bezdarba līmeņa pietuvošanos valsts vidējam rādītājam (6,1 %).¹⁴

Ekonomiskās aktivitātes līmenis (procentos)

CSP dati

Vislielākais samazinājums novērots Latgalē, kur bezdarba līmenis krities no 25,0 % līdz 11,4 %. Tomēr, neskatoties uz šo būtisko uzlabojumu, Latgale joprojām būtiski atpaliek no citiem reģioniem, kur bezdarba līmenis ir gandrīz divas reizes zemāks. Tas norāda uz saglabājošām strukturālām problēmām darba tirgū, tostarp ierobežotākām nodarbinātības iespējām un vājāku ekonomisko aktivitāti lauku teritorijās.

Jauniešu bezdarbs (15–24 gadi) ilgtermiņā ir samazinājies (no ~20 % 2004.-2014. gadā līdz 13,6 % 2024. gadā, CSP dati). Tomēr lauku teritorijās šis uzlabojums daļēji atspoguļo emigrāciju, nevis veiksmīgu integrāciju vietējos darba tirgos. Vairākos reģionos, īpaši Vidzemē un Latgalē, jaunieši pilnībā pamet lauku darba tirgus, migrējot izglītības vai darba nolūkos.

Ilgtermiņa bezdarbs valstī ir ievērojami samazinājies (no 4,6 % 2014. gadā līdz 2,2 % 2024. gadā % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, CSP dati), taču tas joprojām ir ģeogrāfiski koncentrēts attālos lauku teritorijās ar ierobežotu mobilitāti, zemāku izglītības līmeni un iedzīvotāju novecošanos, jo īpaši Latgalē un Vidzemes un Kurzemes attālākajās daļās. Ar izglītību saistītās

¹⁴ CSP dati, Darba meklētāju/bezdarbnieku īpatsvars 15–74 gadus vecu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū reģionos, <https://data.stat.gov.lv/sq/28478>

atšķirības joprojām pastāv: bezdarba līmenis pastāvīgi ir viszemākais cilvēku ar augstāko izglītību vidū, savukārt cilvēku ar zemu izglītību vidū tas joprojām ir augsts un dažos gadījumos pieaug, norādot uz strukturālu prasmju neatbilstību.

Darba tirgum lauku teritorijās mazāk raksturīgs darbavietu trūkums un vairāk **neatbilstība** starp pieejamo darbu un darbaspēka prasmēm, sezonālitate un mobilitātes ierobežojumi. Darba devēji visos reģionos ziņo par darbaspēka trūkumu ražošanas, būvniecības, loģistikas, lauksaimniecības, pārtikas pārstrādes, aprūpes pakalpojumu un veselības aprūpes nozarēs. Lai gan migranti vai viesstrādnieki teorētiski varētu aizpildīt dažas nepilnības, lauku teritorijās to ierobežo zemās algas, mājokļu pieejamība un vāja pakalpojumu infrastruktūra.

Nodarbinātības rezultāti atšķiras atkarībā no funkcionālā lauku tipa. Zemgalē daudzās lauku teritorijās galvenokārt saglabājas vietējā nodarbinātība, kas saistīta ar lauksaimniecību un pārstrādi, savukārt Vidzemē un Kurzemē lauku teritorijas arvien vairāk funkcionē kā dzīvojamās teritorijas ar ikdienas braucieni uz reģionālajiem centriem. Latgalē ierobežotās vietējās nodarbinātības iespējas rada gan svārstmigrāciju ar attālākām distancēm, gan pārcelšanos uz dzīvi citviet.

Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam darba tirgus visos reģionos piedzīvoja dziļu satricinājumu, un bezdarbs strauji pieauga, kulmināciju sasniedzot 2011. gadā, kad tas bija 18–21 % Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē un 25 % Latgalē (CSP). Pēc 2011. gada bezdarbs visos reģionos pakāpeniski samazinājās. Ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars ekonomisko aktīvo iedzīvotāju skaitā samazinājās līdz 4,6 % (2014), darba tirgum stabilizējoties (CSP). 2024. gadā bezdarbs Vidzemē (5,9 %), Kurzemē (6,5 %) un Zemgalē (6,3 %) ir zems, savukārt Latgalē tas saglabājas salīdzinoši augstāks – 11,4 %. Ilgstošais bezdarbs valstī samazinājies līdz 2,2 % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. **Lauku teritorijās bezdarba līmenis (7,9 %) ir nedaudz augstāks nekā pilsētās (7 %)**, kas norāda uz saglabājošām nodarbinātības pieejamības atšķirībām (CSP).

Proporcionālo mājsaimniecību skaits bez algota darbinieka laukos (31.7%) un pilsētās (30.8%) atšķiras minimāli (CSP, 2024), vienlaikus absolūtos skaitos tas pilsētās ir daudz lielāks (188.4 tūkstoši mājsaimniecību) nekā laukos (71.2 tūkstoši).

Telpiskās nodarbinātības modeļi atšķiras reģionālā griezumā: Zemgalē ir relatīvi augsts vietējās nodarbinātības līmenis, kas saistīts ar lauksaimniecību un pārstrādi, savukārt Vidzemei un Kurzemei raksturīga ikdienas braucieni uz reģionālajiem centriem. Latgalē liela daļa darbaspēka vai nu brauc lielos attālumos, vai arī pilnībā migrē ārpus reģiona, un tikai dažos lauku teritorijās ir pilnībā vietēja nodarbinātības bāze.

Kopumā nodarbinātība Latvijas laukos ir mainījies no darbavietu trūkuma problēmas uz **darbavietu kvalitātes, pieejamības, prasmju saskaņošanas un teritoriālās atbilstības izaicinājumiem**, uzsverot nepieciešamību pēc uz vietas vajadzībās balstīta darba tirgus un prasmju politikas, kas pielāgota lauku teritoriju kontekstam.

Vietējie (pašu) finanšu resursi

Kāda ir līdzfinansējuma proporcija no vietējiem budžetiem vai sabiedrības resursiem attiecībā pret kopējo piesaistīto ārējo (piemēram, ES vai nacionālo) finansējumu?

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

Attīstības fondu pieejamība (ES vai citi ārējie fondi)

- Kuras jomas reģionā visvairāk cieš / gūst labumu no nepietiekama nacionālā / ES / ārējā finansējuma?
- Kādi ir galvenie iemesli nepietiekamai finansējumam?

Nav izvēlēts kā prioritārais izaicinājums vai iespēja.

Kā ģeogrāfiskās, demogrāfiskās vai kultūras īpatnības ietekmē iepriekš minētos izaicinājumus jūsu reģionā?

Galvenie izaicinājumi attīstības potenciāla īstenošanai Latvijas lauku teritorijās ir zems iedzīvotāju blīvums, sabiedrības novecošanās un vēsturiski iesakņojušies mobilitātes un nodarbinātības modeļi. Lai gan šie faktori ietekmē visus piecus plānošanas reģionus, to mijiedarbība rada atšķirīgus teritoriālos profilus.

Ģeogrāfiskajai struktūrai ir izšķiroša loma, jo izklidēti apdzīvojuma modeļi un lieli attālumi palielina atkarību no mobilitātes, lai piekļūtu darbavietām, izglītībai un pakalpojumiem. Reti apdzīvotas teritorijas ar lieliem attālumiem līdz reģionu centriem sakrīt ar straujāko vietējo pakalpojumu tīklu samazināšanos un lielāku atkarību no ikdienas darba. Salīdzinoši lielākā daļā Zemgales tuvums reģionālajiem un vietējā mēroga centriem mazina dažus pieejamības riskus, savukārt Kurzemes piekrastes ģeogrāfija rada spēcīgu sezonalitāti nodarbinātībā un uzņēmējdarbībā. Šie telpiskie apstākļi pastiprina jauniešu emigrāciju, ierobežo lauku uzņēmumu mērogojamību un dod priekšroku uz ikdienas darbavietām balstītiem nodarbinātības modeļiem, nevis vietējo darbavietu radīšanai.

Demogrāfiskā dinamika saasina dažādas jau pastāvošās problēmas. Visos lauku reģionos vērojama ilgstoša iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās, samazinot gan darbaspēka piedāvājumu, gan vietējo pakalpojumu dzīvotspēju. Jauniešu emigrācija joprojām ir strukturāli negatīva, īpaši vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem visos reģionos, savukārt 25–34 gadus veco jauniešu vidū ir redzams tikai ierobežots atgriešanās logs. Latgalē augstāks ilgtermiņa bezdarba līmenis un zemāka iekšējā mobilitāte pastiprina demogrāfiskās sarūkuma ietekmi, savukārt Vidzemē un Zemgalē pakāpeniska migrācija uz tuvējiem centriem uztur nodarbinātības rādītājus, bet vājina vietējo ekonomikas atjaunošanos mazākās lauku apdzīvotās vietās.

Kultūras un sociālekonomiskais mantojums tieši lauku teritorijās ir nozīmīgs izaugsmei, jo uzņēmējdarbība lielākoties ir maza apjoma un daudzkārt balstīta uz ģimeni, atbalstot noturību, bet ierobežojot inovācijas un augstas pievienotās vērtības darbavietu radīšanu. Nodarbinātības modeļi atspoguļo ilgstošas tradīcijas attiecībā uz ikdienas darbu un sezonālu darbu, īpaši Kurzemē un daļā Vidzemes, kur lauku apvidi arvien vairāk funkcionē kā dzīvojamās teritorijas, nevis kā autonomi darba tirgi. Latgalē vēsturiskā atkarība no publiskā sektora nodarbinātības un primārajām nozarēm turpina ietekmēt darbaspēka pieprasījumu un politikas atbildes.

Visos reģionos **digitalizācija un attālinātais darbs** ir ar izaugsmes potenciālu, jo īpaši vecuma grupai no 25 līdz 34 gadiem. Priekšnosacījumi ir uzlabojušies, jo pēdējo desmit gadu laikā lauku interneta piekļuve ir ievērojami palielinājusies. Tomēr zemāka digitālā pieejamība atsevišķās teritorijās, mājokļu un pakalpojumu pieejamības ierobežojumi nozīmē, ka savienojamība vien nenodrošina intelektuālā darbaspēka pieplūdumu.

Kopumā jauniešu migrācija, pakalpojumu pieejamība, uzņēmējdarbība un nodarbinātības problēmas ir teritoriāli saistīti procesi, ko veido ģeogrāfijas, demogrāfijas un kultūrekonomisko struktūru mijiedarbība. Tas izskaidro, kāpēc vienoti politikas risinājumi sniedz nevienmērīgus rezultātus, un uzsver nepieciešamību pēc uz vietu balstītām, reģionāli diferencētām pieejām lauku politikas izstrādē un īstenošanā.

3. Attīstības izvērtējums pēdējo 20 gadu laikā

3.1. Attīstība, stagnācija vai atpalcība izvēlētajās jomās

Lūdzu, izklāstiet, kādas attīstības tendences, stagnācija vai atpalcība ir bijusi raksturīga jūsu reģionam / tā lauku teritorijām pēdējo 20 gadu vai trīs plānošanas periodu laikā.

Publiskā pārvalde

(piemēram, pārvaldības struktūru un kapacitāšu izmaiņas; decentralizācija un administratīvās reformas)

Pēdējo 20 gadu laikā valsts pārvalde Latvijas reģionos ir piedzīvojusi divas būtiskas administratīvi teritoriālās reformas (2009. un 2021. gadā), fundamentāli pārveidojot pārvaldību lauku teritorijās. Abu reformu mērķis bija izveidot vienlīmeņa pašvaldību sistēmu un radīt ekonomiski spēcīgākas, ilgtspējīgākas vietējās pašvaldības.

2009. gada reforma atcēla divlīmeņu sistēmu un apvienoja pagastus un pilsētas pašvaldībās, lai nodrošinātu pamata administratīvo dzīvotspēju un pakalpojumu sniegšanu. **2021. gada reforma** vēl vairāk samazināja pašvaldību skaitu no 119 līdz 43 (no 2024. gada ir 42 pašvaldības), palielinot finansiālās spējas un samazinot neatbilstības starp pašvaldību budžetiem. Lauku teritorijās tas noveda pie **lielākas administratīvo funkciju centralizācijas**, tostarp vienotu IT sistēmu, grāmatvedības un iepirkumu ieviešanas. Lai gan efektivitāte un atbilstība uzlabojās, intervijas ar plānošanas reģionu pārstāvjiem izceļ īstermiņa pārslodzi, vietējo zināšanu zudumu un palielinātu attālumu starp lēmumu pieņemšanu un lauku kopienām, piemēram, mazinot dažādu nozaru speciālistu klātbūtni lauku teritorijās vai mainot to lomu pašvaldības struktūrā no tiešās pakļautības uz daudzpakāpju sistēmu, kas mēdz apgrūtināt un paildzināt spēju reaģēt uz unikālām vajadzībām.

Lielākas pašvaldības tagad spēj labāk piesaistīt specializētu personālu (piemēram, plānotājus, attīstības vai transporta ekspertus), tomēr lauku teritorijās joprojām trūkst kvalificēta personāla, jo īpaši juridiskajā, inženierzinātņu un IT jomā, ierobežotās konkurētspējas dēļ ar privātā sektora algām un Rīgā bāzētajām valsts iestādēm.

”

- Trūkst ilgtermiņa redzējuma – dominē projektu loģika.
- Lēmumu pieņemšana attālinās no vietējā līmeņa.
- Mazais iedzīvotāju blīvums ietekmē visu – bet netiek vērtēts kā horizontāls faktors.

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Decentralizācijas process pēdējos gados arvien vairāk balstās uz digitalizāciju, kam ir daudzas pozitīvas ietekmes procesu efektīvizēšanā, caurspīdības nodrošināšanā u.c., vienlaikus pašvaldību pārstāvji intervijās norāda uz pārlieku lieku procesu birokratizēšanu, agrāk procesiem, ko bija iespējams nokārtot sazvānoties vai klātienē tikšanās, tagad nepieciešama pieteikumu, izskatīšanas, daudzlīmeņu apstiprināšanas kārtība u.tml. Vietējie pakalpojumu punkti un augošais Valsts un pašvaldību klientu apkalpošanas centru (VPVKAC) tīkls joprojām ir galvenie instrumenti piekļuves uzturēšanai ārpus pašvaldību centriem.

Kopumā reformas ir stiprinājušas **finansiālo un administratīvo stabilitāti**, taču radījušas arī stagnācijas risku lauku pārvaldībai. Pašvaldībās ar zemāku iedzīvotāju blīvumu un kopējo skaitu augstākas administratīvās izmaksas uz vienu iedzīvotāju un demogrāfiskā novecošana arvien vairāk novirza resursus no attīstības uz sociālo aizsardzību.

Pakalpojumu pieejamība

(veselības aprūpes, izglītības un sociālo pakalpojumu attīstība un kvalitāte)

Pēdējo 20 gadu laikā pakalpojumu pieejamību Latvijas lauku teritorijās ir ietekmējusi **centralizācija, demogrāfiskā lejupslīde un pieaugoša atkarība no mobilitātes un digitālajiem risinājumiem**. Lai gan pakalpojumu kvalitāte atsevišķos sektoros ir uzlabojusies, **fiziskā pieejamība reti apdzīvotās lauku teritorijās ir pasliktinājusies**, īpaši ārpus pašvaldību un reģionālajiem centriem.

Laikā **no 2004. līdz 2013. gadam** daudzās lauku teritorijās joprojām bija saglabājusies relatīvi blīvs vietējo pakalpojumu tīkls, tostarp piemēram, pamatskolas, feldšerpunkti, bibliotēkas un vietējie sociālie dienesti. Ar ES finansējuma atbalstu tika modernizēta infrastruktūra, taču agrīnās demogrāfiskās lejupslīdes pazīmes jau liecināja par turpmāku spiedienu centralizācijai. Intervijās plānošanas reģionu speciālisti norādīja, ka šajā periodā **lielākā daļa ikdienas pakalpojumu bija pieejami pagastos**, pat ja pakalpojumu kvalitāte un personāla nodrošinājums bija nevienmērīgs.

Laikā **no 2014. līdz 2020. gadam** pakalpojumu sniegšana arvien vairāk tika virzīta uz **centralizētiem modeļiem**. Skolu tīkla optimizācija, veselības aprūpes pakalpojumu koncentrācija un sociālo pakalpojumu konsolidācija samazināja vietējo piekļuves punktu skaitu. Lauku iedzīvotājiem tas nozīmēja **ilgāku ceļā pavadīto laiku** uz skolām, pie medicīnas pakalpojumu sniedzējiem u.c., īpaši teritorijās ar vāju sabiedrisko transportu. **Piekļūšanas nodrošināšana pakalpojumiem sāka prasīt iepriekšēju koordināciju, kopīgu transportu ar citiem iedzīvotājiem vai paļaušanos uz tuviniekiem**, kas liecina par pāreju no "pieejas bez iepriekšēja pieraksta" uz "organizētu piekļuvi".

- *Pakalpojumu tīkls sarūk ātrāk nekā iedzīvotāju skaits.*
- *Digitalizācija nekompensē fizisko pakalpojumu izzušanu.*
- *Vienotie klientu centri pastāv, bet informācijas un lietošanas plaša saglabājas.*
- *Baznīca un bibliotēka kļūst par neformāliem sociālajiem mezgliem.*

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Laikposms **no 2021. līdz 2027. gadam**, ko spēcīgi ietekmēja Administratīvi teritoriālā reforma (ATR), pastiprināja šīs tendences. Pašvaldību apvienošanās stiprināja administratīvo kapacitāti un ļāva nodrošināt standartizētāku pakalpojumu sniegšanu, tomēr **attālums līdz pakalpojumiem daudzās lauku teritorijās palielinājās**. Digitalizācija un e-pakalpojumu un klientu apkalpošanas centru (VPVKAC, bibliotēku) paplašināšana daļēji mazināja piekļuves nepilnības, taču **pilnībā nekompensēja klātienē pakalpojumu zudumu**. Intervijās tiek izcelti gadījumi, kad sabiedriskais transports kursē tikai dažas reizes nedēļā, padarot pat formāli pieejamus pakalpojumus praktiski nesasniedzamus atsevišķām iedzīvotāju grupām.

Visā Latvijas lauku teritorijās joprojām pastāv būtiska strukturāla spriedze starp **formālo pakalpojumu pieejamību** un **praktisko izmantojamību**, ko nosaka transporta pieejamība, digitālās prasmes un vietējās institucionālās spējas.

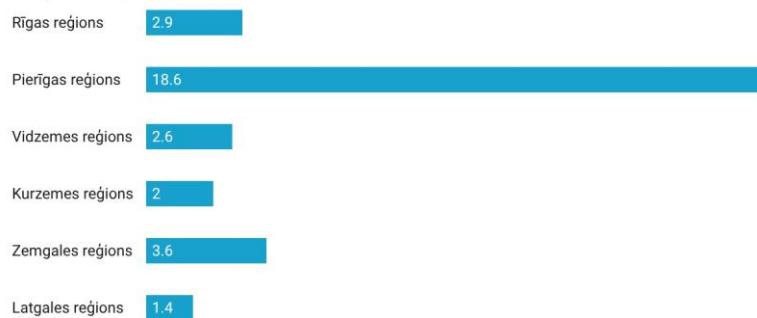
Mājokļi

(izmaiņas sociālo īres dzīvokļu fondā, tukšo dzīvokļu skaitā, vidējā mājokļu parāda apmērā)

Pēdējo 20 gadu laikā mājokļu jautājums Latvijas lauku teritorijās ir attīstījies no salīdzinoši nebūtiskas dzīves kvalitātes problēmas par strukturālu faktoru, kas nozīmīgi ietekmē iedzīvotāju dzīvesvietas izvēli, darbaspēka pieejamību un reģionālo noturību. Visos plānošanas periodos mājokļu pieejamības un kvalitātes izaicinājumi lauku teritorijās pārsvarā ir risināti netieši – caur faktoriem, kas saistīti ar iedzīvotāju skaita samazināšanos, pakalpojumu pieejamību un mobilitāti, nevis īstenojot mērķtiecīgu lauku mājokļu politiku.

Kopš 2001. gada celtu mājokļu īpatsvars apdzīvotajos mājokļos pa teritorijām

Dati par 2021. gadu, CSP

Laikposmā **no 2004. līdz 2013. gadam** mājokļi laukos lielākoties tika uzskatīti par mantojamu aktīvu, nevis teritorijas attīstības instrumentu. Lai gan mājokļu pieejamība netika uztverta kā aktuāls ierobežojums un netika izcelts pašvaldību attīstības dokumentos, **jau bija redzamas agrīnas strukturālā riska pazīmes**: novecojošs mājokļu fonds, ierobežotas renovācijas iespējas un pirmais tukšo mājokļu skaita pieaugums attālākajos ciematos. Plānošanas reģionu pārstāvji intervijās norādīja piemērus, ka neapdzīvotie mājokļi bieži kļūst ekonomiski neaktīvi sliktā tehniskā stāvokļa, nesakārtotu īpašumtiesību vai ierobežotas piekļuves finansējumam dēļ, nevis tāpēc, ka trūktu pieprasījuma.

No **2014. līdz 2020. gadam** politikas dokumentos uzmanība galvenokārt bija vērsta uz **esošā mājokļu fonda saglabāšanu un energoefektivitātes uzlabošanu**. Lauku teritorijās tas noveda pie **selektīviem uzlabojumiem, nevis sistēmiskām izmaiņām**. Mājokļu apstākļi uzlabojās galvenokārt pašvaldību centros, savukārt attālākās apdzīvotās vietās **turpinājās dzīvojamās telpas kvalitātes pasliktināšanās**.

Mājsaimniecību īpatsvars ar mājokļa vides problēmām

Mājsaimniecību īpatsvars, kas norādījušas atsevišķas problēmas saistībā ar sava mājokļa vidi (procentos), 2023

Pašreizējā **2021.–2027. gada periodā** mājokļu valsts līmenī ir **skaidri atzīti par konkurētspējas un darbaspēka piesaistes faktoru**. Mājokļu atbalsts tiek realizēts no vairāku institūciju puses un plānota privātās – publiskās partnerības programmas “Īres mājokļi Latvijas speciālistiem” īstenošana, neizslēdzot iespēju īstenot projektus arī lauku teritorijās vai mazpilsētās. Tomēr lauku teritorijās **īstenošana joprojām ir nevienmērīga**. Visos plānošanas reģionos visbūtiskākie riski ir saistīti ar kvalitatīvu mājokļu pieejamību un sociālo īres mājokļu trūkumu, kā arī ar pieaugošu tukšu vai nepietiekami izmantotu mājokļu skaitu lauku teritorijās. Lauku mājokļu problēmas arvien vairāk veido neatbilstība **starp esošo un nepieciešamo**: energoefektīviem, pieejamiem, juridiski skaidriem un labi novietotiem mājokļiem.

Mājokļa izdevumi kā apgrūtināošs finansiālais slogs

Ar mājokļa uzturēšanu saistīto izdevumu ietekme uz mājsaimniecības finansiālo situāciju, apgrūtināoši vai nedaudz apgrūtināoši apstākļi (%), 2023

Kopumā dzīvojamo fonds turpina novecot, jauni risinājumi joprojām ir sadrumstaloti, un finanšu instrumenti nepietiekami risina lauku apstākļus. Ieguldījumi infrastruktūrā vai nodarbinātībā vien nav pietiekami teritorijas dzīvotspējas veidošanai, ja nav pieejams piemērots mājoklis. Bez mērķtiecīgas, uz vietu balstītas pieejas arī lauku mājokļu politikā, kas sasaistīta ar darbavietām, pakalpojumiem un mobilitāti, nesakārtotais dzīvojamais fonds un kvalitatīvas infrastruktūras trūkums mājokļu joprojām būs **strukturāls šķērslis lauku attīstībai**.

”

- Mājokļi šur tur ir pieejami, bet kvalitāte neatbilst jauno speciālistu gaidām.
- Atgriešanās bieži balstās uz mantotu īpašumu, nevis tirgus piedāvājumu.
- Pašvaldību dzīvokļi ir instruments, bet ne sistēmisks risinājums.
- Dzīve laukos labā kvalitātē ir tik loģistiski sarežģīta, ka kļūst par “ekskluzīvu izvēli”.

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Transports / piekļūstamība

(infrastruktūras ieguldījumi, sabiedriskā transporta attīstības tendences)

Pēdējo 20 gadu laikā **transports un pieejamība Latvijas lauku teritorijās ir attīstījusies no pamata infrastruktūras atjaunošanas līdz mobilitātes politikas fokusam**. Lai gan stratēģiskā

savienojamība ir uzlabojusies, ikdienas mobilitāte zema blīvuma teritorijās joprojām ir strukturāli vāja, īpaši attālās lauku teritorijās.

Laikposmā **no 2004. līdz 2013. gadam** investīcijas bija vērstas uz **pamata ceļu infrastruktūras atjaunošanu un satiksmes drošību** pēc ilgstošas investīciju nepietiekamības. Lauku teritorijās tas nozīmēja uzlabotu fizisko piekļuvi pa valsts un reģionālajiem ceļiem, taču vietējie ceļi, sabiedriskā transporta pakalpojumi un “pēdējās jūdzes” pieejamība joprojām bija sekundāras prioritātes. Transports galvenokārt tika uzskatīts par infrastruktūru, nevis par pakalpojumu, kas reaģē uz ikdienas vajadzībām lauku teritorijās.

Laikā **no 2014. līdz 2020. gadam** transporta politika mainījās uz **efektivitāti, tīkla optimizāciju un stratēģiskiem koridoriem** (TEN-T, loģistika, dzelzceļš utt.). Sabiedriskā transporta pakalpojumu samazināšana un optimizācija galvenokārt ir sekojusi pieprasījuma samazinājumam, ko veicināja iedzīvotāju skaita samazināšanās un pieaugošā atkarība no privātajām automašīnām. Vienlaikus reģionālo interviju un pētījumu rezultāti liecina, ka šī ekonomiski racionālā optimizācija var kļūt par pastiprinošu faktoru, jo samazināta pakalpojumu pieejamība vēl vairāk ierobežo piekļuvi darbavietām un pakalpojumiem, veicinot ilgtermiņa iedzīvotāju skaita samazināšanās dinamiku. Šis periods iezīmē strukturālas stagnācijas sākumu sabiedriskajā transportā lauku teritorijās, neskatoties uz kopējo infrastruktūras progresu.

Laikposmā **no 2021. līdz 2027. gadam** pēc administratīvi teritoriālās reformas **transporta plānošana kļuva centralizētāka un digitāli orientētāka**. Politikas dokumentos arvien vairāk tiek atzīts, ka infrastruktūra vien nenodrošina pieejamību un ka “pēdējās jūdzes” mobilitāte un pieprasījumam atbilstoši risinājumi ir kritiski svarīgi lauku teritorijās dzīvojošo iedzīvotāju iekļaušanai. Tomēr praksē centralizētie efektivitātes kritēriji bieži vien neatspoguļo ikdienas lauku mobilitātes modeļus, īpaši reti apdzīvotās vietās.

Plānošanas reģionu un pašvaldību speciālisti norāda, ka **transporta trūkums ir ikdienas lauku realitāte**: iedzīvotāji paļaujas uz neformāliem risinājumiem (kaimiņu palīdzība, kopā braukšana, saziņa sociālajos tīklos), savukārt fiksēta maršruta sabiedriskais transports bieži vien neatbilst darba vai pakalpojumu sniegšanas laikam. Vairākās lauku teritorijās pat **viena nokavēta pārsēšanās var nozīmēt pilnīgu nespēju īstenot plānoto uz visu dienu**. Tāpat trūkst inovatīvu un kopienas rīcībā balstītu risinājumu alternatīvu iespēju veidošanā/

Transporta attīstība Latvijas laukos uzrāda **skaidru progresu stratēģiskā līmenī, bet ikdienas līmenī - pastāvīgu stagnāciju riskējot pastiprināt lauku iedzīvotāju skaita samazināšanos, nevis mazināt to**.

”

- *Mobilitāte laukos daudzviet balstās uz neformāliem tīkliem - kaimiņš kaimiņam.*
- *Sabiedriskais transports neatbilst darba un pakalpojumu pieejamības laikam.*
- *Reģionālā sasniedzamība orientēta uz Rīgu, nevis iekšējo mobilitāti.*
- *Attālums nav tikai kilometri – tas ir laika un iespēju jautājums.*

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Nodarbinātības iespējas, darba tirgus tendences

(nozaru nodarbinātības maiņas, bezdarba tendences)

Pēdējo 20 gadu laikā nodarbinātības apstākļi Latvijas lauku teritorijās **kvantitatīvā izteiksmē ir ievērojami uzlabojušies**, tomēr šis uzlabojums padara mazāk redzamas **pastāvīgas strukturālas nepilnības**, kas saistītas ar darba kvalitāti, prasmju atbilstību un teritoriālo pieejamību. Pēc 2008. gada krīzes maksimuma bezdarba līmenis strauji samazinājās visos plānošanas reģionos. Laikā no 2017. līdz 2024. gadam vidējais bezdarba līmenis samazinājās visos reģionos, savukārt Latgales reģioni ārpus republikas nozīmes pilsētām **strukturāli joprojām ir virs valsts vidējā līmeņa** (15,7 % → 8,8 %).

Bezdarba līmeņa samazināšanās ir pozitīva, vienlaikus lauku teritorijās galvenā problēma ir mainījusies no darba pieejamības uz **nodarbinātības stabilitāti, sezonālītāti un prasmju saskaņošanu**. Lai gan bezdarba atšķirība starp laukiem un pilsētām ir nedaudz samazinājusies (2024. gadā: **7,9 % lauku teritorijās salīdzinājumā ar 7,0 % pilsētās**), nodarbinātību laukos biežāk raksturo pagaidu līgumi, sezonas darbs un iztika, kas saistīta ar braucienu uz darbu un no darba. **31,7 % lauku māsaimniecību nav algota darbinieka**, kas norāda uz lielāku atkarību no aktivitātēm pašnodarbinātā statusā, pensijām, pārskaitījumiem vai jauktiem ienākumu avotiem.

Nozaru nodarbinātības modeļi atšķiras pa reģioniem. **Zemgales darba tirgus lauku teritorijās** joprojām ir balstīts uz lauksaimniecību, pārtikas pārstrādi un loģistiku, atbalstot relatīvi stabili vietējo nodarbinātību, taču saskaras ar **nākotnes riskiem, ko rada automatizācija un produktivitātes spiediens**. **Vidzemē un Kurzemē** laukos ir daudzveidīgāka nodarbinātība, tostarp ražošana, kokapstrāde, aprūpes pakalpojumi un tūrisms, tomēr ar lielāku **atkarību no ikdienas vai sezonāliem braucieniem** uz tuvējiem centriem. **Latgalē darba tirgus** joprojām ir visnestabilākais: neskatoties uz bezdarba līmeņa samazināšanos, bezdarbs biežāk ir **ilgtermiņa un strukturāli saistīts ar zemu izglītības līmeni, veselības ierobežojumiem un ierobežotu mobilitāti**.

Visos reģionos **darba devēji ziņo par darbaspēka trūkumu** ražošanas, būvniecības, loģistikas, lauksaimniecības, pārtikas pārstrādes un aprūpes pakalpojumu nozarēs. Šis trūkums pastāv līdzās bezdarbam, uzsverot **prasmju neatbilstību, nevis darbaspēka trūkumu**. Lai gan teorētiski migrantu vai viesstrādnieki varētu aizpildīt nepilnības, lauku teritorijās šo iespēju ierobežo **zemais algu līmenis, ierobežota mājokļu pieejamība un vāja pakalpojumu infrastruktūra**, īpaši attāļajās teritorijās.

Intervijas liecina, ka dažas pašvaldības ir ieviesušas mērķtiecīgas stipendiju un atbalsta shēmas skolotājiem, ārstiem un citiem augsta līmeņa speciālistiem kā selektīvu darbā pieņemšanas pasākumu, kas ilustrē jaunus centienus piesaistīt kvalificētus speciālistus lauku teritorijām, nevis sistēmisku risinājumu darbaspēka trūkumam.

- Darbs ir primārais noturības faktors – bez tā migrācijas diskusija ir sekundāra.
- Mobilitāte ir priekšnoteikums nodarbinātībai, nevis otrādi.

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Jauniešu bezdarba līmenis (15–24 gadi) Latvijā kopumā ir samazinājies (no ~20 % 2000. gadu vidū līdz **13,6 % 2024. gadā**), taču lauku teritorijās šo uzlabojumu daļēji veicina

emigrācija, nevis veiksmīga integrācija darba tirgū. Plānošanas reģionu eksperti intervijās norāda, ka daudzi jaunieši vispār neieklūst vietējos darba tirgos, bet gan dodas izglītoties vai strādāt citur, īpaši Vidzemē un Latgalē. Turpretī Zemgalē un daļā Kurzemes jauniešu nodarbinātība bieži vien ir **sezonāla vai balstīta uz ģimeni**, kas stabilizē īstermiņa nodarbinātību, bet ierobežo ilgtermiņa karjeras izredzes.

Uzņēmējdarbība

(MVU, jaunuzņēmumu, inovāciju iniciatīvu izmaiņas, lielu ražotāju / industriju parādīšanās reģionā)

Pēdējo **20 gadu laikā uzņēmējdarbība Latvijas lauku teritorijās ir attīstījusies nevienmērīgi un joprojām ir telpiski koncentrēta** ar spēcīgāku izaugsmi reģionālajos centros un strukturāli vājāku dinamiku reti apdzīvotās teritorijās. Visos plānošanas reģionos uzņēmējdarbība ir mainījusies no tradicionālām un uz resursiem balstītām darbībām uz daudzveidīgākiem un uz pakalpojumiem orientētiem modeļiem, tomēr **lauku uzņēmējdarbības attīstība joprojām saskaras ar pastāvīgiem strukturāliem ierobežojumiem.**

Laikā no **2004. līdz 2013. gadam** uzņēmējdarbībā lauku teritorijās lielākoties dominēja lauksaimniecība, mežsaimniecība un pārtikas pārstrāde, un inovāciju un jaunuzņēmumu aktivitāte ārpus pilsētām bija ierobežota. Uzņēmumi lielākoties bija maza mēroga un orientēti uz nelielas pamatdarbības nodrošināšanu, bet uzņēmējdarbība lauku teritorijās tika spēcīgāka caur rīcībām nodarbinātības un ienākumu mērķu sasniegšanai - **lauku teritorijām bija drīzāk atbalstoša, nevis stratēģiska loma** reģionālajā ekonomiskajā attīstībā.

Laikā no **2014. līdz 2020. gadam** ES finansēšanas instrumenti (īpaši **LEADER, biznesa inkubatori un atbalsts pašnodarbinātajiem**) stimulēja MVU un mikrouzņēmumu skaita pieaugumu, tostarp lauku teritorijās. Tomēr uzņēmējdarbības aktivitāte galvenokārt koncentrējās reģionālajos centros, savukārt lauku teritorijas galvenokārt guva labumu no maza mēroga projektiem un reģistrēto pašnodarbināto personu saimnieciskās darbības, nevis uz lielu izaugsmi orientētiem uzņēmumiem, tāpēc kvantitatīvi uzņēmēju skaits pieauga, bet kopīgais uzņēmējdarbības apjoms nepieauga tik nozīmīgi.

Laikā no **2021. līdz 2027. gadam** uzņēmējdarbības politika arvien vairāk stimulēja digitalizāciju, nišas aktivitātes un vietējās vērtību ķēdes. **Attālinātais darbs, radošās industrijas, tūrisma pakalpojumi un sociālā uzņēmējdarbība** lauku teritorijās ir paplašinājušies, tomēr progress joprojām ir sadrumstalots. Darbaspēka trūkums, ierobežota mobilitāte, piekļuve kapitālam un vāja vietējā atbalsta infrastruktūra turpina ierobežot uzņēmējdarbības attīstību attālinātās teritorijās.

Reģionālie modeļi atšķiras. **Latgalē** ir visizteiktākā lauku uzņēmējdarbības plaša ar zemāku mazo un vidēju uzņēmumu blīvumu un jaunuzņēmumu aktivitāti, neskatoties uz Latgales speciālās ekonomiskās zonas pozitīvo ietekmi kopš 2016. gada. **Vidzemē un Kurzemē** ir relatīvi spēcīgāka lauku dinamika tūrismā, sociālajā uzņēmējdarbībā un nišas ražošanā. **Zemgalē** gūst labumu no spēcīgākas lauksaimniecības un ražošanas klātbūtnes.

Intervijās gūtās atziņas apstiprina šīs tendences. Pašvaldību un plānošanas reģionu eksperti norāda, ka mazajiem lauku uzņēmumiem trūkst praktiska, pakāpeniska atbalsta, lai pārietu no izdzīvošanas uz izaugsmi, un ka projektu finansējums bieži vien prioritizē rādītājus, nevis reālu teritoriālo ietekmi. Latgalē aktuāls arī tukšu telpu paradokss līdzās izmantojamu uzņēmējdarbības telpu trūkumam, savukārt Vidzemes un Kurzemes pašvaldības uzsver, ka instrumentu dizains sistemātiski dod priekšroku centriem, nevis izkliedētām lauku vietām.

Kopumā uzņēmējdarbības atbalsta politika ir **sekmējusi izaugsmi, bet nav pietiekami mazinājusi centru perifērijas reģionu atšķirības**. Bez teritoriāli mērķētiem instrumentiem

(lauku inkubatoriem, mobilā konsultatīvā atbalsta, jauniešu uzņēmējdarbības ceļiem un labākas saiknes starp projektiem un vietējo ekonomiku) uzņēmējdarbība riskē **pastiprināt lauku perifēriju, nevis stiprināt lauku noturību.**

”

- *Mazā uzņēmējdarbība bieži izaug no hobija un atbalstošas vides, nevis no investīciju stratēģijas.*
- *Speciālās zonas dod impulsu, bet ne vienmēr strukturālu transformāciju.*
- *Plānošanas dokumentos uzņēmējdarbība bieži ir deklaratīva, ne konkrēta un uz rīcību orientēta.*

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

No apakšas uz augšu vērsta iesaiste

(sabiedrības līdzdalība / plānošanas mehānismi, vietējās rīcības grupas, pilsoniskās sabiedrības iesaiste)

Pēdējo 20 gadu laikā **Latvijas lauku teritorijās ir pakāpeniski nostiprinājusies iesaiste no apakšas uz augšu**, no sadrumstalotām pilsoniskajām iniciatīvām attīstoties par atzītu, lai gan joprojām nevienmērīgu, teritoriālās attīstības sastāvdaļu.

Laika gaitā ir paplašinājušies arī līdzdalības un konsultāciju mehānismi. Visos plānošanas periodos sabiedrības līdzdalība lauku teritorijās ir bijusi visredzamākā caur nevaldības organizāciju, aktīvo kopienu, vietējo rīcības grupu un arī formalizētus līdzdalības mehānismus pašvaldību līmenī.

Laikposmā **no 2007. līdz 2013. gadam** augšupēja iesaistīšanās lauku teritorijās lielā mērā bija projektu virzīta, un LEADER kļuva par galveno strukturēto satvaru kopienas vadītai attīstībai. Pilsoniskā līdzdalība galvenokārt notika ar NVO un neformālu kopienu grupu starpniecību, bieži vien saistīta ar kultūru un citām brīvā laika aktivitātēm, ar ierobežotu integrāciju pašvaldību plānošanas un lēmumu pieņemšanas procesos.

Laikā **no 2014. līdz 2020. gadam** pilsoniskās sabiedrības loma kļuva nozīmīgāka. Plānošanas dokumentos arvien vairāk tika minēta partnerība, vietējā iniciatīva un sabiedrības iesaistīšanās, savukārt LEADER paplašināja savu darbības jomu, ietverot gan ekonomisko aktivitāšu dažādošanu, sociālo kohēziju un vietējos pakalpojumus. Tomēr līdzdalības iespējas un aktivitāte **lauku teritorijās joprojām bija nevienmērīga**, lielā mērā atkarīga no vietējās vadības, piekļuves projektu finansējumam, kopienu aktīvistiem u.c. aspektiem.

No 2021. līdz 2027. gadam iesaiste no apakšas uz augšu ir ievērojami paplašinājusies un daudzveidīgāka. Kopš 2021. gada visā valstī ir uzsākta ļoti aktīva Viedo ciematu kustība, un pēdējo gadu laikā ir izveidotas vairāk nekā 300 iedzīvotāju padomes un līdzīgas līdzdalības struktūras. Šo struktūru mērķis ir stiprināt vietējo balsi, kopradīšanu un dialogu starp iedzīvotājiem un pašvaldībām. Pilsoniskās sabiedrības monitorings liecina, ka NVO un kopienu organizācijām ir nozīmīga loma pakalpojumu sniegšanā, sociālajā atbalstā un vietējā attīstībā, jo īpaši lauku teritorijās, kur publiskā kapacitāte ir ierobežota. Kopš 2025.gada **līdzdalības budžeta plānošana ir kļuvusi obligāta pašvaldībām**, institucionalizējot iedzīvotāju iesaistīšanos vietējā lēmumu pieņemšanā, tostarp lauku teritorijās. Vienlaikus pēdējo divu desmitgažu laikā pašvaldības, plānošanas reģioni, vietējās rīcības grupas un NVO ir organizējušas **dažādus iedzīvotāju**

forumus, vietējās konsultācijas un viedokļu apmaiņas ar sabiedrību, tematiskus seminārus un publisku diskusiju formas.

Administratīvi **teritoriālajai reformai (ATR)** ir bijusi dažāda ietekme – vērojamas gan lauku teritorijām pozitīvas prakses, kur centralizācija stimulējusi jaunu līdzdalības mehānismu izveidi un ieviešanu, gan prakses, kur iedzīvotāju balsis attālinājušās bez atbilstošām iespējām iesaistei plānošanā. Lielākām pašvaldībām ir lielāka administratīvā kapacitāte, tomēr pastāv risks, ka vietējā līdzdalība attālinās no lēmumu pieņemšanas centriem, īpaši reti apdzīvotās lauku teritorijās. Tā rezultātā augšupējas iesaistes efektivitāte arvien vairāk ir atkarīga no tā, cik labi pašvaldības integrē iedzīvotāju padomes, NVO un kopienas iniciatīvas ikdienas pārvaldībā, ne tikai formālos konsultāciju procesos.

Kopumā augšupēja iesaistīšanās Latvijas laukos ir paplašinājusies apjomā un atpazīstamībā, taču tā joprojām ir ļoti atkarīga no vietas unikalitātes, aktīvām kopienām, vietējiem līderiem un pašvaldību veiksmīgas prakses veicināšanu.

(Jauniešu) migrācija, intelektuālā darbaspēka emigrācija/intelektuālā darbaspēka pieplūdums

Pēdējo **divdesmit gadu laikā** attīstība Latvijas lauku teritorijās ir bijusi **nevienmērīga un sadrumstalota**, parādot pakāpenisku pāreju no uz infrastruktūru balstītas pieejas (2007.-2013. gads) uz plašāku sociālekonomisko ietvaru (2014.-2020. gads) un jaunākiem ilgtspējības un iekļaušanas naratīviem (2021.-2027. gads). Šī attīstība nav būtiski mainījusi jauniešu migrācijas modeļus, kas joprojām ir strukturāli nelabvēlīgi lauku teritorijām.

Laikposmā no 2007. līdz 2013. gadam pašvaldību attīstības plānošana koncentrējās uz pamata infrastruktūru un iestāžu konsolidāciju, savukārt **jauniešu noturēšana vai piesaiste lauku teritorijām netika noteikta kā stratēģisks mērķis**. Laikā no 2014. līdz 2020. gadam lielāks uzsvars tika likts uz pakalpojumiem, nodarbinātību un dzīves kvalitāti, tomēr bez skaidras saiknes ar demogrāfiskajiem rezultātiem jauniešu migrācija joprojām bija reģionos klātesošs izaicinājums, bet tas netika iekļauts kā stratēģiska attīstības joma, t.sk. nepiesaistīja plašu politisko uzmanību. Pašreizējā periodā (2021.–2027. gads) plānošanas dokumentos arvien vairāk tiek atzīta kopienu, digitālo risinājumu un teritoriālās kohēzijas loma, tomēr **praktiskā ietekme uz jauniešu emigrāciju joprojām ir netieša**.

Visos periodos **jauniešu migrācija tieši no lauku teritorijām politikas dokumentos nav aplūkota kā sistēmiska problēma**. Tā ir risināta, izmantojot fragmentārus instrumentus, kas liecina par lauku demogrāfiskās dinamikas nenovērtēšanu, piemēram, nav izdalīti dati par emigrāciju no pilsētām un lauku teritorijām, un pastiprina nepieciešamību pēc mērķtiecīgākas pieejas nākamajā plānošanas periodā.

Reģionālās atšķirības ir izteiktas: **Latgale** ir vienīgais plānošanas reģions, kurā jaunatnes jautājumi ir skaidri formulēti attīstības stratēģijās, atspoguļojot demogrāfiskā spiediena apmēru, **Vidzemei** ir iekļauts spēcīgais potenciāls apvienot dzīves kvalitāti, kopienas iniciatīvu un ekonomikas dažādošanu, savukārt **Kurzeme un Zemgale** nodrošina iespējas tematiski daudzveidīgām attīstības iniciatīvām, kuru rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no vietējām spējām un uz projektiem balstītām iniciatīvām.

Plānošanas reģionu un pašvaldību sniegtā informācija papildina arī attīstības dokumentos redzamās tendences.

Kurzemē **jauniešu migrācija daudzviet tiek sasaistīta ar spēcīgu sociālo kapitālu**, piemēram, tur, kur pastāv jauniešu centri, darbojas spēcīgi kopienu līderi vai aktīvas iniciatīvas, jaunieši, biežāk, paliek, atgriežas vai saglabā aktīvas saites ar savu dzimto vietu. Turpretī teritorijās, kurās nav šādas sociālās infrastruktūras, aizplūšana ir noturīgāka. Nozīmīga uzmanība arī pievēršana jaunatnes darbinieku kapacitātei, ko īpaši attālās lauku teritorijās ietekmējusi administratīvi teritoriālā reforma, mainot pārvaldības, pašvaldības darbinieku sadarbības un finansējuma modeli.

Vidzemē līdzīgi kā citviet jauniešu migrāciju ir grūti sistemātiski novērtēt ierobežoto vecuma grupu migrācijas datu un vājas iepriekšējo aktivitāšu un ieguldījumu uzraudzības un novērtējuma dēļ. **Skolu slēgšana, samazināta sabiedriskā transporta satiksme** (dažos apgabalos kritums par aptuveni 10 %) un pieaugošā atkarība no digitālās piekļuves tieši ietekmē jauniešu spēju palikt lauku teritorijās. Vienlaikus **pašvaldību stipendiju, mājokļu un citi atbalsta pasākumi skolotājiem un ārstiem**, lai arī atsevišķa, tomēr ir veiksmīga un mērķtiecīga daudzu pašvaldību iniciatīva, lai piesaistītu augsta līmeņa jaunus speciālistus.

Latgalē jauniešu migrācija tiek raksturota kā **strukturāla un ilgtermiņa, ko galvenokārt rada migrācija pārceļoties, lai iegūtu izglītību ārpus dzīvesvietas laukos**, kas pakāpeniski pārvēršas pastāvīgā pārceļšanās procesā. Atgriešanās gadījumos visbiežāk ir spēkā trīs nosacījumi: nodarbinātība, mājoklis un dzīves kvalitāte, ko atbalsta aktīva kopiena un vietējā vadība.

”

- *Jaunieši reaģē uz vietējo līderību, nevis uz dokumentiem.*
- *Aizplūšana ir strukturāla, bet atgriešanās – drīzāk netīša, atkarībā no dažādiem apstākļiem, bet arī darba, mājokļa un vietas pakalpojumu pieejamības.*
- *Migrācija nav tikai ekonomiska – tā ir dzīves kvalitātes izvēle.*
- *Medicīnas pieejamība pie mums ir noteikusi daudzu jauno ģimeņu lēmumu palikt.*

No intervijām ar plānošanas reģioniem.

Kopumā var secināt, ka **jauniešu migrācija Latvijas laukos ir horizontāls jautājums, ko ietekmē mājokļu, mobilitātes, pakalpojumu, darba tirgus un kopienas spēju mijiedarbība un teritoriālā unikalitāte ne vienas politikas pastāvēšana**, kas ierobežo intelektuālā darbaspēka pieplūduma un ilgtspējīgas paaudžu atjaunošanas potenciālu lauku teritorijās. Attiecīgi risinājumiem jāietver analīze par konkrētās teritorijas unikalitāti, piemēram, kas ir ierobežojošs – nav pieejami mājokļi, darbavietas vai pasīva kopiena, un mērķtiecīgi jāstrādā ar konkrētu izaicinājumu mazināšanu, ja teritorijai jauniešu atgriešana/noturēšana ir noteikta kā viena no attīstības prioritātēm.

Kurš plānošanas periods devis visredzamākos rezultātus / attīstību un kāpēc? Kāds, jūsuprāt, bija šī perioda panākumu iemesls?

2014.–2020. gada plānošanas periods Latvijas lauku teritorijās izceļas kā veiksmīgākais izmērāmu un praktiski novērojamu rezultātu sasniegšanā. Šajā periodā ievērojams ES finansējums tika apvienots ar **plašāku un papildinošu instrumentu kopu**, kas ļāva vienlaikus risināt dažādas teritoriālās vajadzības. ERAF un ESF investīcijas galvenokārt atbalstīja publisko, sociālo un energoefektīvo infrastruktūru, savukārt LEADER atbalsts no ELFLA un EJZF

finansējuma ļāva īstenot ļoti maza mēroga, uz vietas balstītus projektus, sasniedzot arī attālākas un zema blīvuma teritorijas, kur lielāka mēroga instrumentu ietekme parasti ir ierobežota. Interviju rezultāti konsekventi norāda, ka LEADER un vietējo rīcības grupu kapacitāte bija būtisks faktors finansējuma pārvēršanā redzamos rezultātos – kopienu telpās, vietējo pakalpojumu attīstībā, mazo uzņēmumu iniciatīvās un vietējās nodarbinātības iespējās nelauksaimniecības sektorā.

Galvenais veiksmes faktors šajā plānošanas periodā bija **teritoriālā elastība un spēcīgas vietējās īstenošanas spējas**. Pašvaldības un vietējie partneri atradās ciešā kontaktā ar kopienām, lēmumu pieņemšanas ķēdes bija salīdzinoši īsas, un pasākumus varēja pielāgot reālajām vajadzībām, nevis striktai iepriekš definētu efektivitātes rādītāju loģikai. Kā norādīja vairāki interviju dalībnieki, daudzu šobrīd funkcionējošu kopienu centru, jauniešu iniciatīvu un mazo un vidējo uzņēmumu ekosistēmu pirmsākumi meklējami tieši 2014.–2020. gada projektos. Rezultāti bija skaidri uztverami vietējā līmenī – atjaunotas sabiedriskās ēkas, uzlaboti pakalpojumu punkti, sniegts atbalsts mazajiem uzņēmumiem un veikti pieejamības uzlabojumi, tostarp mobilitātes jomā.

Salīdzinājumā ar to, **2007.–2013. gada periods sniedza nozīmīgus ieguvumus galvenokārt pamata infrastruktūras attīstībā**, taču ar ierobežotāku ietekmi uz sociālo kohēziju, jauniešu noturēšanu un ekonomikas dažādošanu. Savukārt **2021.–2027. gada plānošanas periods**, lai arī konceptuāli nobriedušāks (uzsverot ilgtspējību, iekļaušanu un digitalizāciju), ieinteresēto pušu vērtējumā tiek raksturots kā pārejas posms. Intervijās norādīts, ka standartizēti snieguma rādītāji (piemēram, vienādas prasības sasniegt vienādu piesaistīto investīciju apjomu, apgrozījuma pieaugumu vai radītās darbavietas pret ieguldījumu apjomu gan blīvi apdzīvotās un galvaspilsētai tuvās, gan attālās pierobežas teritorijās) un ierobežota administratīvā elastība samazināja politikas efektivitāti lauku teritorijās, īpaši pēc administratīvi teritoriālās reformas.

Vairākos plānošanas periodos identificējamās strukturālas nepilnības lauku vajadzību īstenošanai: snieguma rādītāji nepietiekami atspoguļo mikrouzņēmumu lomu un sezonālās ekonomikas specifiku; mobilitātes un pakalpojumu pieejamības risinājumi nav mērķtiecīgi analizēti arī reti apdzīvotu teritoriju realitātes atbilstībai; investīcijas mājokļu, kultūras un publiskās telpas attīstībā bijušas nepietiekamas, neskatoties uz šo faktoru nozīmi darbaspēka piesaistē un teritoriju pievilcības stiprināšanā.

”

2014.–2020. gada plānošanas periods bija produktīvākais un ar visredzamākajiem rezultātiem lauku teritorijās. Tieši šajā periodā finansējuma apjoms, instrumentu kombinācija un vietējā īstenošanas elastība sakrita tādā veidā, kas ļāva radīt taustāmas pārmaiņas kopienu līmenī - infrastruktūrā, pakalpojumos un vietējās iniciatīvās.

No intervijas ar plānošanas reģioniem.

Kopumā **2014.–2020. gada periods bija visefektīvākais, jo tajā nacionālās prioritātes un pasākumi tika labāk līdzsvaroti ar vietējo līmeni**, t.i. pašvaldības spēja īstenot teritoriāli pielāgotākus risinājumus. Stratēģiskie infrastruktūras ieguldījumi tika kombinēti ar LEADER un pašvaldību atbalsta vietēja līmeņa risinājumiem, nodrošinot telpu vietējai iniciatīvai un adaptīvai īstenošanai.

Politikas efektivitāte lauku teritorijās mazāk ir atkarīga no finansējuma apjoma un vairāk – no teritoriālās diferenciacijas, vietējām vajadzībām pielāgotiem risinājumiem, realistiskiem rādītājiem un administratīvo procedūru atbilstības investīciju apjomam un sarežģītībai. Šis līdzsvars būtu

apzināti jāatjauno nākamajā politikas ciklā, īpaši **ņemot vērā pieaugošo centralizācijas un efektivitātes spiedienu.**

Raugoties nākotnē, Latvijas lauku reģioniem paveras būtiskas iespējas, ciešāk sasaistot demogrāfisko atjaunošanos, pakalpojumu pieejamību, mobilitāti, digitalizāciju un vietējo ekonomiku. Tas rada politikas iespēju, lai sekmētu resursiem atbilstošu attīstības un dzīves kvalitātes nodrošināšanas struktūru, kurā uz vietas vajadzībām balstītus un kopienu virzītus risinājumus varētu ieviest plašākā mērogā, pārsniedzot pilotprojektu līmeni, ja vien tiek saglabāta teritoriālā elastība un vairāku rīcības līmeņu pārvaldības līdzsvars.

3.2. Attīstības centienu kopsavilkums

Balstoties uz pēdējo 20 gadu attīstības centieniem, lūdzu, apkopojiet savus novērojumus, iespaidus vai ieteikumus.

Vai varat nosaukt kādus veiksmes stāstus (vai neveiksmes piemērus), kas ilustrē pārmaiņas?

Pēdējo 20 gadu laikā lauku attīstība Latvijā ir pakāpeniski virzījusies no koncentrēšanās uz infrastruktūras attīstības atpalcības mazināšanu un administratīvo konsolidāciju uz integrētākām sociālekonomiskām un uz vietu balstītām pieejām. Šī attīstības trajektorija atspoguļo pakāpenisku mācīšanās procesu dažādos plānošanas periodos, institucionālās kapacitātes pieaugumu un arvien lielāku teritoriju daudzveidības atzīšanu, vienlaikus izgaismojot noturīgas strukturālas problēmas, kas saistītas ar demogrāfiskajām tendencēm, mobilitāti, pakalpojumu pieejamību un ekonomisko dzīvotspēju. Pieredze liecina, ka, lai arī ir panākts ievērojams progress, lauku attīstības rezultāti mazāk ir atkarīgi no finansējuma apjoma kā tāda un vairāk no tā, cik mērķtiecīgi politika ir teritoriāli veidota, kā tā tiek īstenota un cik lielā mērā par tās rezultātiem atbildība un līdzdalība tiek nodrošināta vietējā līmenī.

Pašvaldību, vietējo rīcības grupu un pilsoniskās sabiedrības pārstāvju pieredze liecina, ka visefektīvākie attīstības centieni bijuši tie, kuros lauku teritorijas tikušas uztvertas kā daudzveidīgas dzīves telpas, nevis kā papildu aspekts lauksaimniecībai vai pilsētpolitikai. Vietās, kur **investīcijas vienlaikus aptvēra pakalpojumus, mobilitāti, mājokļu jautājumus, uzņēmējdarbību un kopienu dzīvi, ietekme bijusi noturīgāka un sociāli iesakņotāka.** Savukārt iniciatīvas, kas šauri koncentrējās uz nozaru rezultātiem vai formāliem efektivitātes rādītājiem, bieži vien nespēja adekvāti risināt ikdienas lauku realitāti.

Vairāki pozitīvi piemēri ilustrē šo pieejas maiņu. Kopienų virzītas iniciatīvas, kas apvieno dažādas nozares, LEADER atbalstīti projekti, pašvaldību MVU grantu shēmas un vietējās jauniešu iniciatīvas ir uzskatāmi stiprinājušas sociālo kohēziju, vietējo pakalpojumu pieejamību un maza mēroga ekonomisko aktivitāti, īpaši attālās apdzīvotās vietās, kur lielākas programmas nonāk reti. Šī pieredze apliecina, ka **kopienų virzītas pieejas un daudzlīmeņu pārvaldības modeļi joprojām ir vieni no efektīvākajiem instrumentiem, lai politikas mērķus pārvērstu redzamās pārmaiņās lauku teritorijās,** jo īpaši situācijās, kad pašvaldības, pilsoniskā sabiedrība un uzņēmēji ir pilnvērtīgi iesaistīti risinājumu kopradē.

Vienlaikus identificējamās arī atkārtotas neveiksmes. Projekti, kas bijuši ar ļoti šauru tematisku/nozarisku uzstādījumu, bet ar plašiem ietekmes mērķiem uz teritorijas attīstību, radījuši daudz mazāku ilgtermiņa ietekmi, t.i. iniciatīvas, kas nav bijušas sasaistītas ar konkrētās dzīves vides, vietējā darba tirgus specifiku vai dažādiem teritorijas raksturlielumiem, piemēram, ikdienas mobilitātes vajadzībām. Tāpat standartizētas programmu prasības un vienoti snieguma rādītāji bieži nav spējuši atspoguļot lauku ekonomikas realitāti, kur dominē mikrouzņēmumi, sezonāls nodarbinātības raksturs, automatizācijas procesi un jauktas ienākumu struktūras. Ieinteresētās puses atkārtoti norāda, ka vienoti rādītāji un centralizēta optimizācijas pieeja rada risku ierobežot reti apdzīvotas teritorijas, pat gadījumos, kad lauku izaicinājumi politikas dokumentos ir formāli atzīti.

Gan no ieinteresēto pušu pieredzes, gan stratēģiskās analīzes izriet, ka veiksmīgai lauku attīstībai nepieciešama teritoriāla diferenciacija, elastīga un adaptīva administrēšana, kā arī spēcīga vietējā līdzdalība un līdzatbildība attiecībā uz attīstības procesiem, nevis papildu regulējuma slāņu uzkrāšana. Tas saskan ar Eiropas Savienības uzstādījumu Eiropas ilgtermiņa vīziju lauku teritorijām 2040, Lauku pakta un Eiropas Reģionu komitejas atzinumiem, kuros uzsvērta horizontāla lauku skatījuma nepieciešamība visās politikas jomās. Sistemātiska lauku filtra izmantošana, reālistiski īstenošanas termiņi un diferencēti rādītāji ir būtiski priekšnosacījumi, lai nodrošinātu, ka integrētas finansēšanas struktūras netīši nepadziļina plaisu starp attīstības centriem un lauku teritorijām.

Kopumā Latvijas pieredze pēdējo 20 gadu laikā liecina, ka lauku attīstība ir visefektīvākā tur, kur politika ļauj lauku teritorijām ne tikai saņemt atbalstu, bet arī aktīvi to veidot. Balstoties uz šīm atziņām, rodas liels potenciāls turpmākai plānošanai, lai stiprinātu lauku noturību, kohēziju un ilgtermiņa pievilcību.

4. Nacionālo un ES atbalsta sistēmu efektivitāte

Vai pastāv kādi spēkā esoši politikas / programmu dokumenti, kas nosaka vai apraksta jūsu reģiona / reģiona lauku teritoriju attīstības vajadzības (visdrīzāk nacionālā vai reģionālā līmeņa dokumenti)? Ja jā, kādi attīstības mērķi tajos ir noteikti un kādi instrumenti un risinājumi (piemēram, finansiālie atbalsta mehānismi, dotācijas utt.) ir piesaistīti šo mērķu sasniegšanai? (Ja šo dokumentu ir pārāk daudz, lūdzu, nosauciet būtiskākos. Varat arī norādīt, ja lielais skaits vai politikas sadrumstalotība pati par sevi ir problēma.)

Lauku teritoriju attīstības vajadzības ir atzītas Latvijas pašreizējā nacionālās un reģionālās politikas ietvarā, jo īpaši plānošanas reģionu attīstības programmās līdz 2027. gadam, Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam un Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Visos šajos dokumentos lauku teritorijas konsekventi tiek definētas kā teritorijas, kurām jāpaliek **apdzīvotām, ekonomiski aktīvām un sociāli noturīgām**, ar skaidri formulētu mērķi mazināt atšķirības starp dažādiem reģioniem, īpaši Rīgu un Latgali.

Reģionālajā līmenī attīstības mērķi ir diferencēti atbilstoši teritoriju specifikai:

- **Zemgales plānošanas reģions** akcentē *apdzīvotas lauku teritoriju saglabāšanu ar daudzveidīgu mazo uzņēmējdarbību*, cenšoties līdzsvarot intensīvo lauksaimniecību ar vides ziņā ilgtspējīgu praksi un tradicionālo lauku ainavu saglabāšanu.
- **Vidzemes plānošanas reģions** prioritāri fokusējas uz *lauku noturības stiprināšanu un "viedās saraušanas" pieeju*, īpašu uzmanību pievēršot īsajām pārtikas piegādes ķēdēm ("no lauka līdz galdam"), jaunpienācēju un remigrantu integrācijai un pakalpojumu saglabāšanai reti apdzīvotās teritorijās.
- **Kurzemes plānošanas reģions** veicina *lauku pievilcību un viedo ciemu attīstību*, atbalstot kopienas iniciatīvas un stiprinot Kurzemi kā dzīves vidi ar augstu dzīves kvalitāti.
- **Latgales plānošanas reģions** fokusējas uz *ekonomikas dažādošanu lauku teritorijās*, atbalstot amatniecību, tūrisma un nelauksaimnieciskas darbības, lai mazinātu pierobežas teritoriju izolētību un ilgtermiņa riskus vēl lielākai attālināšanās.

Lai sasniegtu šos mērķus, politikas dokumentos ir paredzēts plašs rīku klāsts, tostarp:

- **digitālās savienojamības attīstība** (platjoslas "pēdējās jūdzes" risinājumi), lai nodrošinātu attālināta darba iespējas un piekļuvi e-pakalpojumiem;
- **mobilitātes risinājumi, piemēram**, pieprasījumam atbilstošs sabiedriskais transports un mobilitātes mezgli, kas savieno ciemus ar pakalpojumu centriem;
- **uzņēmējdarbības atbalsta instrumenti**, īpaši mazie granti un LEADER/SVVA finansējums MVU un mājražošanai;
- **pakalpojumu pieejamības uzlabošanas pasākumi**, t.sk. mobilie sociālie un veselības aprūpes pakalpojumi, kā arī daudzfunkcionālas bibliotēkas kā vietējie pakalpojumu piekļuves punkti.

Valsts līmenī **Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam** šīs vajadzības vēl vairāk nostiprina divos galvenajos rīcības virzienos: reģionālās uzņēmējdarbības vides stiprināšana (caur infrastruktūras attīstību, produktivitātes paaugstināšanu un cilvēkkapitāla attīstību) un pakalpojumu efektivitātes uzlabošana, pielāgojot pakalpojumu sniegšanu demogrāfiskajām izmaiņām, pieejamības ierobežojumiem un pašvaldību kapacitātei.

Lai arī lauku teritoriju vajadzības politikas dokumentos tiek identificētas un atzītas, atkārtoti konstatējama problēma ir nepietiekama instrumentu teritoriālā mērķēšana. Daudzi finanšu instrumenti prioritāti piešķir attīstības centriem un lielākām apdzīvotām vietām, jo tur iespējams nodrošināt lielāku iedzīvotāju skaitu aptverošu un izmaksu ziņā efektīvāku pakalpojumu sniegšanu, kā arī sasniegt labākus kvantitatīvos rādītājus. Rezultātā finansējums nereti koncentrējas reģionālajos centros, kamēr lauku teritorijas no tā gūst netiešu vai nevienmērīgu labumu.

Lielais nozaru dokumentu skaits (ekonomikas, lauksaimniecības, sociālajā, transporta, digitālajā, vides u. c. jomā) arī rada **sadrumstalotību**, lauku attīstības mērķi ir izklaidēti dažādās politikas jomās, taču nav vienotas stratēģijas par teritoriālo pieeju, kas sistemātiski nodrošinātu investīciju sasniedzamību mazām un reti apdzīvotām vietām.

Rezumējot, Latvijas politikas satvars liecina par spēcīgu izpratni par lauku attīstības izaicinājumiem, taču **neatbilstība starp deklarētajiem mērķiem un teritoriāli pielāgotu instrumentu pieejamību joprojām ir būtisks ierobežojums**, kas samazina politikas faktisko ietekmi lauku teritorijās.

Kādi ir galvenie nacionālie / reģionālie finansējuma / atbalsta avoti, ko jūsu reģions (vai tā pašvaldības) ir ieguvis pēdējos 2 plānošanas periodos? Vai tie ir devuši taustāmus rezultātus? Ja jā — kādus? Ja nē — kāpēc?

(Varat norādīt atbalsta programmas atsevišķās rindās.)

Pēdējos divos plānošanas periodos Latvijas reģioni un pašvaldības ir paļāvušās uz valsts budžeta resursu, pašvaldību finansējuma un mērķtiecīgu reģionālo instrumentu kombināciju, lai atbalstītu vietējo attīstību, pakalpojumu sniegšanu un ekonomisko aktivitāti. Galvenie valsts un reģionālie finansējuma avoti ir:

- Valsts budžeta piešķirumi un mērķdotācijas, atbalstot pašvaldību autonomās funkcijas (izglītības un sociālie pakalpojumi, vietējā infrastruktūra) un līdzfinansējot ES finansētus projektus;
- Pašvaldības budžeta līdzekļi, kas tiek izmantoti vietējās infrastruktūras uzturēšanai, atsevišķiem pakalpojumiem, kultūras aktivitātēm, maza mēroga attīstības iniciatīvām u.c.;
- Valsts kases aizdevumi pašvaldībām, kas ļauj īstenot investīciju projektus, lai gan tos bieži ierobežo aizņēmšanās ierobežojumi;
- Nodokļu atvieglojumi Latgales speciālajā ekonomiskajā zonā (SEZ) par ieguldījumiem pamatlīdzekļos vai darbaspēka atalgojumā, piedāvājot līdz pat 80% atvieglojumus uzņēmumu ienākuma nodoklim un līdz pat 100% nekustamā īpašuma nodoklim, lai piesaistītu investorus;
- Valsts sektorālās programmas un fondi, piemēram, Meža attīstības fonds, reģionālās kultūras programmas utt.;
- Remigrācijas atbalsta pasākumi, tostarp valsts finansēti reģionālie koordinatori, kas sniedz individualizētu palīdzību cilvēkiem, kas vēlas atgriezties uz dzīvi Latvijā;
- NVO fonds un citas pilsoniskās līdzdalības atbalsta programmas, kas atbalsta pilsoniskās sabiedrības organizācijas, kopienas iniciatīvas un interešu aizstāvības aktivitātes;
- Valsts mēroga plašsaziņas līdzekļu un informācijas programmas, uzlabojot piekļuvi reģionālajam un vietējam saturam un stiprinot vietējo identitāti;

- Pašvaldību grantu shēmas uzņēmējiem un NVO, ko arvien vairāk izmanto, lai atbalstītu jaunuzņēmumus, sociālos uzņēmumus un kopienā balstītus pakalpojumus.
- Citi finansējuma avoti.

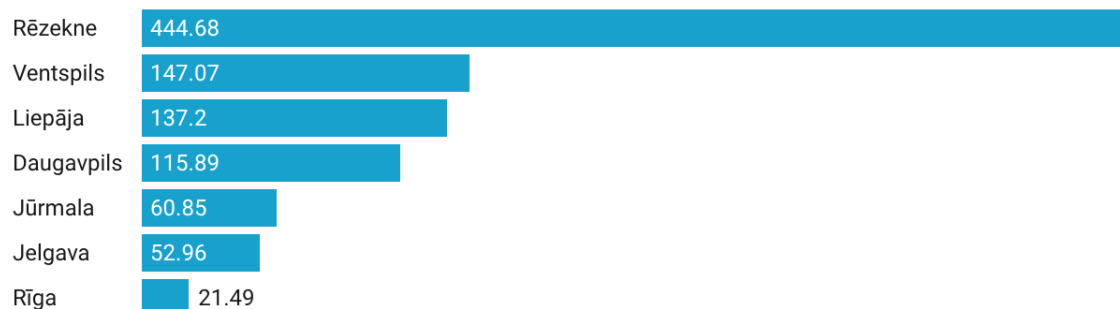
Ar šo finansējumu sasniegtie rezultāti ietver:

- Uzlabota pakalpojumu pieejamība, jo īpaši izveidojot valsts mēroga Valsts un pašvaldību vienas pieturas pakalpojumu centru (VPVKAC) tīklu;
- Privātās investīcijas un darbvietu radīšana Latgalē;
- Kultūras dzīves saglabāšana, katru gadu finansējot daudzus maza mēroga projektus no reģionālo kultūras programmu starpniecību, piemēram, 2024. gadā atbalstīti 250 projekti;
- Tūrisma izaugsme, īpaši Kurzemē, kur valsts un reģionālās investīcijas vides un apmeklētāju infrastruktūrā radījušas apmeklētāju skaita pieaugumu;
- Uzlabota sabiedriskā drošība un viedie risinājumi, kā arī īstenotas citas vietējās un reģionālās vajadzības.

Kopumā valsts un reģionālajam finansējumam ir bijusi **izšķiroša stabilizējoša loma** lauku teritorijās. Vienlaikus īstermiņa un ikgadējie finansēšanas cikli bieži vien neatbilst ilgtermiņa lauku vajadzībām, tādējādi samazinot rezultātu ilgtspējību. Ierobežota efektivitāte dažos gadījumos izriet no sadrumstalotas politikas uzmanības un kopīgas ilgtermiņa lauku attīstības vīzijas trūkuma, kas noved pie nekoordinētām intervencēm un liela administratīvā sloga, īpaši mazākām pašvaldībām un NVO.

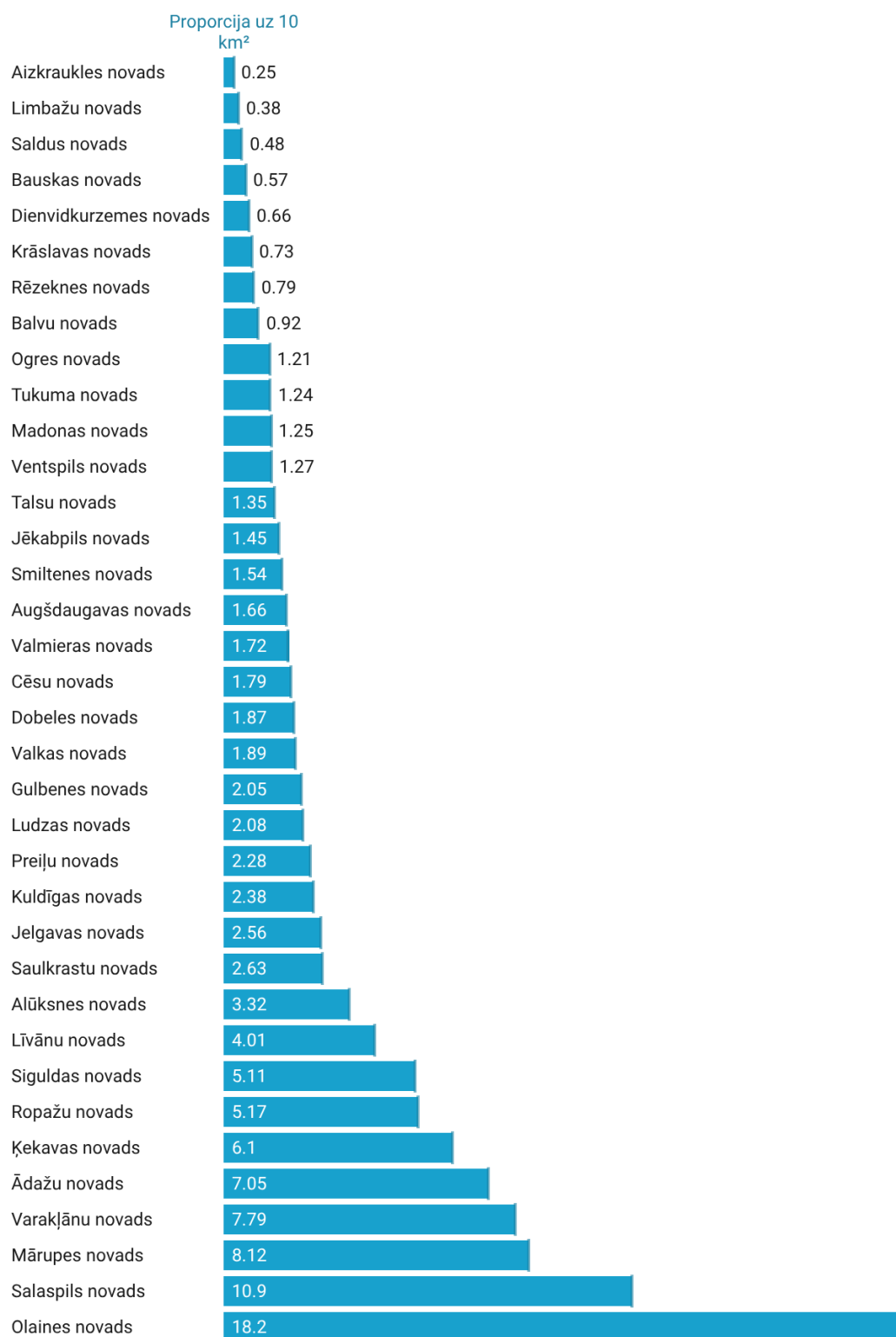
ES fondu (ERAF, ESF, KF) projektu finansējuma intensitāte teritorijā Latvijas valstspilsētās (uz 10 km²)

ERAF, ESF un KF projektu finansējums uz 1 iedzīvotāju, koriģēts pēc teritorijas platības (uz 10 km²), RAIM 2024

ES fondu (ERAF, ESF, KF) projektu finansējuma intensitāte teritorijā Latvijas novados, 2021–2024 (uz 10 km²)

Kumulatīvs četru gadu ES fondu projektu finansējums uz vienu iedzīvotāju, korigēts pēc novadu platības. Rādītājs raksturo investīciju telpisko intensitāti, nevis absolūto finansējuma apjomu. Aprēķins: RAIM.

Reģionālās atšķirības finansējuma izmantošanā (2014.-2020. gads; 2021.-2027. gads)

Reģionālā analīze liecina, ka, lai gan finansējuma instrumentu kopums visos reģionos ir līdzīgs, to izmantošanas intensitāte un funkcionālā loma atšķiras atkarībā no administratīvās kapacitātes, ekonomiskās struktūras, demogrāfiskās situācijas un kopienu aktivitātes līmeņa.

Kurzeme

Lauku teritorijām nozīmīgi finansējuma avoti ir ELFLA un LEADER/SVVA, ERAF (īpaši energoefektivitāte un publiskā infrastruktūra) un Interreg (pārrobežu un starpreģionu sadarbība).

Interreg programmām ir būtiska nozīme piekrastes attīstības, tūrisma un starpreģionālās sadarbības veicināšanai. Kurzemes pārstāvji intervijās atkārtoti uzsver spēcīgu LEADER pieejas un VRG kapacitāti un aktīvas vietējās kopienas. Piekrastes un perifērijas teritorijās LEADER/SVVA bieži bijis praktiski vienīgais instruments, kas sasniedzis ļoti mazas apdzīvotas vietas.

Īstenošanas rezultātu piemēri:

- Izveidotas un attīstītas kopienu telpas un vietējie pakalpojumi;
- Attīstīta neliela mēroga uzņēmējdarbība;
- Uzlabota publisko ēku energoefektivitāte;
- Veicināta tīklošanās un kopīgu risinājumu izstrāde, īpaši piekrastes teritorijās.

Vidzeme

Vidzemes lauku teritorijām nozīmīgi finansējuma avoti ir ELFLA un LEADER, ERAF un ESF (īpaši pakalpojumi, izglītība, sociālā infrastruktūra), kā arī Interreg un URBACT (plānošana, kapacitāte).

Reģionā ir spēcīgas vietēja un pašvaldību līmeņa iniciatīvas un to iesaiste attīstības procesos. LEADER instruments tiek izmantots ne tikai infrastruktūras projektiem, bet arī sociālajām inovācijām. Interreg un URBACT programmas kalpojušas ne tikai investīciju piesaistei, bet arī kā platformas plānošanas un pārvaldības uzlabošanai.

Īstenošanas rezultātu piemēri:

- Izveidoti daudzfunkcionāli vietējie centri;
- Attīstīti sociālie pakalpojumi ārpus reģionālajiem centriem;
- Uzlabota pašvaldību un NVO sadarbība.

Zemgale

Lauku teritorijām nozīmīgi finansējuma avoti ir ERAF / KF (īpaši infrastruktūra, energoefektivitāte), ELFLA (lauku uzņēmējdarbība, saimniecības) un LEADER (papildinoši, ne dominējoši).

Zemgalē vērojama augsta pašvaldību administratīvā kapacitāte, kas ļauj īstenot lielapjoma ERAF projektus. Reģionā ir augsta lauksaimniecības intensitāte, kas nosaka mērķtiecīgu ELFLA instrumentu izmantošanu. LEADER vairāk funkcionē kā papildinošs instruments kopienu iniciatīvām.

Īstenošanas rezultātu piemēri:

Taustāmie rezultāti:

- Skolu, kultūras namu un pašvaldību ēku renovācija;
- Attīstīta uzņēmējdarbības infrastruktūra;
- Produktivitātes pieaugums lauksaimniecībā.

Latgale

Lauku teritorijām nozīmīgi finansējuma avoti ir ERAF un ESF (pamatpakalpojumi, nodarbinātība), kā arī ELFLA, t.sk. LEADER pieeja.

Latgalē vērojama augsta atkarība no kohēzijas politikas instrumentiem pamatpakalpojumu uzturēšanai. LEADER instruments ir kritiski svarīgs mazapdzīvotām un pierobežas teritorijām. Latgale identificēta kā OECD pilotreģions, kur īstenotas nozīmīgas kapacitātes stiprināšanas iniciatīvas.

Īstenošanas rezultātu piemēri:

- Saglabāta vismaz daļēja pakalpojumu pieejamība;
- Stiprināta vietējo iniciatīvu noturība;
- Attīstīti datu rīki un uzlabota pārvaldības kapacitāte (strukturāli nozīmīgi rezultāti, kas ne vienmēr ir tūlītēji kvantificējami).

Četru prioritāšu griezumā konstatētās tendences:

- Pakalpojumu pieejamība visefektīvāk uzlabota, izmantojot kombinētu ERAF un LEADER instrumentu pieeju, kas nodrošina gan infrastruktūras investīcijas, gan vietējo iniciatīvu elastību.
- Nodarbinātības rezultāti ir izteiktāki Zemgalē, kur būtiska loma ir ELFLA atbalstam lauksaimniecības sektorā, savukārt attālākās teritorijās bez papildus mērķētiem instrumentiem efekts ir ierobežotāks.
- Jauniešu politikas jomā dominē iesaistes un līdzdalības veicināšanas aktivitātes, savukārt ilgtermiņa noturēšanas rezultāti lauku reģionos netika plaši identificēti.
- Mājokļu pieejamība identificēta kā strukturāli vājākā joma attīstības progresā visos reģionos, ar nepietiekamiem ieguldījumiem un bez sistemātiska politikas instrumentu pielietojuma.

Kādi ir galvenie ES (vai ES+nacionālie) finansējuma / atbalsta avoti (ārpus ES esošajiem partneriem: ārvalstu finansējuma avoti), ko jūsu reģions ir ieguvis pēdējos 2 plānošanas periodos? Vai tie ir devuši taustāmus rezultātus? Ja jā — kādus? Ja nē — kāpēc?

(Varat norādīt atbalsta programmas atsevišķās rindās.)

Pēdējo divu plānošanas periodu laikā Latvijas reģionos ir ieguldīts **ES finansējums**, kas galvenokārt ir vērsts uz infrastruktūru, uzņēmējdarbību, energoefektivitāti, pakalpojumiem un cilvēkkapitālu, kas tostarp ieguldīts arī lauku teritorijās. **Galvenie finansēšanas instrumenti un programmas:**

• **Eiropas Reģionālās attīstības fonds (ERAF) un Kohēzijas fonds (KF)**, piemēram, atbalsts pašvaldību uzņēmējdarbības infrastruktūrai (piemēram, rūpniecības zonas, degradēto teritoriju atjaunošana), sabiedrisko ēku energoefektivitātei, sabiedrisko pakalpojumu un sociālajai infrastruktūrai utt.;

• **Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (ELFLA)**, kas aptver lauksaimniecības ienākumu atbalstu (I pīlārs), ieguldījumus lauku attīstībā (II pīlārs), tostarp LEADER/SVVA, agrovīdes pasākumi, lauksaimnieciskās darbības dažādošanas un konsultāciju pakalpojumi utt.

• **Atvērto tūrisma un noturības mehānisms (ARF), Eiropas Ekonomikas zonas un Norvēģijas granti, Interreg/URBACT** pārrobežu sadarbībai un pārvaldības spējām un citi.

Ir sasniegti daudzi **nozīmīgi rezultāti**, piemēram:

- ERAF uzņēmējdarbības un degradēto teritoriju pasākumi piesaistīja vairāk nekā 117 miljonus eiro privāto investīciju un līdz 2014.–2020. gada perioda beigām radīja gandrīz 1000 darbvietu;
- Ar Lauku attīstības programmas palīdzību tika uzlaboti vairāk nekā 1500 km vietējo grants ceļu;
- Plaša mēroga skolu, kultūras centru un pašvaldību ēku renovācija un energoefektivitātes uzlabošana, īpaši Zemgalē un Kurzemē;
- LEADER veicināja kopienas aktivitātes, vietējos pakalpojumus un mazos uzņēmumus ļoti mazās apdzīvotās vietās, kuras citi instrumenti nerasniedza;
- Līdz 2026. gadam parakstīti 98 investīciju līgumi (plānotie ieguldījumi 114 miljoni eiro) Latgales SEZ, galvenokārt kokapstrādes, metālapstrādes optisko šķiedru kabeļu, apģērbu un tekstilizstrādājumu ražošanas jomā;
- Vairāk nekā 37 000 dalībnieku iesaistīti apmācībās un konsultāciju pasākumos lauksaimniecībā un mežsaimniecībā.

Vairāki **atkārtoti ierobežojumi samazināja kopējo efektivitāti** lauku un attālās teritorijās:

- Sadrumstalotība un vāja koordinācija starp ministrijām, dažādiem līmeņiem un fondiem, kas ierobežo sinerģiju (piemēram, paralēlas nozaru iniciatīvas bez teritoriālās integrācijas);
- Vienoti atbilstības kritēriji un rādītāji, kas bieži vien balstās uz pieņēmumiem par pilsētām, nepietiekami atspoguļojot zemu iedzīvotāju blīvumu, attālumus, sezonalitāti un mikrouzņēmumu struktūras;
- “Absorbcijas virzīta” projektu loģika, kur finansējums tika izmantots programmas mērķu sasniegšanai, nevis ilgtermiņa (lauku) teritoriju attīstībai, kuras pamatā ir prioritārie konkrētās teritorijas izaicinājumi;
- Ierobežota politiskā uzmanība lauku teritorijām ārpus nozaru ietvariem, kā rezultātā trūkst skaidras, kopīgas lauku attīstības vīzijas un samazinās vēlme pielāgot instrumentus reti apdzīvotu un attālu teritoriju realitātei.

Reģionālās atšķirības finansējuma struktūrā lauku teritorijās:

- Kurzeme un Vidzeme – LEADER/SVVA kā dominējošais un visefektīvākais instruments tieši lauku teritoriju attīstībai. Interreg programmām ir nozīmīga loma piekrastes teritorijās un sadarbības stiprināšanā.
- Zemgale – lielu lomu ieņem ERAF, KLP un Kohēzijas fonda investīcijas, kas atspoguļo relatīvi spēcīgu pašvaldību administratīvo kapacitāti un intensīvu lauksaimniecības sektoru. LEADER/SVVA pilda nozīmīgu papildinoša instrumenta lomu vietējā līmenī.
- Latgale – raksturīga augsta atkarība no ERAF un LEADER finansējuma, ko papildina OECD un citas kapacitātes veidošanas iniciatīvas. Finansējums šeit ir būtisks ne tikai attīstībai, bet arī pamatpakalpojumu un vietējo iniciatīvu dzīvotspējas uzturēšanai.

Kopumā ES finansējums Latvijas lauku teritorijās ir devis redzamus un izmērāmus rezultātus, tomēr ietekme joprojām ir nevienmērīga: pakalpojumu centru izveide un infrastruktūra sniedz nozīmīgus rezultātus, savukārt mājokļu, jauniešu noturēšanas un nodarbinātības dažādošanas jomā joprojām ir strukturāli daudz vājākas situācijas bez teritoriāli pielāgotiem instrumentiem.

Cik elastīgi vai pielāgojami finansējuma instrumenti / programmas ir bijuši attiecībā uz mainīgajām lauku teritoriju vajadzībām?

Finansējuma un programmu ietvari Latvijā ir **daļēji reaģējuši uz mainīgajām lauku teritoriju vajadzībām, taču to praktiskā pielāgošanās spēja joprojām ir ierobežota**. Lai gan tādi izaicinājumi kā uzņēmējdarbības attīstība, pakalpojumu pieejamība, digitalizācija, mobilitāte un demogrāfiskās pārmaiņas ir atzīti programmu mērķos, ieinteresēto pušu sniegtā informācija visos plānošanas reģionos liecina, ka vienoti nosacījumi, standartizēti rādītāji un noteikumi ierobežo teritoriālo pielāgošanos, īpaši reti apdzīvotās un perifērās teritorijās.

Plānošanas reģionu sniegtā informācija, ATR ietekmes novērtējums (2022) un Eiropas vietējo un reģionālo pašvaldību kongresa monitorings (2024) liecina, ka pielāgošanās bieži notiek, izmantojot vietējus risinājumus, nevis mainot nacionāla mēroga programmas. Pašvaldības, vietējās rīcības grupas un NVO nereti pārinterpretē vai kombinē dažādus instrumentus, lai tie atbilstu lauku realitātei, tādējādi demonstrējot elastību dalībnieku līmenī, bet vienlaikus atklājot nepietiekamu sistēmas līmeņa pielāgošanās spēju. Pēc programmu apstiprināšanas korekcijas pēc vidustermiņa novērtējuma ir procesuāli sarežģītas, pat ja vajadzības mainās darbaspēka trūkuma, demogrāfiskās lejupslīdes vai krīžu rezultātā. Īsi īstenošanas termiņi un gada budžeta plānošanas loģika vēl vairāk ierobežo spēju savlaicīgi reaģēt uz pārmaiņām.

Kā pozitīvas pārmaiņas tika minēta jaunu KLP finanšu instrumentu ieviešana mazajiem un jaunajiem uzņēmējiem, viedās sarukšanas (smart shrinking) principu integrēšana un LEADER/SVVA pieejas turpmākā efektivitāte, kas, pateicoties kopienas vadītājam pārvaldībai, joprojām ir viens no vispielāgojamākajiem instrumentiem.

Kopumā, lai gan **pieejamo instrumentu klāsts ir paplašinājies**, efektīva reaģētspēja joprojām lielā mērā balstās uz vietējo dalībnieku spēju kompensēt sistēmas neelastību. Lai programmas ciešāk atbilstu mainīgajām lauku teritoriju vajadzībām, nepieciešama skaidrāka teritoriālā diferenciacija, lielāka elastība programmu ietvaros un labāk koordinēta pārvaldība starp dažādiem līmeņiem.

Vai, jūsuprāt, reģions ir "palicis ārpus" kādām finansējuma iespējām, vai arī bijuši šķēršļi to piesaistei? Ja jā — kādi bija šie traucējošie faktori?

Lauku teritorijas Latvijā formāli nav izslēgtas no finansējuma iespējām, taču praksē tās bieži ir bijušas neizdevīgākā situācijā politikas orientācijas, programmu izstrādes un īstenošanas nosacījumu dēļ. Ieinteresēto pušu atsauksmes un politikas plānošanas dokumentu izvērtējums liecina, ka lauku teritorijām, jo īpaši reti apdzīvotām un attālām, ir bijis grūti piekļūt pieejamajam finansējumam vai pilnvērtīgi izmantot piedāvātās iespējas.

Latvijas lauku teritorijas ir saskārušās ar vairākiem **praktiskiem šķēršļiem finansējuma saņemšanā**, pat ja programmas formāli bija pieejamas visām teritorijām.

Pirmkārt, **valsts politikas orientācija koncentrējas pilsētu un reģionālos attīstības centros**. Nacionālais attīstības plāns un Reģionālās politikas pamatnostādnes paredz izaugsmi attīstības centros, balstoties uz pieņēmumu par pozitīvu "izplatības efektu" (spillover) uz apkārtējām lauku teritorijām. Praksē tas bieži nozīmē finansējuma koncentrēšanos attīstības centros, savukārt lauku teritorijām ir grūtāk izpildīt atbilstības kritērijus/slieksni vai demonstrēt pietiekamu investīciju atdevi un ieguldījumu konkurētspējas veidošanā.

Otrkārt, **mehāniski noteikti un lauku teritoriju specifikai nepielāgoti atbilstības kritēriji bieži neatspoguļo lauku realitāti**. Nozaru reformas un finansēšanas instrumenti nereti piemēro vienotus sliekšņus visām teritorijām, neņemot vērā zemo iedzīvotāju blīvumu un izklidēto apdzīvojuma struktūru. Piemēri ietver minimālo skolēnu skaitu vidējās izglītības iestādēs, personāla nodrošinājuma prasības veselības aprūpē, energoefektivitātes mērķus (piemēram, 30 % primārās enerģijas ietaupījumu), kas nav piemērojami kultūras mantojuma ēkām, ģeogrāfisko attālumu, neņemot vērā ceļu kvalitāti, kā arī identiskus nodarbinātības vai investīciju rādītājus, kas tiek piemēroti gan pierobežas, gan piepilsētu teritorijām.

Pieklūvi finansējumam papildus ierobežo **finansu tirgus nepilnības un investīciju ierobežojumi**. Lauku uzņēmēji biežāk saskaras ar komercbanku atteikumiem uztvertā riska dēļ, savukārt zemākas nekustamā īpašuma vērtības nodrošina nepietiekamu ūtlu finansējuma piesaisti. Pašvaldību līmenī Valsts kases aizdevumu pieprasījums pārsniedz noteiktos aizņemšanās limitus, ierobežojot jau apstiprinātu projektu īstenošanu. Tas veido "zemas vērtības slazdu", kur ierobežoti aktīvi samazina pieklūvi finansējumam un kavē turpmāku attīstību.

Būtiska nozīme ir arī **pārvaldības faktoriem**. Skaidras valsts līmeņa institucionālās atbildības trūkums par lauku attīstību kā starpnozaru prioritāti veicina politikas sadrumstalotību, nozaru programmu pārklāšanos un pastāvīgu "absorbcijas virzītu" pieeju, kur projektu saturs tiek pielāgots finansējuma nosacījumiem, nevis teritoriju faktiskajām vajadzībām.

Visbeidzot, **administratīvais slogs un procedūru sarežģītība** nesamērīgi ietekmē lauku dalībniekus. Plašas dokumentācijas prasības, dārgas priekšizpētes, ilgi apstiprināšanas procesi un ierobežojumi ieguldījumiem trešo pušu infrastruktūrā vēl vairāk samazina pašvaldību, nevalstisko organizāciju un uzņēmumu iespējas piedalīties finansējuma programmās.

Kopumā lauku teritorijas nav apzināti izslēgtas no finansējuma iespējām, taču praksē tās bieži tiek sistemātiski izslēgtas vienotu, visām teritorijām piemērotu noteikumu, ierobežotas kapacitātes un uz attīstības centriem orientētas politikas loģikas dēļ. Turpretī gadījumos, kad ir pieejami elastīgi, uz teritoriju balstīti instrumenti, piemēram, LEADER/SVVA, lauku teritoriju līdzdalība ir ievērojami augstāka. Tas apstiprina, ka pieklūve finansējumam uzlabojas, ja instrumenti tiek veidoti atbilstoši lauku teritoriju specifikai, nevis balstīti urbānajām teritorijām piemērotos kritērijos.

Kāds finansējuma veids — reģionālais / nacionālais un ES (vai ārvalstu / ārējais) — būtu nepieciešams vai visefektīvākais jūsu reģiona attīstībai?

ES līmenī Kohēzijas politika, KLP (tostarp LEADER), ESF+, Interreg un atvēršanas tipa instrumenti joprojām ir būtiski lauku attīstības finansēšanai. Latvijas lauku teritorijām **visefektīvākais finansējums nākamajā periodā nav tik daudz "jauns finansējums" kā tāds, cik skaidrāka un mērķtiecīgāka lauku attīstības finansēšanas arhitektūra**. Tās pašas investīciju prioritātes — pakalpojumi, mobilitāte, mājokļi, MVU atbalsts, digitalizācija un kopienu infrastruktūra — būtu skaidri jāieņem, teritoriāli jāuzrauga un jāīsteno, izmantojot mehānismus, kas tieši sasniedz lauku teritorijas, nevis koncentrējas reģionālajos centros standartizētu, uz urbānajām teritorijām orientētu nosacījumu dēļ.

Nepieciešamība pēc atšķirīgas īstenošanas pieejas arvien skaidrāk tiek atzīta arī ES līmenī, kur ieinteresētās puses aicina nākamajā Daudzgaļu finanšu shēmā (DFS) nodrošināt skaidri redzamu lauku dimensiju. Tas ietvertu obligātu lauku filtru (Rural Proofing), teritoriālo

marķēšanu un kvantitatīvi noteiktu lauku finansējuma mērķi, lai nodrošinātu pārskatāmību par to, kur finansējums faktiski tiek ieguldīts.

Viens no konkrētiem risinājumiem, kas ir atbilst Lauku pakta, Eiropas Reģionu komitejas un Eiropas Parlamenta nostājām, būtu atsevišķas lauku attīstības programmas, DFS sadaļas izveide vai vismaz obligāta finansējuma daļas piešķirums lauku teritorijām dažādos fondos. Šādu pieeju primāri varētu īstenot, izmantojot teritoriālās pieejas instrumentus, t.sk. multifondu LEADER/SVVA un viedo ciemu pieeju. Tas tieši risina mazo apdzīvoto vietu strukturālos izaicinājumus un apstiprina būtisku atziņu, kas gūta analizējot dažādas prakses: ietekmīga lauku politika balstās uz gudru, teritorijās vajadzībās balstītu pārvaldību, nevis uz papildu birokrātisko slogu neliela apjoma investīcijām.

Valsts un reģionālā līmenī finansējums ir visefektīvākais, ja tas atbalsta **integrētus, uz teritorijas vajadzībām balstītus risinājumus**, nevis atsevišķus sektorālus pasākumus. Izšķiroša nozīmē ir tam, lai finansēšanas noteikumi būtu **samērīgi ar neliela apjoma investīcijām, veicinātu starpnozaru risinājumus un spēcīnātu vietējās iniciatīvas un līdzatbildību**, nevis palielinātu administratīvo slogu. Efektīvs pasākumu kopums ietver:

- elastīgus pakalpojumu sniegšanas modeļus (mobilitāte, veselības aprūpe, sociālie pakalpojumi), kas pielāgoti teritorijām ar zemu iedzīvotāju blīvumu;
- mājokļu un pamata infrastruktūras attīstību, kas tieši veicina ar darbaspēka piesaisti un noturēšanu;
- atbalstu MVU un mikrouzņēmumiem, izmantojot grantus un kombinētus finanšu instrumentus gadījumos, kad tirgus risinājumi nav pietiekami;
- stiprinātas kopienas vadītas pieejas (LEADER/SVVA, viedie ciemi, pilsoniskās iniciatīvas), kas efektīvi sasniedz mazas apdzīvotas vietas.

Visos pārvaldības līmeņos finansējumam jānodrošina daudzgadu stabilitāte, samērīgas prasības maza mēroga projektiem un elastība īstenošanas laikā, jo ieilgušos lauku attīstības izaicinājumus nevar atrisināt īsos budžeta ciklos. Būtiska ir skaidra teritoriālā marķēšana, diferencēti rādītāji un aktīvāka plānošanas reģionu un vietēja mēroga iesaistīto pušu līdzdalība programmu izstrādē, lai finansējums atbilstu **lauku teritoriju reālajai daudzveidībai**. Tas prasa skaidru teritoriālo perspektīvu un **lauku telpas definēšanu, nošķirot lauku teritorijas ar attīstības potenciālu ("iespēju lauki") un teritorijas, kurām nepieciešama ilgtermiņa stabilizācija un mērķēts atbalsts (piemēram, perifērijas, pierobežas un depopulējošās teritorijas) ("dzīvotspējas lauki")**.

Kopumā visefektīvākais finansējums Latvijas lauku teritorijām nav saistīts ar jaunu vai sadrumstalotu instrumentu ieviešanu, bet gan ar labāk strukturētu, teritoriāli diferencētu un vietējā līmenī uzticamu finansēšanas sistēmu, kas dod iespēju vietējiem dalībniekiem aktīvi veidot savas teritorijas attīstību, vienlaikus saglabājot atbilstību un sniedzot ieguldījumu valsts un ES stratēģiskajām prioritātēm.

5. Esošo politikas instrumentu analīze

Šajā sadaļā lūdzu analizēt politikas izstrādes struktūras un politikas instrumentus, kas ietekmē jūsu reģiona un tā lauku teritoriju attīstību.

5.1. Politikas veidošanas procesi attiecībā uz jūsu reģionu

Kurš teritoriālais līmenis (un kāda organizācija vai iestāde) ir atbildīga par to politiku izstrādi (teritoriālā attīstība / lauku attīstība), kas visvairāk ietekmē jūsu reģiona lauku teritoriju attīstību?

Vai nacionālais / reģionālais līmenis nosaka (piemēram, ar likumdošanu), kādi stratēģiskās plānošanas dokumenti jāizstrādā zemākā teritoriālajā līmenī? (piemēram, novadu / reģionālās attīstības koncepcijas vai programmas, mikroreģionu, rajonu vai vietējās attīstības stratēģijas utt.)

Vai pastāv daudzlīmeņu atbildības struktūra? (piemēram, sadalījums starp nacionālo, reģionālo un vietējo līmeni vai iestādēm)

Latvijā politikas, kas visvairāk ietekmē lauku attīstību, tiek veidotas formāli noteiktas daudzlīmeņu pārvaldības sistēmas ietvaros, ko nosaka Teritorijas attīstības plānošanas likums un Reģionālās politikas pamatnostādnes. Atbildība ir sadalīta starp valsts, reģionālo un vietējo līmeni, un lauku attīstību ietekmē gan teritoriālās attīstības politika, gan nozaru politikas instrumenti, jo īpaši Kopējā lauksaimniecības politika (KLP).

Valsts līmenī **Saeima** pieņem normatīvo regulējumu, bet **Ministru kabinets** apstiprina valsts attīstības plānošanas dokumentus. **Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija (VARAM)** ir atbildīga par reģionālās attīstības politiku, teritoriālās attīstības plānošanas sistēmas uzturēšanu, kā arī sadarbību ar plānošanas reģioniem un pašvaldībām. Paralēli **Zemkopības ministrija (ZM)** ir būtisks lauku attīstības politikas īstenošanā, sagatavojot un īstenojot Latvijas Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) stratēģisko plānu, kas nosaka prioritātes un finansējumu lauksaimniecībai, vides pasākumiem, investīcijām un LEADER/sabiedrības virzītas vietējās attīstības (SVVA) pieejas īstenošanai.

Reģionālajā līmenī Latvijā darbojas **pieci plānošanas reģioni** (Kurzemes, Zemgales, Vidzemes, Latgales un Rīgas), kas ir publisko tiesību juridiskas personas un atbild par reģionālās attīstības stratēģiju un programmu izstrādi, pašvaldību un reģionālo interešu pārstāvību valsts līmenī. Plānošanas reģioniem ir nozīmīga stratēģiskās koordinācijas loma, īpaši jautājumos, kas aptver vairākas pašvaldības un prasa teritoriāli integrētu pieeju.

Vietējā līmenī **pašvaldības** ir atbildīgas par teritorijas plānošanu, vietējās attīstības programmu izstrādi, pakalpojumu nodrošināšanu un attīstības pasākumu īstenošanu, kas ietekmē arī lauku teritorijas. Papildus tam **vietējās rīcības grupas (VRG)** īsteno LEADER/SVVA stratēģijas ar Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) un Eiropas Jūrlietu, zivsaimniecības un akvakultūras fonda (EJZAF) atbalstu. Lai gan VRG nav publiskās pārvaldības institūcijas, tām ir būtiska loma uz teritorijas vajadzībām balstītas, no apakšas uz augšu vērstas lauku attīstības pieejas īstenošanā.

Valsts normatīvais regulējums nosaka, kuri attīstības plānošanas dokumenti ir obligāti izstrādājami reģionālajā un vietējā līmenī, kā arī nosaka to hierarhiju un savstarpējo saskaņotību. Kopumā Latvijā darbojas **daudzlīmeņu pārvaldības sistēma**, kurā valsts līmenis nosaka politikas ietvaru, plānošanas reģioni nodrošina teritoriālo koordināciju,

pašvaldības īsteno vietēja līmeņa pasākumus, bet VRG īsteno uz teritorijas vajadzībām balstītu augšupejošu lauku attīstību, izmantojot LEADER/SVVA pieeju.

Raksturojiet politisko lēmumu pieņēmēju savstarpējo mijiedarbību.

Kā šīs institūcijas "komunicē" un sadarbojas politiku saskaņošanā / harmonizēšanā, kas visvairāk ietekmē valsts vai reģiona lauku teritoriju attīstību?

Politisko lēmumu pieņēmēju mijiedarbība Latvijā galvenokārt tiek nodrošināta, izmantojot **formālus, normatīvajos aktos noteiktus koordinācijas mehānismus**, kas integrēti teritoriālās attīstības plānošanas sistēmā un nozaru politiku pārvaldībā. Tomēr ne valsts, ne reģionālā līmenī **nepastāv atsevišķa institūcija ar skaidru mandātu koordinēt politikas tieši attiecībā uz lauku teritoriju attīstību kā atsevišķu politikas fokusu**.

Valsts līmenī koordinācija notiek starpministriju sadarbības ietvaros Ministru kabineta vadībā. **Valsts kanceleja** nodrošina horizontālu politikas plānošanas koordināciju, savukārt **VARAM** nodrošina saskaņotību starp nozaru politikām un reģionālās attīstības mērķiem.

Reģionālās attīstības politikas un Lauksaimniecības un lauku attīstības politiku saskaņotība tiek nodrošināta, izmantojot **starpministriju darba grupas un savstarpēju pārstāvniecību**. Piemēram, KLP stratēģiskā plāna īstenošanas ietvaros VARAM piedalās Zemkopības ministrijas koordinētajās SVVA stratēģiju izvērtēšanas un atlases komitejā. Savukārt Zemkopības ministrija piedalās VARAM koordinētajos teritoriālās attīstības procesos, tostarp Rīcības plāna ekonomikas izaugsmei un drošības stiprināšanai Latvijas austrumu pierobežā īstenošanā, kur teritoriālās noturības un reģionālās kohēzijas mērķi cieši saistīti ar valsts drošības prioritātēm.

Konkrēts **nozaru un teritoriālās koordinācijas piemērs** ir Sabiedriskā transporta padome, ko koordinē Autotransporta direkcija un kurā piedalās plānošanas reģioni, VARAM un citas ministrijas. Šī padome nodrošina mehānismu, lai plānošanas reģioni varētu nodot pašvaldību vajadzības valsts līmenim un saņemt informāciju par politikas un finansējuma ietvariem. Vienlaikus tas ilustrē nozaru koordinācijas ierobežojumus, jo lēmumi bieži tiek pieņemti, balstoties uz nozares prioritātēm un budžeta apsvērumiem, un esošajā mehānismā nav paredzēts sistemātisks plašāks ietekmes uz lauku teritorijām izvērtējums.

Reģionālajā līmenī koordināciju nodrošina **plānošanas reģionu attīstības padomes**, kurās ietilpst pašvaldību domju priekšsēdētāji vai viņu pilnvaroti pārstāvji. Šīs padomes koordinē pašvaldību intereses, apstiprina reģionālās attīstības dokumentus un pārstāv reģionus dialogā ar valsts institūcijām. Pašvaldību vadītāji vienlaikus piedalās gan reģionālajās, gan valsts līmeņa konsultāciju struktūrās, nodrošinot vertikālu saikni starp pārvaldības līmeņiem.

Kopumā politikas koordinācija Latvijā tiek nodrošināta, izmantojot normatīvajos aktos noteiktu plānošanas hierarhiju, starpministriju sadarbību un daudzlīmeņu konsultāciju mehānismus. Tomēr koordinācija lielākoties ir **nozaru virzīta un procedurāla**, nevis balstīta uz integrētu, konkrētu teritoriju vajadzībām atbilstošu un lauku specifisku iekļaujošu politikas pieeju.

Kā tiek organizēts politikas veidošanas process? Vai tiek iesaistītas reģionālās / vietējās struktūras un/vai iedzīvotāji? Ja jā — kā? ("no augšas uz leju", "no apakšas uz augšu", sabiedrības iesaistes līmenis, ekspertu iesaiste utt.)

Politikas veidošanas process Latvijā galvenokārt ir hierarhisks un virzīts no valsts līmeņa, vienlaikus nodrošinot normatīvajos aktos noteiktus sabiedrības un vietējā

līmeņa līdzdalības mehānismus. Lauku teritorijās būtiska nozīme ir vietējo institūciju kapacitātei un kopienu iesaistei politikas īstenošanā.

Valsts līmenī politikas prioritātes un normatīvo aktu ietvars tiek noteikts Saeimā un Ministru kabinetā. Politikas dokumentu izstrādes procesā obligāti tiek nodrošināta sabiedriskā apspriešana, tostarp izmantojot **Tiesību aktu projektu publisko portālu** (TAP portālu). Pilsoniskās iniciatīvas platforma **ManaBalss.lv** nodrošina iespēju iedzīvotājiem iesniegt kolektīvas iniciatīvas, kas, sasniedzot noteiktu atbalsta līmeni, obligāti jāizskata Saeimai.

Vietējā līmenī **pašvaldību domes** ir galvenās politisko lēmumu pieņemšanas institūcijas, kas pieņem vietējos normatīvos aktus un attīstības plānošanas dokumentus, tostarp ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (IAS) un attīstības programmas (AP). Šo dokumentu sagatavošanu nodrošina pašvaldību administrācijas, savukārt galīgos lēmumus pieņem ievēlētās pašvaldību domes.

Saskaņā ar **Pašvaldību likumu pašvaldībām** ir pienākums nodrošināt **sabiedrības līdzdalību**, izmantojot dažādus līdzdalības instrumentus, tostarp publiskās apspriešanas, konsultatīvās padomes, nodrošinot informācijas pieejamību u.c. **Līdzdalības budžets**, kas kopš 2025. gada ir obligāts, nodrošina iedzīvotājiem iespēju ierosināt un balsot par viņuprāt nozīmīgākajiem vietējās attīstības projektiem. Pašvaldības var arī rosināt **iedzīvotāju padomju** kā konsultatīvu institūciju veidošanu, kas pārstāv iedzīvotāju intereses.

Lauku teritorijās nozīmīga loma līdzdalības nodrošināšanā ir **vietējām rīcības grupām (VRG)**, kas īsteno **LEADER/SVVA stratēģijas**, iesaistot pašvaldības, uzņēmējus un pilsonisko sabiedrību vietējās attīstības iniciatīvās. Lauku kopienu iesaiste tiek veicināta arī ar tādām iniciatīvām kā Latvijas Lauku kopienu parlaments, Viedo ciemu kustība un citām pilsoniskās sabiedrības iniciatīvām.

Lai gan sabiedrības līdzdalība politikas veidošanā ir normatīvi noteikta, praksē tās **apjoms un kvalitāte atšķiras atkarībā no vietējās institucionālās kapacitātes, politiskās atvērtības un kopienu aktivitātes.**

Eksperti regulāri tiek iesaistīti politikas dokumentu izstrādē, novērtējumos un pētījumos, tomēr viņu iesaiste bieži ir saistīta ar konkrētiem projektiem un nav sistemātiski integrēta politikas veidošanas ciklā.

Kopumā politikas veidošanas sistēma Latvijā balstās uz daudzlīmeņu pārvaldības struktūru ar dominējošu nacionāla mēroga lomu. Vietējā līmeņa un kopienu iesaiste joprojām ir nevienmērīga, un reģionālajām un vietējām iestādēm un citām iesaistītajām pusēm ir ierobežota loma lauku reģioniem piemērotu politikas pieeju izstrādē.

5.2. Esošie politikas instrumenti, kas ietekmē reģionu

Lūdzu, uzskaitiet un īsi raksturojiet nacionālā un reģionālā līmeņa politikas instrumentus / politikas dokumentus (piemēram, likumdošana, koncepcijas, stratēģijas), kas tieši ietekmē jūsu mērķa reģiona / lauku teritorijas attīstību RuralProof projekta ietvaros (tostarp to, kuru paredzēts uzlabot šī projekta laikā).

Lauku teritorijas Latvijas piecos plānošanas reģionos ietekmē **savstarpēji saistīts stratēģisko, nozaru un finanšu politikas instrumentu kopums**, kas darbojas valsts attīstības plānošanas sistēmas ietvaros. Šie instrumenti ietekmē lauku teritorijas gan tieši,

gan netieši un veido kontekstu, lai izvērtētu, kā lauku perspektīva tiek ņemta vērā politikas izstrādē un īstenošanā.

Stratēģiskā līmenī ilgtspējīgas attīstības stratēģija "**Latvija 2030**" nosaka ilgtermiņa redzējumu teritoriālajai attīstībai, tostarp līdzsvarotas un policentriskas attīstības principus, dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu un citus attīstības aspektus. Šis redzējums tiek ietverts **Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027. gadam** (NAP2027), kas nosaka vidēja termiņa prioritātes un tiek īstenots, izmantojot nozaru politikas un finansēšanas programmas, ietekmējot lauku teritorijas caur ieguldījumiem infrastruktūrā, pakalpojumos, nodarbinātībā, izglītībā un sociālajā iekļaušanā.

Teritorijas **attīstības plānošanas likums** nosaka attīstības plānošanas sistēmu un plānošanas dokumentu hierarhiju valsts, reģionālajā un pašvaldību līmenī, nodrošinot politiku savstarpēju saskaņotību, kas ietekmē lauku teritorijas. **Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam** veido valsts teritoriālās politikas pamata ietvaru, koncentrējoties uz reģionālo atšķirību mazināšanu, pakalpojumu pieejamības uzlabošanu un teritoriālās kohēzijas stiprināšanu, un tām ir tieša nozīme lauku teritoriju attīstībā.

Finanšu un īstenošanas instrumentu līmenī lauku attīstības rezultātus būtiski ietekmē ES un valsts finansēšanas programmas. **ES Kohēzijas politikas programma 2021.–2027. gadam** ir nozīmīgs investīciju instruments, kas ietekmē lauku teritorijas, īpaši atbalstot infrastruktūru, mobilitāti, digitālo savienojamību, sabiedriskos pakalpojumus un vietējo ekonomisko attīstību. Vistiešāk uz lauku teritorijām vērtais finanšu instruments ir **KLP stratēģiskais plāns 2023.–2027. gadam**, kas apvieno lauksaimniecības atbalstu, vides un klimata pasākumus un lauku attīstības intervences, tostarp **LEADER/SVVA** kā galveno uz vietu balstīto, augšupvērsto mehānismu lauku teritorijās. **Vietējās rīcības grupas** darbojas visos plānošanas reģionos un tām ir būtiska loma maza mēroga uzņēmējdarbības un kopienu iniciatīvu atbalstīšanā, kā arī sociālā kapitāla stiprināšanā. Lauku piekrastes papildus ietekmē arī Eiropas Jūrlietu, zivsaimniecības un akvakultūras fonda (EJZAF) programma 2021.–2027. gadam, kas atbalsta zivsaimniecību, akvakultūru un kopienu vīrztu attīstību piekrastes lauku teritorijās.

Lauku teritorijas ietekmē arī ieguldījumi **Atveseļošanas un noturības mehānisma** (ANM, NextGenerationEU) ietvaros, īpaši tādās jomās kā digitalizācija, energoefektivitāte, sabiedriskie pakalpojumi un infrastruktūra. Lai gan šie ieguldījumi nav specifiski paredzēti tikai lauku teritorijām, tiem ir būtiska teritoriāla ietekme lauku pašvaldībās.

Papildus lauku attīstību ietekmē virkne nozaru un **tematisko politikas pamatnostādņu**, kas pieņemtas lielākoties 2021.–2027. gada periodam, tostarp Transporta attīstības pamatnostādnes, Mājokļu pieejamības pamatnostādnes, Digitālās transformācijas pamatnostādnes, Vides politikas pamatnostādnes, Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes, Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes, Kultūrpolitikas pamatnostādnes un citu nozaru politikas ietvari. Lai gan šie instrumenti nav specifiski izstrādāti lauku teritorijām, tie būtiski ietekmē dzīves apstākļus un sociālekonomiskās iespējas lauku teritorijās.

Reģionālajā līmenī katrs plānošanas reģions izstrādā reģionālās attīstības stratēģiju (NUTS 3), kas ne tikai pārvērš valsts stratēģijas un finansējuma prioritātes koordinētos reģionālos ietvaros (top-down), bet arī integrē pašvaldību un citu vietējo ieinteresēto pušu vajadzības un iniciatīvas (bottom-up). Vienlaikus plānošanas reģioniem nav savu finanšu

instrumentu šo prioritāšu īstenošanai, un tie balstās uz saskaņotu rīcību ar valsts un ES finansējuma programmām, kā arī pašvaldību un citu partneru iesaisti.

Kopumā šie instrumenti apliecina, ka lauku attīstība Latvijā tiek risināta caur vairākiem savstarpēji saistītiem stratēģiskiem, nozaru un finanšu politikas līmeņiem, nevis vienotu integrētu lauku attīstības politiku, tādējādi nodrošinot pamatu lauku filtra izmantošanai.

Vai iepriekš minētie politikas instrumenti / politikas dokumenti ir savstarpēji saistīti? Vai tie ir savstarpēji saskaņoti, vai viens no otra izriet?

Politikas instrumenti, kas ietekmē lauku attīstību Latvijā, ir savstarpēji **saistīti valsts attīstības plānošanas sistēmas ietvaros**, kas nosaka vienotu stratēģisko dokumentu hierarhiju un saskaņotību dažādos pārvaldības līmeņos. Ilgtermiņa mērķi, kas noteikti stratēģijā "Latvija 2030", tiek ietverti NAP2027, kas kalpo kā centrālais atsaucē ietvars nozaru politikas vadlīnijām, valsts programmām un ES finansētām intervencēm.

Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam ievieš teritoriālo perspektīvu valsts attīstības prioritātēs un paredz saskaņotību starp nozaru politiku un reģionālās attīstības plānošanas dokumentiem. Plānošanas reģionu ilgtermiņa attīstības stratēģijas un programmas tiek izstrādātas atbilstoši šiem valsts līmeņa ietvariem, nodrošinot vertikālu saskaņotību starp valsts un reģionālo līmeni.

Finanšu instrumenti savukārt ir saskaņoti arī **procesuāli**. ES Kohēzijas politikas programma 2021.–2027. gadam, KLP stratēģiskais plāns 2023.–2027. gadam, EJZAF programma 2021.–2027. gadam, kā arī investīcijas Atveseļošanas un noturības mehānisma ietvaros tiek sagatavotas vienā plānošanas periodā un sasaistītas ar valsts attīstības prioritātēm. KLP un EJZAF ietvaros papildus tiek integrēta LEADER/SVVA pieeja, tādējādi veidojot tiešu saikni starp ES finansējumu un vietējās attīstības stratēģijām.

Vienlaikus, lai gan **dokumentu un procedūru līmenī pastāv saskaņotība**, saturiskā integrācija praksē ir ierobežota. **Lauku teritorijas netiek definētas kā atsevišķs politikas objekts, un nav vienotas, visaptverošas lauku attīstības stratēģijas, kas sistemātiski sasaistītu teritoriālo politiku, nozaru vadlīnijas un finanšu instrumentus**. Tāpēc **instrumentu koordinācija lielā mērā ir procesuāla** — balstīta dokumentu saskaņošanā un konsultācijās — nevis kopīgos mērķos, kopīgos rādītājos vai sistemātiskā ietekmes uz lauku teritorijām izvērtēšanā.

Šī situācija sasaucas ar ES līmenī identificētajiem izaicinājumiem, tostarp ES ilgtermiņa redzējumā lauku apvidiem 2040. gadam, kur uzsvērta nepieciešamība pēc spēcīgākas uz vietu balstītas pārvaldības, starpnozaru koordinācijas un lauku filtra izmantošanas. Kopumā Latvijas politikas instrumenti ir saskaņoti struktūras ziņā, bet praksē salīdzinoši sadrumstaloti.

Politiku harmonizācija: Vai šīs politikas cita citu papildina? Vai starp tām pastāv pārklāšanās? Vai ir attīstības tēmas, kas tajās trūkst?

Uzskaitītie politikas instrumenti Latvijā kopumā ir **savstarpēji papildinoši**, jo tie darbojas vienotas valsts attīstības plānošanas sistēmas un kopēja plānošanas perioda ietvaros. Stratēģiskie dokumenti, tostarp "Latvija 2030", NAP2027 un Reģionālās politikas pamatnostādnes, nosaka vispārējos attīstības mērķus, kas tiek īstenoti ar nozaru politikas instrumentu un finanšu programmu palīdzību, piemēram, Kohēzijas politikas programmā, KLP stratēģiskajā plānā, EJZAF programmā un Atveseļošanas un noturības mehānisma

ietvaros. Šajā ziņā politikas instrumenti ir **strukturāli un laika ziņā savstarpēji saskaņoti**, un finanšu instrumenti lielākoties atbalsta stratēģiskajos dokumentos noteiktos mērķus.

Tomēr praksē politiku savstarpējā **papildināmība ir nevienmērīga**. Lai gan vairāki instrumenti risina līdzīgus izaicinājumus, piemēram, pakalpojumu pieejamību, nodarbinātību, digitalizāciju un uzņēmējdarbības attīstību, tie to dara no **atsevišķu nozaru perspektīvas**, bieži bez skaidras mērķu, rādītāju vai teritoriālās fokusēšanas koordinācijas. Tas rada iespējamu daļēju pārklāšanos, īpaši starp Kohēzijas politikas investīcijām, KLP lauku attīstības pasākumiem un ANM investīcijām infrastruktūrā, energoefektivitātē un digitalizācijā. Šī pārklāšanās galvenokārt ir **administratīva, nevis stratēģiska** — vairākas politikas vienlaikus vai dažādos laikos ietekmē vienas un tās pašas lauku teritorijas, taču to kopējā teritoriālā ietekme netiek sistemātiski plānota, sistemātiski uzraudzīta vai kopīgi izvērtēta.

Būtiska nepilnība ir **integrētas lauku attīstības politikas satvara trūkums**. Lauku teritorijas netiek konsekventi definētas kā atsevišķs politikas fokuss, un politikas instrumenti netiek sistemātiski pielāgoti dažādiem lauku telpas kontekstiem, piemēram, attālām, sarūkošām vai pierobežas teritorijām. Rezultātā vairākas attīstības jomas joprojām ir nepietiekami aptvertas, tostarp stratēģiskas pieejas ilgtermiņa depopulācijai, pakalpojumu nodrošināšanas modeļi teritorijās ar zemu iedzīvotāju blīvumu, kā arī sistemātisks atbalsts pilotprojektiem, inovācijām un eksperimentiem lauku pārvaldībā un pakalpojumu organizēšanā.

Politikas pieejas parasti **koncentrējas uz esošo sistēmu pakāpenisku pielāgošanu, nevis uz transformējošu, uz nākotni orientētu risinājumu nodrošināšanu lauku teritorijām**. Šīs nepilnības uzsver **nepieciešamību pēc spēcīgākas daudzpolitikas koordinācijas, pastiprinātām kopienu vadītām pieejām, uzlabotas teritoriālās ietekmes uzraudzības un skaidrākas lauku perspektīvu un uz vietu balstītas politikas integrācijas** vispārējā politikas veidošanā.

Kopumā, lai gan Latvijas politikas instrumenti attiecībā uz lauku teritorijām ir strukturāli saskaņoti un daļēji papildinoši, to īstenošana joprojām ir fragmentēta, ar ierobežotiem mehānismiem, kas nodrošinātu konsekventu un uz teritoriju balstītu pieeju lauku attīstībai. Tas uzsver nepieciešamību pēc ciešākas starpnozaru koordinācijas, labākas teritoriālās ietekmes uzraudzības un sistemātiskākas lauku perspektīvas integrācijas politikas veidošanā, tostarp izmantojot lauku filtra pieeju.

Vai esošās politikas risina galvenos izaicinājumus, kas aprakstīti 2. nodaļā? Ja nē, kur ir galvenās nepilnības?

Pašreizējie valsts un reģionālās politikas instrumenti Latvijā galvenos šajā analīzē aprakstītos lauku teritoriju izaicinājumus risina **tikai daļēji un nevienmērīgi**. Lai gan visas četras tematiskās izaicinājumu grupas ir identificētas stratēģiskajos dokumentos, politikas atbildes joprojām ir fragmentētas, nozaru virzītas un nepietiekami pielāgotas dažādu lauku teritoriju specifikai visos piecos plānošanas reģionos.

Uzņēmējdarbība un nodarbinātība. Uzņēmējdarbību un nodarbinātību atbalsta dažādi instrumenti, tostarp KLP, Kohēzijas politikas programmas un valsts un pašvaldību uzņēmējdarbības atbalsta instrumenti. Lai gan finansējuma pieejamība pastāv, lauku uzņēmējdarbība bieži tiek attīstīta kā maza mēroga vai papildinoša ekonomiskā aktivitāte, ar ierobežotu uzsvāri uz ekonomikas diversifikāciju, inovācijām, augstākas pievienotās

vērtības darbībām un eksportu. Strukturāls atbalsts nodarbinātībai ārpus tradicionālajām nozarēm un vietējo darba tirgu stiprināšanai dažādos reģionos joprojām ir nevienmērīgs.

Mājokļu kvalitāte un pieejamība. Mājokļu jautājums ir ieguvis lielāku politikas uzmanību pašreizējā plānošanas periodā, tostarp NAP2027 un saistītajās politikas vadlīnijās, kā arī ES fondu investīciju ietvaros. Tomēr praktiskā īstenošana lauku teritorijās joprojām ir ierobežota. Trūkst mērķētu un savstarpēji saskaņotu instrumentu pieejamu īres mājokļu attīstībai, esošā mājokļu fonda atjaunošanai un mājokļu risinājumu sasaistīšanai ar nodarbinātības un pakalpojumu pieejamību, kas tieši ietekmē darbaspēka piesaisti un jauniešu noturēšanu lauku teritorijās.

Pieejamība un pakalpojumi. Pakalpojumu pieejamība galvenokārt tiek risināta, izmantojot pakalpojumu optimizāciju, centralizāciju un digitalizāciju, tostarp attīstot valsts un pašvaldību vienotos klientu apkalpošanas centrus. Šie risinājumi uzlabo administratīvo piekļuvi ierobežotu publisko resursu apstākļos, taču tie pilnībā neatbilst attālu, zema iedzīvotāju blīvuma un novecojošu lauku teritoriju vajadzībām. Gadījumu analīze liecina, ka ierobežots pakalpojumu pieejamības laiks, pakalpojumu apjoma ierobežojumi un nevienmērīgas vietējās zināšanas gan pakalpojumu sniedzējiem, gan saņēmējiem samazina praktisko pieejamību. Inovatīvi pakalpojumu modeļi, piemēram, mobilie, koplietoti vai kopienā balstīti pakalpojumi, joprojām tiek izmantoti ierobežoti, un pieejamība arvien vairāk tiek definēta kā funkcionāla sasniedzamība, t.i. formāli pieejams, ne vienmēr praktiski pieejams cilvēkam viņa reālajā dzīves situācijā, radot risku sociālai un teritoriālai atstumtībai.

Smadzeņu aizplūšana, noturēšana un atgriešanās. Jauniešu aizplūšana un darbaspēka trūkums ir atzīts nacionālajās stratēģijās, galvenokārt izglītības, nodarbinātības un reemigrācijas politikas ietvaros. Tomēr esošie instrumenti galvenokārt koncentrējas uz individuāliem darba tirgus pasākumiem, nevis uz integrētiem, uz teritoriju balstītiem risinājumiem, kas vienlaikus risinātu nodarbinātības, mājokļu, pakalpojumu un dzīves kvalitātes jautājumus lauku teritorijās. Intervijas ar plānošanas reģioniem apstiprina, ka jauniešu migrācija bieži tiek uztverta kā demogrāfiska tendence, nevis kā politikas joma, kurā iespējama aktīva stratēģiska ietekme teritoriālā līmenī.

Kopumā, lai gan esošie politikas instrumenti aptver galvenās izaicinājumu jomas, tie **neveido integrētu, uz teritoriju balstītu pieeju lauku attīstībai.** Galvenās nepilnības ir ierobežota pielāgošanās ilgtermiņa demogrāfiskajām pārmaiņām, nepietiekams atbalsts inovatīvu risinājumu pilotēšanai un multiplicēšanai, kā arī nepietiekama lauku perspektīvas sistemātiska integrācija nozaru politikās. Rezultātā politikas instrumenti biežāk reaģē uz sekām, nevis risina strukturālos cēloņus, kas ietekmē lauku teritoriju ilgtspējīgu attīstību un pievilcību.

Kādi ir galvenie šķēršļi šo politikas instrumentu mērķu sasniegšanā (ja tādi ir)? (piemēram, lēmumu pieņemšanas process, administratīvais slogs, politiku sadrumstalotība, novecošana utt.)

Lai gan Latvijā pastāv plašs valsts un reģionālās politikas instrumentu kopums, kas ietekmē lauku attīstību, vairāki **strukturāli, procesuāli un pārvaldības faktori ierobežo** to efektivitāti un ietekmi lauku teritorijās visos piecos plānošanas reģionos.

Būtisks šķērslis ir politikas instrumentu sadrumstalotā arhitektūra. Politikas instrumenti ievērojami atšķiras pēc darbības jomas, juridiskā statusa un funkcijām - sākot no valsts attīstības plānošanas dokumentiem un ES fondu programmām, līdz nozaru politikas pamatnostādņēm (piemēram, transporta, mājokļu vai digitālās transformācijas jomā) un

teritoriāli mērķētiem rīcības plāniem (piemēram, piekrastes vai Austrumu pierobežas). Lai gan visi šie instrumenti ietekmē lauku teritorijas, tie darbojas dažādos pārvaldības līmeņos un atšķirīgu politikas loģiku ietvaros, bez vienota un integrēta lauku attīstības politikas satvara.

Ar to cieši saistīts ir **nozaru virzīts lēmumu pieņemšanas process**. Lielākā daļa instrumentu tiek izstrādāti un īstenoti nozaru politikas ietvaros, savukārt teritoriālās attīstības instrumenti darbojas paralēli. Lai gan pastāv koordinācijas mehānismi, tie galvenokārt balstās uz konsultācijām un institucionālu saskaņošanu, nevis uz sistemātisku un kombinētu teritoriālās ietekmes novērtējumu. Rezultātā lauku teritoriju specifika bieži vien ir pakārtota nozaru prioritātēm, finansēšanas nosacījumiem un administratīvajai loģikai.

Nozīmīgs ierobežojums ir arī **plānošanas reģionu institucionālā loma un kapacitāte**. Lai gan plānošanas reģioni izstrādā reģionālās attīstības programmas un spēcina pašvaldību sadarbību, tiem nav piešķirtas neatkarīgas lēmumu pieņemšanas pilnvaras vai īpaši finanšu instrumenti šo stratēģiju īstenošanai. Tas ierobežo to spēju pielāgot valsts politikas mērķus dažādiem lauku kontekstiem reģionos un pielāgot politikas instrumentus dažādu lauku teritoriju vajadzībām.

Politikas efektivitāti vēl plašāk ietekmē arī **ieviešanas kapacitātes atšķirības pašvaldību līmenī**. Lai gan normatīvais regulējums nodrošina plānošanas dokumentu savstarpēju saskaņotību, praktiskā īstenošana lielā mērā ir atkarīga no **pašvaldību administratīvās un finanšu kapacitātes**, kas būtiski atšķiras. Praksē daļa investīciju instrumentu, īpaši ES fondu ietvaros, funkcionē galvenokārt kā finansējuma apguves mehānismi, kur prioritātes nosaka programmu nosacījumi un administratīvās prasības, nevis ilgtermiņa teritoriju attīstības vajadzības.

Vienlaikus, lai gan tādi instrumenti kā LEADER/SVVA un pasākumi, kas plānoti saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņēs, vai līdzdalības aktivitātes, kas ietvertas Pašvaldību likumā, veicina kopienu līdzdalību, **reģionālo un vietējo dalībnieku perspektīvas ne vienmēr tiek sistemātiski integrētas nacionāla mēroga politikas veidošanas, izvērtēšanas un pilnveides procesos**. Tas ierobežo politikas spēju savlaicīgi reaģēt uz demogrāfiskajām pārmaiņām, pakalpojumu pieejamības izaicinājumiem un citām arī jaunām lauku attīstības problēmām.

Kopumā šie šķēršļi samazina politikas instrumentu savstarpējo saskaņotību un kumulatīvo ietekmi, kā rezultātā **attīstības rezultāti lauku teritorijās ir nevienmērīgi**. Tas ierobežo pāreju uz integrētākām, uz teritoriju balstītām un lauku specifikai pielāgotām politikas pieejām, un uzsver nepieciešamību pēc stiprākas starpnozaru koordinācijas un sistemātiskas lauku perspektīvas integrācijas politikas veidošanā.

6. Mērķa lauku teritoriju SVID analīze

Lūdzu, izmantojiet šo analīzi ne tikai, lai aprakstītu situāciju savā reģionā / tā lauku teritorijās, bet arī, lai identificētu stratēģiskos izejas punktus nākamajiem projekta posmiem, īpaši — labās prakses vākšanai.

Stiprās puses

Zemāk uzskaitiet stiprās puses, piemēram:

- Iekšējie pozitīvie resursi, kas var kalpot kā pamats lauku attīstībai;
- Vietējie resursi (dabas, kultūras, vides, lauksaimniecības, ekonomiskie utt.);
- Spēcīga vietējā identitāte un sabiedrības saliedētība;
- Esoši funkcionējoši pakalpojumu tīkli vai mikroreģionāla sadarbība (piemēram, kopīgas pakalpojumu uzturēšanas iniciatīvas);
- Vietējo dalībnieku apņemšanās vai iesaistes platformas;
- Efektīvas vietējās pilotiniciatīvas (esošas vai bijušas);
- Koordinācija un sadarbība vietējā / reģionālā līmenī un starp dažādiem politikas līmeņiem.

Uzņēmējdarbība un nodarbinātība

- Spēcīga dabas un ražošanas resursu bāze: lauku teritorijas ir bagātas ar dažādiem dabas resursiem – meži (dažās teritoriālās vienībās aizņem līdz pat 71 % no teritorijas), lauksaimniecības zeme, ūdens resursi (upes, ezeri, Baltijas jūras piekraste) un bioresursi atbalsta lauksaimniecību, pārtikas ražošanu, mežsaimniecību, kokapstrādi, tūrisma un bioekonomikas aktivitātes visos lauku reģionos;
- Augoša niša un pievienotā vērtība lauku uzņēmējdarbībā: bioloģiskās lauksaimniecības, mājražošanas, vietējo pārtikas sistēmu un kultūras/kulinārā mantojuma produktu paplašināšanās palielina lauku pievienotās vērtības radīšanu, ir izveidoti vietējie zīmoli, piemēram, “Dobeles dara”, “Kurzemes grozs”, “Bānīša zeme” vai “Smiltene sanāk”, kas veicina atpazīstamību;
- Izveidoti lauku uzņēmējdarbības atbalsta instrumenti: biznesa inkubatori, pašvaldību mikrograntu shēmas, LEADER/SVVA atbalsts, Latvijas KLP tīkla iniciatīvas, Latgales speciālā ekonomiskā zona sniedz pārbaudītu atbalstu MVU un pašnodarbinātībai.

Mājokļu kvalitāte un pieejamība

- Lauku dzīves vide kā pievilcīgas dzīvesvietas alternatīva: tīra, veselīga un augstas kvalitātes vide, drošība un ainavas kvalitāte palielina pievilcību ģimenēm, migrantiem un attālināta darba veicējiem, īpaši funkcionālo pilsētu teritoriju un piekrastes tuvumā.
- Pieprasījums un tirgus aktivitāte: dažos reģionos vērojama pieaugoša nekustamā īpašuma darījumu aktivitāte, kas norāda uz teritorijas pievilcību un mājokļu tirgus attīstības potenciālu.
- Pieredze ar energoefektivitātes ieguldījumiem: veiksmīga sabiedrisko un daudzdzīvokļu ēku renovācija uzlabo dzīves apstākļus un samazina ilgtermiņa mājāsaimniecību izmaksas, veiksmīgi pilotprojekti, piemēram, Jaunlutriņu pagasta pieredze daudzdzīvokļu māju energoefektivitātes mērķtiecīgā uzlabošanā viedā ciema ietvaros.

Pieejamība un pakalpojumi

- Relatīvi spēcīga digitālā savienojamība laukos: platjoslas pieejamība daudzos reģionos ļauj strādāt attālināti, izmantot digitālos pakalpojumus un hibrīdpakalpojumu sniegšanas modeļus.
- Blīvs vietējo pakalpojumu piekļuves punktu tīkls: pagastu centri ar VPKAC tīklu nodrošina piekļuvi pamata sabiedriskajiem pakalpojumiem tuvāk iedzīvotāju mājām.
- Funkcionāla iekšējā pieejamība: daudzu pašvaldību pagastu centri joprojām ir sasniedzamā neliela brauciena laikā līdz reģionālajiem vai pašvaldību centriem.
- Funkcionāli pakalpojumu tīkli: daudzās lauku teritorijās joprojām tiek uzturēts bibliotēku, kultūras centru un citas infrastruktūras tīkls, kas kalpo kā vietējās kopienas socializēšanās un informācijas apmaiņas punkti.
- Digitālā pieejamība un inovācijas: reģionos ir izveidotas vairākas koprades telpas (piemēram, CoLabora Lielvārde) un ieviesti viedi risinājumi pakalpojumu pieejamībai (pakomāti, digitālās platformas u.c.).
- Publiskā ārtelpa: ir veiktas ievērojamas investīcijas publiskās telpas labiekārtošanā, izveidojot brīvdabas skatuves, sporta laukumus, atpūtas vietas, rotaļu laukumus un gājēju celiņus, kas uzlabo dzīvojamās telpas kvalitāti.

Smadzeņu aizplūšana, noturēšana un atgriešanās

- Spēcīga vietējā identitāte un kopienas saliedētība: iedzīvotāju augstais lokālpatriotisms un piederības sajūta savai kopienai, ko stiprina kultūras tradīcijas un mantojums (piemēram, suitu kultūrtelpa, malēniešu valoda, latgaliešu un sēļu identitāte), darbojas kā sociālie enkuri, īpaši perifērajos un pierobežas reģionos.
- Aktīvas kopienas vadītas pārvaldības struktūras: LEADER/SVVA, NVO un iedzīvotāju padomes, kas spēj pašas organizēties un īstenot projektus ("no apakšas uz augšu" princips), nodrošina efektīvas platformas līdzdalībai un uzticības veidošanai.
- Esošie remigrācijas un speciālistu piesaistes mehānismi: reģionālie remigrācijas koordinatori, pašvaldību stimuli un mērķtiecīgas stipendijas atbalsta kvalificētu speciālistu atgriešanos vai piesaisti.
- Veiksmīgas pilotiniciatīvas ar multiplicēšanas potenciālu: viedie ciemi, kopienu centri, jauniešu uzņēmējdarbības atbalsta programmas un vietēja mēroga inovāciju iniciatīvas kalpo kā laboratorija inovatīviem risinājumiem un kopienu iespēju veicināšanai, kā arī nodrošina atkārtojamu labo praksi izaicinājumu risināšanai.
- Jauniešu un speciālistu potenciāls: teritorijas ar augstu iedzīvotāju izglītības līmeni un aktīvām jauniešu organizācijām vai jauniešu centriem, kas veicina zināšanu pārnesi un jaunu līderu izaugsmi.
- Starptautiskā un reģionālā sadarbība: uzkrāta bagātīga pieredze starpteritoriālos un starptautiskos projektos, kas ļauj pārņemt labo praksi un ieviest inovācijas.

Kā šīs stiprās puses var izmantot, lai izstrādātu efektīvāku (lauku) politiku vai pārvaldības pieejas?

Latvijas lauku stiprās puses nodrošina skaidru un spēcīgu starta punktu efektīvai, uz vietu vajadzībām balstītai lauku politikai nacionālā mērogā.

Spēcīgu dabas resursu bāzi un augošu lauku uzņēmējdarbību var izmantot, saskaņojot uzņēmējdarbības atbalstu, LEADER/SVVA un pašvaldību instrumentus integrētās vietējās ekonomikas ekosistēmās, kas savieno nodarbinātību, mājokļus un pakalpojumus.

Pieejamā zeme, tukšas telpas un pieredze energoefektīvā renovācijā rada pamatu mājokļu risinājumiem, kas ir tieši saistīti ar darbaspēka piesaisti, remigrāciju un MVU attīstību.

Relatīvi spēcīga digitālā savienojamība, blīvi izvietoti pagasta līmeņa pakalpojumu piekļuves punkti (VPVKAC) un pakalpojumu inovācijas ļauj ieviest multiplicējamus hibrīda, mobilo un daudzfunkcionālo pakalpojumu sniegšanas modeļus, kas piemēroti attālām teritorijām vai vietām zemu apdzīvotības blīvumu.

Spēcīga vietējā identitāte, kopienas saliedētība, aktīvas lauku kopienas un vietējās rīcības grupas nodrošina pārvaldības spējas stratēģiskai augšupejošai plānošanai, eksperimentēšanai un uz uzticēšanos balstītai īstenošanai.

Šīs stiprās puses liecina, ka **lauku politikā prioritāte jāpiešķir daudznozaru, kopienas vadītām pieejām, samērīgiem noteikumiem, nelieliem ieguldījumiem un ilgtermiņa vietējām partnerībām**, apkopojot labāko praksi integrētu mājokļu un nodarbinātības risinājumu, adaptīvu pakalpojumu modeļu izveidē un kopienas vadītā talantu saglabāšanā.

Konkrēti iespējamie virzieni:

- **Veidot “lauku pakas”, nevis atsevišķus pasākumus:** izmantot esošos pakalpojumu punktus (bibliotēkas, VPVKAC utt.) un digitālo savienojamību, lai apvienotu darbavietas, mājokļus un pakalpojumus vienā teritorijā (piemēram, “speciālistu pakete”: īres dzīvoklis, bērnu aprūpes vieta, transporta risinājums, darba piedāvājums);
- **Pārveidot uzņēmējdarbības atbalstu par vienotu kanālu:** savienot pašvaldību mikrograntu, biznesa inkubatoru, LEADER/SVVA, ALTUM vienotā kanālā (ideja → mikrogrants → mentoring → aizdevums/garantija → eksports/klāsteris) ar skaidriem noteikumiem;
- **Izmantot un pārnest plašāk energoefektivitātes uzlabošanas pieredzi mājokļiem laukos:** atkārtot pārbaudītus renovācijas modeļus ar standarta projektiem, vienkāršotām atļaujām, grupētiem iepirkumiem nelielām daudzdzīvokļu ēkām un sabiedriskām ēkām;
- **Sniegt sistemātisku atbalstu kopienu īstenojamām inovācijām:** pārveidot daudzfunkcionālus kopienu centrus un mobilos pakalpojumus pašvaldību pakalpojumu līgumos (daudzgadu), lai pilotprojekti kļūtu par stabilu nodrošinājumu;
- **Padarīt remigrācijas mehānismus spēcīgākus:** izmantot esošos remigrācijas koordinātorus, kā arī ieviest remigrantu stipendijas, kas darbotos saskaņotā sistēmā (nepieciešamās prasmes ↔ vakances ↔ mājokļu pieejamība), to veidojot sadarbībā ar kopienām un publicējot informāciju katras pašvaldības/reģiona tīmekļvietnē;
- **Paplašināt LEADER/SVVA pieeju un vietējo tīklus:** VRG jāizmanto kā platformas, kas apvieno pašvaldības, NVO un uzņēmējus, lai lēmumu pieņemšana notiktu pēc iespējas tuvāk iedzīvotājiem;
- **Identitātes izmantošana vietas zīmola veidošanā:** spēcīgs lokālpatriotisms un kultūrvēsturiskais mantojums (piemēram, Līvu, Sēlijas un Latgales identitāte) jāpārvērš par lauku atdzīvināšanas pamatu un kā ekonomisks instruments, radot vietējos zīmolus un tūrisma klasterus;
- **Multifunkcionālu kopienu centru spēcīgāšana:** esošā bibliotēku un kultūras centru infrastruktūra jāizmanto kā bāze mobilo pakalpojumu un koprades telpu attīstībai, nodrošinot pakalpojumu pieejamību lauku iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu dzīvesvietas.

Vājās puses

Zemāk uzskaitiet vājās puses, piemēram:

- Iekšējie ierobežojumi, kas kavē attīstību vai mazina noturību;
- Infrastruktūras, pakalpojumu sniegšanas vai institucionālās kapacitātes trūkumi;
- Demogrāfiskās problēmas (piemēram, jauniešu aizplūšana, novecošana);
- Pārvaldības neefektivitāte vai politikas nesaskaņotība;
- Vietējo dalībnieku nepietiekama iesaiste.

Uzņēmējdarbība un nodarbinātība

- Piemērotu telpu nepieejamība: trūkst izmantošanai gatavu ražošanas vai pakalpojumu sniegšanas telpu; esošo ēku funkcionēšanai bieži vien ir nepieciešami nesamērīgi lieli ieguldījumi.
- Liels administratīvais slogs un ierobežotas uzņēmējdarbības zināšanas: sarežģītas projektu procedūras un ierobežotas uzņēmējdarbības atbalsta iespējas kavē jaunu tirgus dalībnieku parādīšanos vai esošo izaugsmi, eksportspēju un produktivitātes kāpināšanu.
- Ierobežota piekļuve finansējumam: lauku MVU un jaunuzņēmumi saskaras ar grūtībām piekļūt aizdevumiem zemas nodrošinājuma vērtības, riska uztveres un nepietiekami lauku apstākļiem pielāgotu finanšu instrumentu dēļ.
- Zema stabila un kvalitatīvu darbavietu pieejamība: lauku nodarbinātība bieži vien ir ar zemāku samaksu, sezonāla vai nepilna laika, kas samazina ienākumu drošību un ilgtermiņa pievilcību darbspējīgā vecuma iedzīvotājiem.
- Prasmju neatbilstība un ierobežots vietējais darbaspēka klāsts: joprojām trūkst speciālistu un motivētu darbinieku, ko pastiprina konkurence par darbiniekiem ar Rīgu un reģionālajiem centriem, savukārt piekļuve atbilstošai kvalifikācijas celšanai un pārkvalifikācijai, kas atbilst jaunajām nozarēm, joprojām ir ierobežota.
- Ierobežota lauku ekonomikas diversifikācija: pastāvīgā atkarība no primārās ražošanas un sezonālā tūrisma palielina neaizsargātību pret ekonomiskiem satricinājumiem un ierobežo darba vietu daudzveidību.

Mājokļu kvalitāte un pieejamība

- Novecojošs mājokļu fonds: daudziem lauku mājokļiem nepieciešama ievērojama renovācija, un energoefektivitātes un pieejamības uzlabojumi, kas daudzām māsaimniecībām ir finansiāli nerasniedzami.
- Nepietiekams kvalitatīvu īres un apdzīvojamu mājokļu piedāvājums: modernu, pieejamu mājokļu trūkums attur speciālistus, jaunas ģimenes un migrantus no atgriešanās.
- Vāji un nevienmērīgi nekustamā īpašuma tirgi: nepietiekami attīstīti tirgi attālos reģionos ierobežo investīcijas, savukārt augstās cenas Pierīgā samazina pieejamību iedzīvotājiem ar zemākiem ienākumiem. Kreditēšana reģionos joprojām nav pietiekama.

Pieejamība un pakalpojumi

- Nevienmērīga piekļuve pamatpakalpojumiem: veselības aprūpes, izglītības, pasta, sociālie un citi pakalpojumi arvien vairāk tiek centralizēti, radot lielāku ceļā pavadīto laiku un atkarību no privātā transporta.

- Sabiedriskā transporta nodrošinājuma samazināšanās: standartizēti transporta modeļi nav piemēroti zema blīvuma apgabaliem, samazinot jauniešu, vecāka gadagājuma cilvēku un maznodrošinātu grupu mobilitāti.
- Pastāvīga digitālā plaisa: neskatoties uz spēcīgu pamata infrastruktūru, pēdējās jūdzes savienojamības trūkumi, ierobežotas digitālās prasmes un pieejamības problēmas kavē attālinātu darbu un e-pakalpojumu izmantošanu.
- Novecojoša ceļu infrastruktūra: grants ceļu sliktais stāvoklis sarežģī ikdienas mobilitāti, uzņēmējdarbības loģistiku un tūrisma attīstību.

Smadzeņu aizplūšana, noturēšana un atgriešanās

- Nepārtraukta iedzīvotāju skaita samazināšanās: darbspējīgā vecuma iedzīvotāju un jauniešu pastāvīgā aizplūšana uz pilsētām vai ārzemēm rada "tukšuma" efektu laukos.
- Iedzīvotāju novecošana un darbaspēka samazināšanās: demogrāfiskā novecošanās palielina spiedienu uz sociālajiem pakalpojumiem un samazina vietējās ekonomikas dinamiku.
- Vadītāju un kapacitātes trūkums: NVO sektorā vērojama esošo vadītāju "izdegšana" un jaunu vadītāju trūkums, kas kavē vietējo iniciatīvu nepārtrauktību.
- Kopienas nevienlīdzīgas reaģēšanas spējas: spēcīgi rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no vietējiem līderiem vai aktīvām NVO; ja šādu dalībnieku nav, lejupeņslīde paātrinās.
- Atsvešinātība no pārvaldes: pēc administratīvi teritoriālās reformas attālāko pagastu iedzīvotāji bieži jūtas "apmaldījušies" plašākā reģionā un centrālās varas nedzirdēti.

Pārvaldība, starpnozaru un dažādu līmeņu sadarbība

- Pēc administratīvās reformas samazināta vietējā kapacitāte: lai gan centralizācija dažās jomās uzlaboja efektivitāti, tā vājināja vietējo klātbūtni, uzticēšanos un reaģētspēju attālās lauku teritorijās.
- Ierobežota institucionālā kapacitāte pašvaldībās: intervijas izceļ cilvēkresursu, projektu vadības kapacitātes un datu un piemēru trūkumu stratēģiskai plānošanai.
- Sadrumstalota un uz projektiem balstīta pakalpojumu sniegšana: pakalpojumu tīkli bieži vien ir atkarīgi no īstermiņa projektiem, nevis stabila, ilgtermiņa finansējuma.
- Strukturālā atkarība attālajos reģionos: īpaši Latgalē ilgtermiņa atkarība no ārējā atbalsta un zemāka uzņēmējdarbības aktivitāte ierobežo pašpietiekamu attīstību.

Kuras no šīm vājamajām pusēm ir kritiski svarīgas, lai tās risinātu turpmākajā politikas pilnveides darbā?

Kritiskākās vājamās puses Latvijas lauku teritorijās, kas atbilst četrām šajā analīzē izvēlētajām tēmām, ir savstarpēji pastiprinošās nodarbinātības, mājokļu, pakalpojumu un demogrāfiskās lejupeņslīdes jomās.

Pirmkārt, ierobežota lauku ekonomikas dažādošana un zemāka atalgojuma un sezonālu darbavietu izplatība apdraud ienākumu stabilitāti un lauku teritoriju pievilcību kā ilgtermiņa dzīvotelpu darbspējīgā vecuma iedzīvotājiem, tiešā veidā paātrinot emigrāciju.

Otrkārt, kvalitatīvu un pieejamu tīres mājokļu trūkums ir strukturāls šķērslis, jo arī tur, kur ir darbavietas vai pieejami pakalpojumi, daudzkārt speciālistiem, jaunajām ģimenēm un

atgriezušajiem migrantiem nav iespējas atrast kvalitatīvu mājokli vai finanšu atbalstu būvniecībai.

Treškārt, nevienmērīga piekļuve pakalpojumiem, mobilitātes samazināšanās un nepietiekams sabiedriskais transports, nesamērīgi ietekmē teritorijas ar zemu iedzīvotāju blīvumu un padziļina sociālo atstumtību.

Ceturtkārt, pastāvīga jauniešu emigrācija un sabiedrības novecošanās apvienojumā ar uz atsevišķām rīcībām vēršiem remigrācijas pasākumiem ne pietiekami spēcina vietējos darbaspēka resursus un kopienas noturību.

Šīs problēmas pastiprina sadrumstalota pārvaldība, uz pilsētām orientēti kritēriji un liels administratīvais slogs, kas ierobežo lauku iesaistīto pušu spēju reaģēt. Šo savstarpēji saistīto trūkumu novēršana, izmantojot integrētu, teritoriāli jutīgu politiku, ir būtiska efektīvai lauku attīstībai.

Konkrēti iespējamie virzieni:

- **Mājokļi kā galvenā problēma:** bez kvalitatīviem īres mājokļiem ieinteresētās personas nevar piesaistīt darbiniekus, ģimenes vai atgriezušos imigrantus — tas vienlaikus kavē uzņēmējdarbību, pakalpojumu nodrošināšanu un intelektuālā darbaspēka emigrācijas mazināšanu;
- **Pakalpojumu pieejamības un mobilitātes pilnīgas nepieejamības risks:** centralizācija un vājš sabiedriskais transports rada pakalpojumu sliekšņa efektu, kad teritorija vairs nespēj nodrošināt nepieciešamo dzīves kvalitāti (kad skolas/ģimenes ārsti/sabiedriskais transports tiek slēgti, emigrācija paātrinās);
- **Spēju nevienlīdzība starp kopienām/pašvaldībām:** tur, kur pagastu pārvalžu vadītāji vai/un NVO/iedzīvotāju padomes ir vāji, lejupslīde paātrinās — ir nepieciešams ļoti mērķtiecīgs, praktisks un sistemātisks atbalsts kapacitātes spēcīnāšanai un vieglāki administratīvie noteikumi nelielo apdzīvoto vietu dalībniekiem;
- **Ceļu infrastruktūras un mobilitātes uzlabošana:** grants ceļu sliktais stāvoklis un neelastīgais sabiedriskais transports tiek minēti kā galvenie šķēršļi gan darbaspēka mobilitātei, gan uzņēmumu loģistikai;
- **Pilsētvides tendences kritērijos un rādītājos:** vienoti sliekšņi (radītās darbavietas, investīciju minimālais apjoms, efektivitātes prasības) sistemātiski izslēdz teritorijas ar zemu iedzīvotāju blīvumu un pārvirza investīciju ieguldījumus uz centriem;
- **Finansējuma trūkums lauku MVU:** zema nodrošinājuma vērtība un riska uztvere ierobežo MVU līdzdalības iespējas; bez lauku teritorijām pielāgota finansējuma (mikrofinansējums/garantijas/kapitāla atlaides) diversifikācija joprojām ir ierobežota.

Iespējas

Zemāk uzskaitiet iespējas, piemēram:

- Ārēji faktori, resursi vai iniciatīvas, kas var veicināt attīstību vai pārmaiņas;
- Pieejams ES vai nacionālais lauku attīstības finansējums;
- Tehnoloģiskas / organizatoriskas inovācijas, kas piemērojamas pakalpojumu sniegšanai;
- Demogrāfiskās atgriešanās tendences (piemēram, attālinātais darbs);
- Jauni daudzlīmeņu pārvaldības modeļi.

Uzņēmējdarbība un nodarbinātība

- Digitālā transformācija un attālināta, hibrīddarba un no atrašanās vietas neatkarīga darba pieaugums: paplašina lauku teritoriju iespējas piesaistīt profesionāļus un uzņēmējus ārpus tradicionālajām nozarēm, un IKT risinājumi ļauj mazajiem uzņēmumiem sasniegt plašākus tirgus.
- Sadarbības ekosistēmas: Īsu piegādes ķēžu, uzņēmumu klasteru un kopīgu mārketinga platformu stiprināšana uzlabo vietējo produktu atpazīstamību un konkurētspēju.
- Bioekonomikas, aprites ekonomikas un zaļās pārkārtošanās paplašināšanās: konkurētspējas, klimata un citi instrumenti rada jaunus tirgus pievienotās vērtības risinājumiem, kas piedāvā potenciālu uzņēmumiem, kas koncentrējas uz bioresursiem, pārstrādi un resursu efektīvu izmantošanu (piemēram, lauksaimniecības produktu otrreizējo apstrādi).
- Kopienā bāzēti uzņēmējdarbības modeļi: LEADER/SVVA, viedie ciemi un vietējie inkubatori nodrošina pārbaudītas sistēmas uzņēmumu attīstībai mazās apdzīvotās vietās.
- ES politikas maiņa uz teritorijas vajadzībās balstītām un lauku unikalitātei atbilstošām pieejām: arvien pieaugoša dotāciju, mikrofinansējuma un finanšu instrumentu ar kapitāla atlaidēm izmantošana mazina šķēršļus MVU darbībai laukos.

Mājokļu kvalitāte un pieejamība

- ES un Latvijas uzmanības centrā mājokļi kā attīstības šķērslis: atveseļošanas fondi, kohēzijas politika un jaunās ES debates par mājokļiem paver telpu lauku īres un renovācijas programmām.
- "Jaunpienācēju" piesaiste: jauno ģimeņu un speciālistu pārcelšanās no pilsētām uz laukiem rada pieprasījumu pēc dzīvojamo māju attīstības. To veicina vēlme pēc augstas kvalitātes dzīves vides, drošības, miera un dabas tuvuma.
- Degradētu ēku atdzīvināšana: neizmantotu publisko vai privāto ēku (piemēram, agrāko pašvaldības pakalpojumu vai privātu ražošanas ēku) pielāgošana dzīvojamai vai jauktas izmantošanas mērķiem (kopstrādes un dzīvošanas telpas) ir stratēģiska izaugsmes punkts.
- Publiskā un privātā sektora partnerības (PPP) modeļi: ļauj pašvaldībām risināt mājokļu trūkumu tur, kur tirgus nespēj darboties.

Pieejamība un pakalpojumi

- Inovatīvi pakalpojumu sniegšanas modeļi: potenciāls mobilajiem pakalpojumiem (piemēram, mobilajām zobārstniecības klīnikām, aptiekām vai "biblio-busiem") un attālinātai pakalpojumu sniegšanai, izmantojot digitālos kioskus, lai nodrošinātu pieejamību teritorijās ar zemu apdzīvotības blīvumu un samazinātu atkarību no fiziska tuvuma.
- ES atbalsts pakalpojumu inovācijai un sociālajai iekļaušanai: pilotprogrammas ļauj testēt jaunus pakalpojumu modeļus lauku vidē.
- Kopiena kā inovators: viedā ciema koncepts mudina kopienas izmantot tehnoloģiskas un sociālas inovācijas, lai risinātu vietējās transporta, drošības un sociālās vajadzības.

Smadzeņu aizplūšana, noturēšana un atgriešanās

- Attālinātais darbs un kopstrādes telpas: attālinātais darbs ļauj augsti kvalificētiem, globāli nodarbinātiem profesionāļiem dzīvot laukos. Kopstrādes telpu un atbalsta ekosistēmas izveide attālinātajiem darbiniekiem nodrošina šiem profesionāļiem nepieciešamo infrastruktūru un sociālo vidi.
- Jauniešu uzņēmējdarbības un prasmju iniciatīvas: ES, nacionālas un citas atbalsta programmas arvien vairāk atbalsta jauniešu vadītus uzņēmumus, jaunuzņēmumus un sociālo inovāciju lauku teritorijās, palīdzot integrēt jauniešus vietējā ekonomikā.
- Remigrācijas programmas: mērķtiecīgu pasākumu īstenošana, lai piesaistītu atpakaļ bijušos iedzīvotājus, izceļot uzlabotus vietējos pakalpojumus un nodarbinātības iespējas ar augstu pievienoto vērtību.
- Kopienas iniciatīvās balstīta iedzīvotāju piesaiste: spēcīga vietējā identitāte, pilsoniskā iesaistīšanās un līdzdalīga pārvaldība darbojas kā jauniešu balsts.

Pārvaldība, starpnozaru un dažādu līmeņu sadarbība

- Līdzdalība no apakšas uz augšu: NVO, iedzīvotāju padomju un neformālu aktīvistu grupu lomas stiprināšana lēmumu pieņemšanā un pakalpojumu sniegšanā (piemēram, pašvaldību funkciju deleģēšana) veicina kopienas līdzdalību un noturību, kā arī nodrošina vietējās zināšanas un to, ka attālo pagastu vajadzības tiek uzklautas.
- Multifondu un daudzlīmeņu pārvaldības pieejas: atvērtības palielināšana dažādu ES un arī valsts finansējuma stratēģiskai apvienošanai vietējā līmenī, balstoties uz konkrētās teritorijas unikalitāti un vajadzībām.
- Arvien pieaugoša lauku filtra un teritoriālās marķēšanas atpazīstamība rada iespēju labāk izsekot un novirzīt finansējumu lauku teritorijām.
- Reģionu un vietējo iesaistīto pušu lomas stiprināšana: reģionālā attīstības plānošana un vietējās rīcības grupas nodrošina platformas risinājumu kopīgai izstrādei un īstenošanai.

Kā jūsu reģions var stratēģiski reaģēt uz šīm iespējām, izmantojot politikas pilnveidi?

Latvijas lauku reģioni var **stratēģiski rīkoties, izmantojot pieejamās iespējas, pārorientējot politikas īstenošanu uz vietējām, integrētām un kopienu vajadzībām un iniciatīvā balstītām pieejām.**

Uzņēmējdarbības un nodarbinātības dažādošanas jomā MVU un ekonomiski aktīvie indivīdi būtu jāatbalsta ar instrumentiem, kas pielāgoti mazapdzīvotām vietām un sezonālai ekonomikai. Pieaugošās attālinātā un hibrīddarba tendences prasa mērķtiecīgu atbalstu kopstrādes telpām, digitālajām prasmēm un vietējām uzņēmējdarbības ekosistēmām.

Mājokļu jomā reģioniem būtu jāsaskaņo ES finansējums, lai attīstītu īres mājokļus, renovācijas shēmas un publiskā un privātā sektora partnerības modeļus arī lauku teritorijās, kas tieši atbalstītu darbaspēka piesaisti un remigrāciju.

Pieejamības un pakalpojumu jomā digitalizācija, pieprasījumam atbilstošs transports un daudzfunkcionāli pakalpojumu centri būtu jāpaplašina, izmantojot ES, valsts un privātos-publiskos sadarbības finansējumus, kā arī viedo ciemu iniciatīvas, samazinot atkarību no centralizētiem modeļiem.

Lai risinātu intelektuālā darbaspēka emigrācijas problēmu, politikai jāstiprina jauniešu uzņēmējdarbība laukos, remigrācijas stimuli un uz kopienu balstīti jauniešu noturēšanas vai piesaistes modeļi, iekļaujot tos ilgtermiņa vietējās stratēģijās, nevis īstermiņa projektos.

Visās nozarēs **ieviests lauku filtrs (Rural Proofing), teritoriālā marķēšana un multifondu pieeja nodrošinātu, ka iespējas pārvēršas taustāmos rezultātos laukos un mērogojamā labajā praksē.**

Konkrēti iespējamie virzieni:

- **Finansējuma sadalē ieviest diferencētu lauku teritoriju klasifikāciju:** nodalīt teritorijas ar attīstības un izaugsmes potenciālu ("**iespēju laukus**") pretstatā teritorijām ar strukturāliem izaicinājumiem un demogrāfisko risku ("**dzīvotspējas laukus**"), t.sk. pierobežas un attālos reģionus, un katrai no tām noteikt atšķirīgus rādītājus un atbalsta intensitāti;
- **Padarīt lauku teritoriju unikalitātes atpazīšanu reālu:** pirms reformu un atbalsta programmu (izglītība, veselība, mobilitāte, digitālā vide u.c.) pieņemšanas tām piemērot "lauku filtru" un izstrādāt pasākumu kopu, ja ietekme uz laukiem ir negatīva;
- **Iekļaut attālinātā darba piesaisti kā uzdevumu reģionālajā politikā:** kopstrādes telpas, bērnu aprūpe, digitālā pēdējā jūdze un nodrošināta mobilitāte varētu būt kā "jaunpienācēju gatavības standarts", ko pašvaldības varētu ieviest un novērtēt;
- **Ieviest pieprasījumam atbilstošu mobilitāti kā vispārpieņemtu praksi:** pāreja no fiksētiem maršrutiem uz pieprasījumā balstītu transportu (digitālā plānošana, koplietošanas autoparks, kuponi u.tml.);
- **Izveidot lauku mājokļu instrumentus:** reģionālo vai pašvaldību publiskā un privātā sektora partnerības īres mājokļiem un atbalsta mehānismus renovācijai, tostarp veicinot brīvdienu mājokļu nodošanu īrei.
- **Aprite un bioekonomikas klasteri:** bioekonomikas un aprites ekonomikas klasteri (piemēram, koksne, pārtika, atjaunojamie energoresursi, dabā balstīts tūrisms) ar kopīgām mārketinga/logistikas un prasmju programmām.
- **"Viedo ciemu" iniciatīvas spēcīgāšana:** būtu jāatbalsta kopienas, kas izstrādā savas attīstības stratēģijas un rīcības plānus un ievieš inovācijas, lai risinātu sociālās, vides vai ekonomiskās problēmas.
- **"Lauku biļetes" izmantošana jaunu uzņēmumu veidošanai:** lai motivētu jauniešus un jaunos uzņēmējus uzsākt uzņēmējdarbību tieši lauku teritorijās, jāizmanto vienkāršoti finansēšanas instrumenti.

Draudi

Zemāk uzskaitiet draudus, piemēram:

- Ārēji riski, kas var negatīvi ietekmēt lauku attīstību (piemēram, starptautiskā politiskā situācija, klimata pārmaiņas, globālās tendences);
- Politiskā nenoteiktība vai centralizācijas tendences;
- Ekonomiskā lejupslīde, kas ietekmē vietējo nodarbinātību;
- Risks tikt vēl vairāk marginalizētam nacionālo stratēģiju ietvaros.

Uzņēmējdarbība un nodarbinātība

- Ģeopolitiskā nestabilitāte: karš Ukrainā un situācija kaimiņvalstīs (Krievijā, Baltkrievijā) veido nedrošu vidi, apdraud ārvalstu investīcijas un aptur ekonomisko starpvalstu sadarbību.

- Ekonomiskās svārstības un ārējie satricinājumi: globālā ekonomikas lejupslīde, inflācija un enerģijas cenu svārstības nesamērīgi ietekmē MVU laukos ar ierobežotām finanšu rezervēm.
- Pārmērīga investīciju koncentrācija pilsētās: finansiālie atbalsta mehānismi rada risku pastiprināt centru un perifērijas dinamiku, nostādot lauku MVU strukturāli neizdevīgā stāvoklī.
- Nevēlama finanšu politika: konservatīva komercbanku aizdevumu politika bieži izslēdz lauku uzņēmējus, īpaši jauniešus, jo teritorijas, kas atrodas tālu no reģionālajiem centriem, tiek uztvertas kā ar augstu risku.
- Automatizācijas palielināšana bez paralēlas pārkvalifikācijas: produktivitātes pieaugums var samazināt nodarbinātības iespējas, ja to nepapildina mērķtiecīga prasmju attīstība.

Mājokļu kvalitāte un pieejamība

- Neatgriezeniska iedzīvotāju skaita samazināšanās: darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju un jauniešu nepārtraukta emigrācija uz pilsētām vai ārzemēm rada "vakuumu", kas apdraud atsevišķu lauku teritoriju dzīvotspēju.
- Intelektuālā potenciāla zudums: "smadzeņu aizplūšana" noved pie kopienu līderu trūkuma un esošo aktīvistu "izdeģšanas", kas var apturēt vietējās iniciatīvas.
- Demogrāfiskais spiediens: strauji novecojoša sabiedrība rada slodzi sociālās un veselības aprūpes sistēmām, savukārt jauno ģimeņu skaita samazināšanās samazina vietējo izglītības iestāžu un kopienu kopējo ilgtermiņa dzīvotspēju.
- Renovācijas resursu trūkums: augstās būvmateriālu un energoefektivitātes tehnoloģiju izmaksas apvienojumā ar zemiem vietējiem ienākumiem rada esošā dzīvojamā fonda tālākas pasliktināšanās risku, apgrūtinot "jaunpienācēju" piesaisti.
- Vides riski: klimata pārmaiņas rada tiešus draudus biežāku plūdu, piekrastes erozijas un citu aspektu dēļ, kas var degradēt dzīvojamo infrastruktūru un samazināt īpašumu vērtību.

Pieejamība un pakalpojumi

- Pakalpojumu tīkla samazināšana: pieejas, kas piešķir prioritāti attīstības centriem, noved pie lauku skolu, pasta nodaļu un medicīnas iestāžu slēgšanas, vēl vairāk pasliktinot dzīves kvalitāti un palielinot "attālā stāvokļa efektu".
- Infrastruktūras degradācija: pastāvīgs grants ceļu uzturēšanas finansējuma trūkums apdraud attālu teritoriju fizisko pieejamību, kavējot gan iedzīvotāju mobilitāti, gan uzņēmumu loģistiku.
- Sabiedriskā transporta dzīvotspējas samazināšanās: pieaugošās izmaksas un uz efektivitāti vērstas reformas rada risku vēl vairāk samazināt mobilitātes iespējas laukos.
- Digitālās plaisas pastāvēšana: nevienmērīga platjoslas kvalitāte un digitālo prasmju trūkums var apdraudēt e-pakalpojumu un attālinātā darba potenciālu.

Smadzeņu aizplūšana, noturēšana un atgriešanās

- Pastāvīgā jauniešu emigrācija: stabilu darbavietu, mājokļu un pakalpojumu trūkums turpina mudināt jauniešus doties uz pilsētām vai ārzemēm.
- Vāja paaudžu atjaunošanās: iedzīvotāju novecošanās un zema imigrācija rada ilgtermiņa demogrāfiskās nelīdzsvarotības risku.

- Ierobežota pievilcība kvalificētiem atgriezušajiem: bez integrētiem darba, mājokļa un pakalpojumu risinājumiem remigrācija joprojām ir selektīva un nestabila.

Pārvaldība, starpnozaru un dažādu līmeņu sadarbība

- Centralizācija un politikas neatbilstība vietējām vajadzībām: administratīvi teritoriālā reforma ir veicinājusi pārvaldības centralizāciju, kā rezultātā attālie pagasti bieži jūtas atsvešināti no lēmumu pieņemšanas procesiem un pastāv risks, ka to specifiskās vajadzības netiek pietiekami ņemtas vērā lielāko pašvaldību centros.
- Ģeopolitiskie un drošības riski: pierobežas reģioni saskaras ar paaugstinātu nenoteiktību, kas ietekmē investoru uzticēšanos, mobilitāti un demogrāfisko stabilitāti.
- Politikas centralizācija un samazināta vietējā autonomija: standartizēti programmu noteikumi var vājināt vietējo iesaistīto īstenotāju spēju reaģēt uz lauku vajadzībām konkrētā teritorijā.
- Sadrumstalotība un politikas nestabilitāte: biežas izmaiņas, īsi finansēšanas cikli un ilgtermiņa redzējuma trūkums samazina paredzamību iesaistītajām pusēm reģionos.
- Nepietiekama lauku filtra (Rural Proofing) izmantošana: vienoti rādītāji un uz pilsētām orientēti kritēriji rada risku sistemātiski izslēgt lauku teritorijas.

Ko var darīt, lai prognozētu vai mazinātu šos draudus, izmantojot labāku teritoriālo pārvaldību, sadarbību vai politikas risinājumus?

Lai mazinātu galvenos apdraudējumus Latvijas lauku teritorijās, **ir nepieciešama spēcīgāka teritoriālā pārvaldība, politikas paredzamība un diferencētas pieejas.**

Lai cīnītos pret iedzīvotāju skaita samazināšanos un darbaspēka trūkumu, attīstības plānošanā nodarbinātība, mājokļi un pakalpojumu nodrošināšana ir jāintegrē saskaņotās teritorijas vajadzībām atbilstošās vietējās "pakās", jo īpaši attālinātās un pierobežas teritorijās, nevis jāaplūko tie kā atsevišķi nozaru pasākumi.

Sabiedrības virzītas pārvaldības (LEADER/SVVA, iedzīvotāju padomes u.c.) stiprināšana var palīdzēt saglabāt vietējo pārvaldību un novērst sociālo atstumtību.

Lai risinātu centralizācijas un pakalpojumu attālināšanās problēmas, gan nacionāla, gan ES mēroga politiku īstenošanā ir sistemātiski jāpiemēro lauku filtrs un teritoriālā marķēšana, nodrošinot, ka lēmumi par pakalpojumu nodrošināšanu, transportu un infrastruktūru atspoguļo zema blīvuma realitāti.

Paredzamību var uzlabot, izmantojot daudzgadu finansēšanas ciklus un vienkāršotas procedūras, tādējādi samazinot politikas svārstīguma un administratīvā sloga ietekmi uz mazajiem īstenotājiem un iesaistītajām pusēm.

Ģeopolitiskie un ekonomiskie riski, īpaši austrumu pierobežas reģionos, prasa pielāgotu investīciju atbalstu, uzlabotu noturības plānošanu un mērķtiecīgus stimulus šo teritoriju uzņēmumiem un rīcībām mājokļu pieejamības un kvalitātes uzlabošanai.

Kopumā **koordinēta daudzlīmeņu pārvaldība un uz vietu balstīta politikas izstrāde ir būtiska, lai novērstu turpmāku marginalizāciju un saglabātu lauku dzīvotspēju.**

Konkrēti iespējamie virzieni:

- **"Lauku filtra" (Rural Proofing) īstenošana:** ir jānodrošina, ka nacionāla mēroga politikas (piemēram, skolu vai medicīnas iestāžu tīklu reformas) ietekme uz konkrētām lauku teritorijām tiek pārbaudīta, lai novērstu turpmāku iedzīvotāju aizplūšanu;
- **Apturēt "centru absorbciju":** pieprasīt teritoriālo marķēšanu integrētajos plānos un publiskot, kur finansējums nonāk reģionos (teritoriālo vienību līmenī), paredzot korekcijas mehānismus, ja īpatsvars lauku teritorijām samazinās;
- **Vieda sašaurināšanās plānošana:** jāizveido mehānismi, kas ļauj pašvaldībām pielāgot pakalpojumu nodrošināšanas tīklus un infrastruktūru iedzīvotāju skaita izmaiņām, nezaudējot kvalitāti;
- **Koordinējošas vienības izveide ar lauku teritorijām un lauku attīstību saistītiem jautājumiem:** jāievieš vairāku fondu koordinācijas modelis, lai novērstu "silo" efektu un nodrošinātu mērķtiecīgu finansējuma piešķiršanu un problēmu risināšanu lauku attīstībai;
- **Depopulācijas novēršanas ierosinātājs:** definēt "agrīnās brīdināšanas rādītājus" (uzņemto skolēnu skaits, ģimenes ārstu pieejamība, transporta biežums, brīvo darbavietu skaits) un aktivizēt automātisku atbalstu, kad noteiktais sliekšnis tiek pārsniegts;
- **Stabilizēt politikas vidi mazajiem dalībniekiem:** ieviest daudzgadu konkursus (t.i. mazinot ikgadējo pieteikšanās apjomu), ilgākus īstenošanas periodus un vienkāršotas izmaksu iespējas maziem projektiem (izvairīties no "lielas birokrātijas par mazu naudu");
- **Digitālā pieejamība kā pamattiesība:** visā Latvijas teritorijā jānodrošina pietiekamas kvalitātes ātrgaitas interneta "pēdējā jūdze", lai pilnībā izmantotu attālinātā darba un e-pakalpojumu potenciālu;
- **Mājokļu fonds un finanšu garantijas:** jāizstrādā valsts mēroga instrumenti, kas mazīna komercbanku riskus un atbalsta mājokļu būvniecību vai labiekārtošanu reģionos, lai piesaistītu speciālistus;
- **Kopienų noturības un civilās aizsardzības stiprināšana:** ņemot vērā ģeopolitisko situāciju, īpaši pierobežas teritorijās, civilās aizsardzības aktivitātēm jābūt arī kopienu līmenī, veicinot iedzīvotāju pašorganizēšanos un drošību;
- **Ģeopolitisko risku mazināšana MVU:** mērķtiecīgas garantijas, apdrošināšana un investīciju stimuli pierobežas teritorijām; tirgu dažādošana, izmantojot klasterus un eksporta atbalstu;
- **Sadarbība enerģētiskās neatkarības jomā:** jāatbalsta tādu energokopienų veidošanās, kas izmanto vietējos atjaunojamos resursus, mazinot enerģijas cenu svārstību ietekmi uz vietējo ekonomiku un mājsaimniecībām.

7.No esošās situācijas uz stratēģisko fokusu

7.1. No esošās situācijas uz labo praksi

Pēc esošās situācijas analīzes pabeigšanas, lūdzu, pārdomāiet turpmāk minēto, lai sagatavotos 2. posmam - labās prakses atlasei. Šī refleksija palīdzēs noteikt, kādas prakses būtu relevantas un pārnesamas jūsu reģiona vajadzībām.

Identificējiet līdz trim galvenajiem tematiskiem izaicinājumiem vai attīstības trūkumiem jūsu reģionā, balstoties uz iepriekš veiktajiem novērtējumiem.

Katram izaicinājumam paskaidrojiet:

- Kāda ir būtība un kā tas izpaužas datos?
- Kāpēc esošie politikas instrumenti nav spējuši to pilnībā risināt?
- Kāda veida inovatīva prakse (piemēram, pārvaldības modelis, finansēšanas pieeja, pakalpojumu metode) varētu palīdzēt?
- Kurā politikas instrumentā šo praksi varētu integrēt?

1. izaicinājums: Depopulācijas, pakalpojumu samazināšanās un pieejamības pasliktināšanās pašpastiprinošais cikls.

Lauku teritorijās Latvijā vērojama kumulatīva dinamika, kur iedzīvotāju samazināšanās mazina pieprasījumu pēc pakalpojumiem un sabiedriskā transporta, kas savukārt noved pie pakalpojumu konsolidācijas un pieejamības pasliktināšanās. Dati liecina par būtisku iedzīvotāju skaita kritumu lauku teritorijās (- 14% valstī kopumā laikā no 2014. līdz 2024. gadam, līdz pat - 23,5% Latgalē), kā arī ievērojamu pakalpojumu infrastruktūras samazināšanos, piemēram, vispārējās izglītības iestāžu skaita kritumu (- 40-50%) un pasta nodaļu skaita samazināšanos (no aptuveni 618 līdz 155 Latvijā kopā). Datu trūkums par ceļā pavadīto laiku pilnībā neatspoguļo teritoriālo ietekmi, taču intervijās sniegtā informācija un identificētās prakses apstiprina pieaugošu attālinātību no pakalpojumiem un infrastruktūras.

Esošie politikas instrumenti galvenokārt ir balstīti nozarēs un orientēti uz efektivitāti, koncentrējoties uz pakalpojumu optimizāciju atbilstoši izmantošanas apjomu. Transporta, izglītības un veselības pakalpojumu plānošana balstīta uz pieprasījuma samazināšanos, bet sistemātiski nerisina šo procesu radītās sekas konkrētajās teritorijās. Rezultātā optimizācijas pasākumi netieši pastiprina depopulācijas tendences, nevis stabilizē dzīves apstākļus laukos.

Potenciālā inovatīvā prakse: integrētas, vietas vajadzībās balstītas pieejas, kurās tiek koordinēti dažādi finansējuma avoti un nozaru politikas, piemēram, pakalpojumu nodrošināšana, kas apvienotu mobilitāti, pakalpojumu pieejamību un kopienas iniciatīvas, izmantojot kohēzijas politikas īstenošanas nosacījumus, kas pielāgoti teritoriālajai dažādībai un ietver lauku filtra (rural proofing) principus dažādos pārvaldības līmeņos.

2. izaicinājums: Jauniešu emigrācija un cilvēkkapitāla zudums.

Neto migrācijas bilance vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem joprojām ir negatīva visos Latvijas reģionos. Jaunieši pamet lauku teritorijas, lai dotos iegūt izglītību un bieži neatgriežas kvalitatīvu darba iespēju un pieejama mājokļa trūkuma dēļ.

Lauku teritoriju jaunieši attīstības plānošanā reti tiek definēti kā atsevišķa mērķgrupa – atbalsts galvenokārt ir vērstas vai nu uz jautājumiem par nodarbinātību vai jaunatnes politiku kopumā, nevis uz specifiskiem atgriešanās veicināšanas instrumentiem vai jauniešu uzņēmējdarbības attīstību tieši lauku teritorijās.

Potenciālā inovatīvā prakse: lauku jauniešu vai jauno speciālistu programmas, īpaši uzņēmējdarbības atbalsta instrumenti lauku jauniešiem (piemēram, īpašas nodokļu zonas vai granti jauniešiem laukos), kā arī iniciatīvas “pārcelties uz laukiem vai palikt laukos”, kas nodrošina atbalstu mājokļa pieejamībai, nodarbinātībai un dzīves kvalitātes uzlabošanai lauku teritorijās.

3. izaicinājums: Nepietiekami izmantots kopienu potenciāls lauku noturības stiprināšanā.

Latvijas lauku teritorijās pastāv spēcīgas “no apakšas uz augšu” iniciatīvas ar labu kapacitāti, ko nodrošina LEADER/SVVA pieeja, nevalstiskās organizācijas, viedie ciemi, iedzīvotāju padomes (vairāk nekā 300 padomes un vairāk nekā 120 viedo ciemu kustības dalībnieki) un citi. Vienlaikus joprojām ir aktuāli izaicinājumi mājokļu pieejamībā, jauniešu noturēšanā un vietējo pakalpojumu nodrošināšanā. Mājokļu fonds noveco, saglabājas neizmantotu mājokļu un pieejamības neatbilstības problēmas, un jauniešu migrācija vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem visos reģionos joprojām ir negatīva.

Kopienas iniciatīvas bieži risina šos jautājumus vietējā līmenī, taču to ietekme bieži ir fragmentēta un balstīta uz atsevišķiem projektiem. Kopienas īstenojamie risinājumi galvenokārt tiek atbalstīti ar neliela apjoma vai īstermiņa instrumentiem, kas ierobežo to spēju risināt strukturālus izaicinājumus un paplašināt veiksmīgas prakses.

Potenciālā inovatīvā prakse: kopienās balstītas un vietas vajadzībās balstītas pieejas, kas integrē dzīvojamā fonda pieejamību, jauniešu iesaistīšanos, pakalpojumu pieejamību, vietējās ekonomikas attīstību un inovācijas, nodrošinot ilgtermiņa un koordinētus risinājumus lauku teritoriju noturības stiprināšanai.

7.2. SVID kā filtrs labās prakses atlasēi

Kad SVID analīze ir veikta, izmantojiet to kā stratēģisku filtru, lai fokusētu labās prakses meklēšanu. Lūdzu, atbildiet:

Kuras 1–2 galvenās **vājās puses** būtu jārisina, izmantojot citu reģionu labās prakses pielāgošanu? Kuras 1–2 **iespējas** varētu tikt atvērtas, mācoties no citiem reģioniem? Tas palīdzēs nodrošināt, ka atlasītās labās prakses tieši atbilst jūsu attīstības prioritātēm un politikas pilnveides mērķiem.

Nozīmīgākās vājās puses:

Nevienmērīga piekļuve pamatpakalpojumiem un sabiedriskā transporta nodrošinājuma samazināšana. Tas ir viens no tiešākajiem depopulācijas un pieejamības savstarpēji pastiprinošā cikla virzītājspēkiem. Tā kā veselības aprūpes, izglītības, pasta un sociālie pakalpojumi kļūst arvien centralizētāki, lauku iedzīvotāji saskaras ar garākiem ceļošanas attālumiem un lielāku atkarību no privātā transporta. Vienlaikus standartizēti sabiedriskā transporta modeļi ir samazinājušies zemās izmantošanas dēļ, vēl vairāk ierobežojot funkcionālo pieejamību, jo īpaši jauniešiem, vecāka gadagājuma cilvēkiem un maznodrošinātiem iedzīvotājiem. Tas rada pašpastiprinošu dinamiku: iedzīvotāju skaita samazināšanās samazina pieprasījumu pēc pakalpojumiem, kas noved pie pakalpojumu optimizācijas, kas savukārt vēl vairāk samazina teritorijas pievilcību un paātrina iedzīvotāju aizplūšanu. Šīs vājās puses novēršana, izmantojot labās prakses, piemēram, pieprasījumam pielāgotu mobilitāti, integrētus pakalpojumu centrus un teritoriāli diferencētu pakalpojumu plānošanu, ir būtiska, lai stabilizētu dzīves apstākļus laukos.

Sadrumstalota pārvaldība un ierobežota vietējā institucionālā kapacitāte. Centralizācija un nozaru griezumā organizēta politikas īstenošana ierobežo spēju elastīgi reaģēt uz konkrētām teritoriju unikālajām vajadzībām. Intervijas un politikas plānošanas dokumentu analīze liecina, ka pašvaldības, īpaši attālos lauku apvidos, saskaras ar cilvēkresursu trūkumu, ierobežotu plānošanas un īstenošanas kapacitāti un bieži vien fragmentētām investīcijām vai projektiem. Esošie nozaru instrumenti optimizē atsevišķus pakalpojumus (transportu, izglītību, veselības aprūpi), balstoties galvenokārt uz efektivitātes kritērijiem, neņemot vērā to kumulatīvo ietekmi uz teritorijas attīstību. Šāda pārvaldības sadrumstalotība neļauj koordinēti reaģēt uz iedzīvotāju skaita samazināšanos un pieejamības izaicinājumiem.

Iespējas, ko varētu izmantot, mācoties no citiem reģioniem:

Lauku filtrs (Rural Proofing), integrēta lauku stratēģija un koordinācijas mehānismi. Citas Eiropas valstis ir izstrādājušas nacionāla mēroga stratēģijas lauku teritorijām vai ilgtermiņa lauku vīzijas, kuras papildina izveidoti lauku filtra novērtēšanas sistēmas un īpašas koordinācijas struktūras lauku attīstības jautājumiem. Šādi mehānismi nodrošina, ka nozaru politikas (transporta, veselība, izglītība, mājokļi un ekonomiskā attīstība) tiek izvērtētas un koordinētas no teritoriālās perspektīvas. Skaidra lauku vīzija nosaka stratēģisku virzienu, savukārt lauku filtrs un koordinācijas struktūras nodrošina tās īstenošanu dažādās nozaru ministrijās un dažādos pārvaldības līmeņos. Tas uzlabo politikas saskaņotību un novērš neparedzētu negatīvu ietekmi, ko rada nozaru optimizācija. Šādu pieeju pielāgošana Latvijā varētu stiprināt politikas saskaņotību, uzlabot investīciju teritoriālo marķēšanu, nodrošināt finansējuma atbilstību vietējām vajadzībām un veicināt

koordinētu, uz nākotni vērstu pieeju pieejamības, pakalpojumu un demogrāfiskās noturības jautājumu risināšanai.

Lauku dzīvotspējas prakses, kas pārtrauc pašpastiprinošo iedzīvotāju skaita samazināšanās, pakalpojumu samazināšanās un pieejamības pasliktināšanās ciklu.

Integrēti lauku dzīvotspējas modeļi, kas saglabā pakalpojumu pieejamību, neskatoties uz iedzīvotāju skaita samazināšanos, ir nozīmīga iespēja pilotēšanai. Tie ietver daudzfunkcionālus pakalpojumu centrus, mobilos un pieprasījumā balstītus pakalpojumus, koordinētus mobilitātes risinājumus un vietējo kopienu veidotu pakalpojumu nodrošināšanu. Šādas pieejas pāriet no reaktīvas pakalpojumu konsolidācijas uz proaktīvu teritoriālo stabilizāciju. Mācīšanās no šādiem piemēriem var palīdzēt Latvijas lauku teritorijās saglabāt funkcionālo pieejamību, mazināt teritoriālo izolāciju un palēnināt iedzīvotāju skaita samazināšanās kumulatīvo ietekmi, īpaši attālās teritorijās ar zemu iedzīvotāju blīvumu.

8. Pielikums: RuralProof kopējā terminoloģija

Šī terminoloģijas vārdnīca ir izveidota, lai nodrošinātu, ka RuralProof tematisko aktivitāšu laikā partneri izprot biežāk lietotos tehniskos jēdzienus vienotā vai vismaz līdzīgā veidā. Šī dokumenta autori apzinās, ka nevienam no šiem terminiem nav vienotas un vispārpieņemtas definīcijas Eiropas Savienībā vai plašāk. Tāpēc mērķis ir piedāvāt saprotamus, pieņemamus un praktiski izmantojamus skaidrojumus, kas atbilst partnerības vajadzībām.

Mēs iesaistījām RuralProof partnerus terminoloģijas precizēšanā periodā pirms sākuma sanāksmes un šie jēdzieni tika apspriesti arī atklāšanas pasākumā. Tomēr iespējama arī turpmāka precizēšana projekta īstenošanas gaitā.

Mūsu mērķis ir, lai šie tehniskie termini ar šeit definēto saturu tiktu izmantoti gan esošās situācijas analīzē, gan arī turpmākajos projekta rakstiskajos materiālos un prezentācijās.

LAUKU TERITORIJA

Lauku teritorija ir reģions, ko raksturo salīdzinoši zems iedzīvotāju blīvums, nelielas apdzīvotās vietas vai ciemi, kā arī atkarība no lauksaimniecības, dabas resursiem vai tūrismu. Šādās teritorijās bieži sastopamas problēmas ar infrastruktūru, demogrāfiju un piekļūstamību, lai gan attīstības potenciāls un sociāli ekonomiskā struktūra var būt dažāda.

Lauku teritorija (parasti) ir telpiska sistēma, kuras iedzīvotājiem ir tieša piekļuve ekosistēmas pakalpojumiem (nodrošinošiem, regulējošiem, kultūras), lieliem vides resursiem uz vienu iedzīvotāju, kā arī augsta frekvences personiskā mijiedarbība vietējā sabiedrībā.

LAUKU ATTĪSTĪBA

Lauku attīstība ir daudzdimensionāls, uz vietas balstīts politikas process, kura mērķis ir uzlabot dzīves kvalitāti, ekonomisko un sociālo vitalitāti, kā arī vides ilgtspēju lauku teritorijās. Tā vienlaikus uzlabo arī šo teritoriju noturību, veicot ieguldījumus infrastruktūrā, pamata pakalpojumu pieejamībā (piemēram, transports, veselības aprūpe, izglītība, ūdensapgāde), inovācijās un sabiedrības iesaistē. Šī attīstība bieži vien ir saskaņota ar ES stratēģijām, piemēram, Kopējo lauksaimniecības politiku (KLP) un Viedo specializāciju.

Noturības stiprināšana ļauj lauku kopienām un teritorijām izturēt, pielāgoties un atjaunoties pēc vides, ekonomiskiem un sociāliem satricinājumiem, piemēram, klimata pārmaiņām (plūdi, sausums, ekstrēmi laikapstākļi), dabas katastrofām, demogrāfiskas un ekonomiskas lejupslīdes.

Lauku attīstībai jāstiprina vietējā konkurētspēja, balstoties uz unikāliem resursiem, piemēram: pārtikas, enerģijas un ūdens ražošanu, ainavas un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, sociālo inovāciju. Tāpat jāuzlabo infrastruktūra, pakalpojumi un dzīves kvalitāte, lai piesaistītu un noturētu iedzīvotājus, investīcijas un talantus.

TELPISKĀ / TERITORIĀLĀ ATTĪSTĪBA

Telpiskā jeb teritoriālā attīstība attiecas uz stratēģisku zemes, infrastruktūras un pakalpojumu plānošanu un koordinētu izmantošanu teritorijā, lai panāktu līdzsvarotu reģionālo attīstību. Tā apvieno sociālos, vides un ekonomiskos mērķus, veicina: teritoriālo kohēziju, efektīvu zemes izmantošanu (prioritāri atjaunojot degradētas, neizmantotas teritorijas, nevis nosakot funkcijas piespiedu kārtā), savienojamību starp pilsētām un laukiem. Tā stiprina pilsētu–lauku partnerības un funkcionālo savstarpējo atkarību pakalpojumu, darba tirgus, mobilitātes, pārtikas sistēmu un klimata adaptācijas kontekstā. Lauku attīstība ir teritoriālās attīstības sastāvdaļa.

ATPALIKUŠS (LAUKU) REĢIONS

Atpalicis reģions ir teritorija ar pastāvīgām sociāli ekonomiskām problēmām, salīdzinot ar valsts vai ES vidējiem rādītājiem (atkarībā no konteksta). Tās var ietvert: zemu IKP, zemu konkurētspēju, ierobežotas nodarbinātības iespējas, vāju infrastruktūru, mazu inovāciju spēju, sarežģītus ģeogrāfiskos apstākļus (piemēram, kalnainas vai attālas teritorijas). Šādām teritorijām nepieciešami mērķēti, uz vietu balstīti politikas risinājumi.

SAMAZINOŠS REĢIONS

Samazinošs/sarūkošs (*shrinking region*) reģions piedzīvo pastāvīgu iedzīvotāju skaita samazinājumu, ko izraisa: negatīva migrācijas bilance, novecojošs iedzīvotāju sastāvs, ekonomiskā stagnācija, zems dzimstības līmenis. Samazināšanās tendences ietekmē: darba tirgu, pakalpojumu pieejamību, reģiona ekonomisko dzīvotspēju. Šādos gadījumos nepieciešamas inovatīvas atjaunošanās stratēģijas.

9. Izmantotie avoti

I. Nacionāla mēroga attīstības un stratēģiskie dokumenti

Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*.

Zemkopības ministrija. Latvijas Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) stratēģiskais plāns 2023.–2027. gadam.

Latvijas Republikas Saeima. *Teritorijas attīstības plānošanas likums*.

Latvijas Republikas Saeima. *Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums*.

Latvijas Republikas Ministru kabinets. (2020). *Nacionālais attīstības plāns 2021–2027*.

Finanšu ministrija (2022). Eiropas Savienības kohēzijas politikas programma 2021.–2027.gadam

Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija. (2021). *Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021–2027*.

II. Reģionāla un vietēja mēroga attīstības dokumenti

Plānošanas reģionu dokumenti:

Kurzemes plānošanas reģions. (2007). *Attīstības programma 2007–2013*.

Kurzemes plānošanas reģions. (2010). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030*.

Kurzemes plānošanas reģions. (2014). *Attīstības programma 2014–2020*.

Kurzemes plānošanas reģions. (2016). *Deinstitucionalizācijas plāns 2016–2020*.

Kurzemes plānošanas reģions. (2021). *Attīstības programma 2021–2027*.

Kurzemes plānošanas reģions. (2021). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2035*.

Latgales plānošanas reģions. (2007). *Attīstības programma 2007–2013*.

Latgales plānošanas reģions. (2010). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030*.

Latgales plānošanas reģions. (2014). *Attīstības programma 2014–2020*.

Latgales plānošanas reģions. (2016). *Deinstitucionalizācijas plāns 2016–2020*.

Latgales plānošanas reģions. (2021). *Attīstības programma 2021–2027*.

Latgales plānošanas reģions. (2021). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2035*.

Rīgas plānošanas reģions. (2007). *Attīstības programma 2007–2013*.

Rīgas plānošanas reģions. (2010). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030*.

Rīgas plānošanas reģions. (2014). *Attīstības programma 2014–2020*.

Rīgas plānošanas reģions. (2021). *Attīstības programma 2021–2027*.

Rīgas plānošanas reģions. (2021). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2035*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2007). *Attīstības programma 2007–2013*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2010). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2014). *Attīstības programma 2014–2020*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2016). *Deinstitucionalizācijas plāns 2016–2020*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2021). *Attīstības programma 2021–2027*.

Vidzemes plānošanas reģions. (2021). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2035*.

Zemgales plānošanas reģions. (2007). *Attīstības programma 2007–2013*.

Zemgales plānošanas reģions. (2010). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030*.

Zemgales plānošanas reģions. (2014). *Attīstības programma 2014–2020*.

Zemgales plānošanas reģions. (2016). *Deinstitucionalizācijas plāns 2016–2020*.

Zemgales plānošanas reģions. (2021). *Attīstības programma 2021–2027*.

Zemgales plānošanas reģions. (2021). *Ilgspējīgas attīstības stratēģija līdz 2035*.

Pašvaldību dokumenti:

Aizkraukles novada pašvaldība. (2014). Aizkraukles novada integrētā attīstības programma 2014.–2020. gadam.

Aizkraukles novada pašvaldība. (2012). Aizkraukles novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2025. gadam.

Aizputes novada pašvaldība. (2019). Aizputes novada attīstības programma 2019.–2025. gadam.

Auces novada pašvaldība. (2012). Auces novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Balvu novada pašvaldība. (2018). Balvu novada attīstības programma 2018.–2024. gadam.

Balvu novada pašvaldība. (2018). Balvu novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam.

Balvu novada pašvaldība. (2014). Balvu novada jaunatnes politikas attīstības stratēģija 2014.–2020. gadam.

Balvu novada pašvaldība. (2012). Balvu novada teritorijas plānojums 2012.–2023. gadam.

Bauskas novada pašvaldība. (2012). Bauskas novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Bauskas novada pašvaldība. (2012). Bauskas novada teritorijas plānojums 2012.–2023. gadam.

Bauskas novada pašvaldība. (2011). Bauskas novada izglītības iestāžu tīkla attīstības un optimizācijas plāns 2011.–2013. gadam.

Brocēnu novada pašvaldība. (2014). Brocēnu novada attīstības programma 2014.–2020. gadam.

Daugavpils valstspilsētas un Augšdaugavas novada pašvaldības. (2022). Daugavpils valstspilsētas un Augšdaugavas novada attīstības programma 2022.–2027. gadam un investīciju plāns 2022.–2024. gadam

Dobeles novada pašvaldība. (2021). Dobeles novada attīstības programmas 2021.–2027. gada investīciju plāns

Dobeles novada pašvaldība. (2014). Dobeles novada attīstības programma 2014.–2020. gadam.

Dobeles novada pašvaldība. (2013). Dobeles novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2030. gadam.

Dobeles novada pašvaldība. (2013). Dobeles novada jaunatnes politikas attīstības stratēģija 2013.–2017. gadam.

Dobeles novada pašvaldība. (2013). Dobeles novada teritorijas plānojums 2013.–2025. gadam.

Durbes novada pašvaldība. (2013). Durbes novada attīstības programma 2013.–2019. gadam.

Grobiņas novada pašvaldība. (2019). Grobiņas novada attīstības programma 2019.–2025. gadam.

Jaunpils novada pašvaldība. (2019). Jaunpils novada attīstības programma 2019.–2025. gadam.

Jaunpils novada pašvaldība. (2013). Jaunpils novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2037. gadam.

Jelgavas novada pašvaldība. (2011). Jelgavas novada attīstības programma 2011.–2017. gadam.

Krāslavas novada pašvaldība. (2012). Krāslavas novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Krāslavas novada pašvaldība. (2012). Krāslavas novada teritorijas plānojums 2012.–2023..

Limbažu novada pašvaldība. (2017). Limbažu novada attīstības programma 2017.–2023. gadam.

Ludzas novada pašvaldība. (2018). Ludzas novada attīstības programma 2018.–2024. gadam.

Ludzas novada pašvaldība. (2018). Ludzas novada ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2030. gadam.

Nīcas novada pašvaldība. (2014). Nīcas novada attīstības programma 2014.–2020. gadam.

Preiļu novada pašvaldība. (2018). Preiļu novada attīstības programma 2018.–2024. gadam.

Rucavas novada pašvaldība. (2012). Rucavas novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Salaspils novada pašvaldība. (2019). Salaspils novada attīstības programmas 2019.–2025. gada investīciju plāns

Siguldas novada pašvaldība. (2020). Siguldas novada investīciju plāns 2020.–2022. gadam

Smiltenes novada pašvaldība. (2012). Smiltenes novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Tērvetes novada pašvaldība. (2012). Tērvetes novada attīstības programma 2012.–2018. gadam.

Valmieras novada pašvaldība. (2022). Valmieras novada attīstības programma 2022.–2028. gadam un investīciju plāns 2022.–2024. gadam

Vaiņodes novada pašvaldība. (2013). Vaiņodes novada attīstības programma 2013.–2019. gadam.

Vietējo rīcības grupu dokumenti:

Biedrība "Aizkraukles rajona partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Bauskas rajona lauku partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Cēsu rajona lauku partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Jūras Zeme" (Saulkrastu un Ādažu novadi). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija.

Biedrība "SATEKA" (Gulbenes novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. "SATEKA: Savējo Atbalsts Teritorijas un Efektīvas Kopienas Attīstībai!".

Biedrība "Talsu partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Abulas lauku partnerība" (Smiltenes novads). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Alūksnes lauku partnerība". Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Darīsim paši!" (Kuldīgas novads). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Dobeles rajona lauku partnerība". Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Jūrkante" (Limbažu novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Kandavas Partnerība" (Tukuma novads). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Krāslavas rajona partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Lauku Attīstības Partnerība" (Siguldas novads). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Lauku partnerība Lielupe" (Jelgavas novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Liepājas rajona partnerība". Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Ludzas rajona partnerība". Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "No Salacas līdz Rūjai" (Valmieras novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Partnerība Daugavkrasts" (Ķekavas novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Partnerība laukiem un jūrai" (Tukuma novads un Jūrmala). Attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Pierīgas partnerība" (Mārupes un Olaines novadi). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Preiļu – Līvānu novadu partnerība "Kūpā"". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Rēzeknes novada partnerība". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Ropažu Salaspils Partnerība". Attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Ziemeļkurzemes biznesa asociācija" (Talsu un Ventspils novadi). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība "Ziemeļlatgales partnerība" (Balvu novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība „Lauku partnerība ZIEMEĻGAUJA” (Valmieras, Valkas un Smiltenes novadi). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Biedrība „Partnerība “Kaimiņi”” (Augšdaugavas novads). Sabiedrības virzīta vietējās attīstības stratēģija 2023.–2027. gadam.

Lauku attīstības partnerība "Vidusdaugava" (Jēkabpils novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Nodibinājums "Madonas novada fonds". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Publisko un privāto partnerattiecību biedrība "Zied zeme" (Ogres novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Saldus rajona attīstības biedrība (Saldus novads). SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

Vidzemes lauku partnerība "Brasla". SVVA stratēģija 2023.–2027. gadam.

III. Tematiskie dokumenti

Izglītības un zinātnes ministrija. (2009). *Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009–2018*.

Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). *Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021–2027*.

Ekonomikas ministrija. (2014). *Mājokļu politikas pamatnostādnes 2014–2020*.

Ekonomikas ministrija. (2021). *Mājokļu pieejamības politikas ietvars 2021–2027*.

Labklājības ministrija. (2016). *Deinstitucionalizācijas plāns 2016–2020*.

Attīstības finanšu institūcija ALTUM. (n.d.). *Valsts atbalsta finanšu instrumenti mājokļu pieejamībai un uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*.

SIA "SAFEGE", Satiksmes ministrija, Finanšu ministrija (2024). ES fondu 2014. – 2020. gada plānošanas perioda ieguldījumu platjoslas pakalpojumu nodrošināšanā noslēguma izvērtējuma ieteikumi.

IV. Analītiskie, pētījumu un citi avoti

- Agroresursu un ekonomikas institūts. (2024). *Latvijas lauku telpas attīstības pētījums*. AREI.
- Daunis, A. (2021) *Continuity in change? : Latvia's local governments after regional reform and local government elections*. <https://collections.fes.de/publikationen/ident/fes/18054>
- Centrālā Statistikas pārvalde (2025). Statistika. Aptaujas un apsekojumi.
- Eiropas Komisija. (2021). *Long-Term Vision for Rural Areas*. <https://rural-vision.europa.eu>
- Eiropas Komisija. (2021). *Rural Proofing approach*. <https://rural-vision.europa.eu/action-plan>
- Eiropas Komisija (2023). Ieteikums PADOMES IETEIKUMAM par Latvijas 2023. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas stabilitātes programmu, COM(2023) 614 final
- ESPOL pētījums (2021). "Uzņēmējdarbības attīstības iespējas ES ārējā pierobežā", fokuss uz Latgales reģionu
- KPMG Baltics SIA, Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija (2024). Pašvaldību publisko pakalpojumu sniegšanas efektivitātes novērtējums.
- Latvijas Lauku forums. (2021–2025). *LLF barometrs*. <https://laukuforums.lv/barometrs>
- Latvijas Lauku forums. (n.d.). *Reģionālie un tematiskie ziņojumi par lauku attīstību*. <https://laukuforums.lv>
- LLKC (2025). Lauku telpas attīstības stratēģijas vajadzību priekšizpētes darba grupas gala ziņojums.
- LU Domnīca LV PEAK (2025) Pētījums par cilvēkkapitāla attīstības politikas efektivitāti Latvijā
- Miglavs, A., et al. (2012). *Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji*. Latvijas Lauksaimniecības ekonomikas institūts.
- OECD & VARAM. (2024). *Teritoriālās pārvaldības kapacitātes stiprināšanas projekts Latvijā*.
- OECD Diagnostikas ziņojums (2025): "OECD reģionālās pievilcības pieejas pārņemšana vietējo un reģionālo pašvaldību kapacitātes stiprināšanai Latvijā"
- OECD. (2024). *OECD project on Regional Attractiveness in Latvia (2024–2026)*. <https://www.oecd.org>
- OECD. (2024). *Regional Attractiveness Framework*. <https://www.oecd.org>
- RAIM - Reģionālās attīstības indikatoru modulis (2025). Rādītāju atlase. Tematiskā atlase.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2013). Attīstības centru ietekmes areālu noteikšana un analīze.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2019). Demogrāfiskās prognozes Rīgā, tās apkaimēs un Rīgas metropoles iekšējā telpā.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2019). ES fondu 2007. – 2013. gada plānošanas perioda ieguldījumu pilsētvidē lietderības un ietekmes izvērtējums.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2019). Konceptuālais ziņojums "Par administratīvi teritoriālo iedalījumu".
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2020). Rīcības plāns Rīgas metropoles areāla attīstībai.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2022). Informatīvais ziņojums par izmaiņām pašvaldību sociālekonomiskajā situācijā un administratīvi teritoriālās reformas rezultātiem.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2023). Analītiskais ziņojums par Eiropas Savienības fondu 2014.–2020. gada plānošanas perioda ieguldījumiem un uzraudzības rādītājiem Latvijas administratīvajās teritorijās

Vietējo un reģionālo pašvaldību kongress (2024). *Monitoring of the application of the European Charter of Local SelfGovernment in Latvia.*
https://www.lps.lv/uploads/docs_module/CPL%282024%2947-03_Mon.report30.09.2024.pdf